

ՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆ

ԱՐԹՈՒՐ ԴԱՍԲԱՐՅԱՆ

ԼԻԻԹ ԴԱԼԱՔՅԱՆ

ԻՐԱՎԱԲԱՆ-ԳԻՏՆԱԿԱՆՆԵՐԻ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ԿԻՐԱՌՈՒՄԸ

ԴԱՏԱԿԱՆ ՎԱՐՈՒՅԹԻ ԸՆԹԱՅՔՈՒՄ

ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԿԱՐԳԱՎՈՐՄԱՆ ՀԵՌԱՆԿԱՐՆԵՐԸ 2

МЕЖДУНАРОДНОЕ ПРАВО

АРАМ АРАМЯН

К ВОПРОСУ О ПРАВОМЕРНОМ ОГРАНИЧЕНИИ ПРАВА

НА СВОБОДУ СЛОВА ПРИ УСТАНОВЛЕНИИ

УГОЛОВНОГО НАКАЗАНИЯ ЗА «ПРОСТОЕ»

ОТРИЦАНИЕ ГЕНОЦИДА 12

ՎԱՐՉԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

ՊԱՐԳԵՎ ՍԱՐՈՅԱՆ

ՆՈՐՄԱՏԻՎ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԱԿՏԻ ԻՐԱՅՄԱՍԲ

ՊԱՏՃԱՌՎԱԾ ՎՆԱՍԻ ՀԱՏՈՒՑՈՒՄԸ

ՆՈՐՄԱՏԻՎ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԱԿՏՆ ԱՆՎԱՎԵՐ ՃԱՆԱՉԵԼՈՒ ՍԱՍԻՆ

ԴԱՏԱԿԱՆ ԱԿՏԻ ՀԵՏԱԴԱՐՁ

ԳՈՐԾՈՂՈՒԹՅԱՆ ԴԵՊՔՈՒՄ 16

ՎԱԴԱՐՇԱԿ ՍԱՐԳՍՅԱՆ

ՎԱՐՉԱԿԱՆ ՀԱՅԵՑՈՂՈՒԹՅԱՆ ՍԱՀՄԱՆՆԵՐԻ

ԸՆԿԱԼՄԱՆ ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑ

ՄԻՏՈՒՄՆԵՐԸ ԵՎ ՄԵԹՈԴԱԲԱՆԱԿԱՆ

ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ 20

ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

ՈՍՏԻԿ ԳՐԻԳՈՐՅԱՆ

ԱԿՏԻՎՆԵՐԻ ԱՐԺԵԹՂԹԱՎՈՐՈՒՄԸ

ԵՎ ԴՐԱ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԿԱՐԳԱՎՈՐՄԱՆ

ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ՀՀ-ՈՒՄ 30

УГОЛОВНОЕ ПРАВО

АВЕТИК ЖАЧАТРЯН

О РОЛИ ФАКТОРА СИЛЫ В ФОРМИРОВАНИИ

ПАРАДИГМЫ УГОЛОВНО-ПРАВОВОЙ ПОЛИТИКИ

ЗАЩИТЫ КОНСТИТУЦИОННОГО СТРОЯ 36

ԱՐՏԱՇԵՍ ԶԱՎԱԳՅԱՆ

ԷՄԻԼՅԱ ՏԻՏԱՆՅԱՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ ՓՈՐՁԱԳԻՏԱԿԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻ ՁԵՎԱՎՈՐՄԱՆ

ՆԱԽԱԴՐՅԱԼՆԵՐԸ ՄԻՋՆԱԴԱՐՈՒՄ (X-XIII ԴԱՐԵՐՈՒՄ):

ՊԱՏՄԱԻՐԱՎԱԿԱՆ, ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆ 42

ԴԱՏԱԿԱՆ ՊՐԱԿՏԻԿԱ

ՀՀ ՎՃՈՒՐԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ՈՐՈՇՈՒՄ 48

RESUME 68

Պետութեան եւ իրավունքի տեսութիւն

Արթուր ԴԱՄԱՐՅԱՆ

ՀՀ քննչական կոմիտեի նախագահի տեղակալ,
Հայ-ռուսական (Սլավոնական) համալսարանի
պետության և իրավունքի տեսության ամբիոնի վարիչ,
իրավագիտության դոկտոր, դոցենտ

Լիլիթ ԴԱԼԼԱՔՅԱՆ

Հայ-ռուսական (Սլավոնական) համալսարանի
պետության և իրավունքի տեսության
ամբիոնի ավագ դասախոս

ԻՐԱՎԱԲԱՆ-ԳԻՏՆԱԿԱՆՆԵՐԻ ԻՐԱՎՈՒՆԵՔԻ ԿԻՐԱՌՈՒՄԸ

ԴԱՏԱԿԱՆ ՎԱՐՈՒՅԹԻ ԸՆԹԱՃՔՈՒՄ.

ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԿԱՐԳՎՈՐՄԱՆ ՇՆՈՒՆԿԱՐՆԵՐԸ

Արդի իրավական իրականությունում էապես մեծանում է իրավաբանական գիտության դերը, և իրավական դոկտրինն իրավաստեղծ և իրավակիրառ գործընթացներում առավել կարևոր նշանակություն է ձեռք բերում: Ժամանակակից պետության իրավական համակարգում դոկտրինի զարգացման հեռանկարային ուղղվածություններից մեկը դրա տարրերի ներդրումն է իրավակիրառ պրակտիկայում՝ դատական որոշումներում և դատավարության կողմերի դատավարական փաստաթղթերում դոկտրինալ դրույթների իրացման միջոցով:

Սույն գիտական հոդվածի նպատակն է ուսումնասիրել դատական վարույթի ընթացքում դատավորի և դատավարության մասնակիցների կողմից իրավական դոկտրինը կիրառելու իրավաչափության հարցը:

Իրավական դոկտրինը հեղինակավոր իրավաբան-գիտնականների ձևավորած տեսություններն են, իրավական հարցերի վերաբերյալ գիտական մոտեցումները, այդ թվում՝ օրենքների գիտական մեկնաբանությունները, իրավական հասկացությունների գիտական պարզաբանումները: Իրավաբան-գիտնականնե-

րի հայացքներն արտացոլվում են մեկնագրություններում, դասագրքերում, օրենքների մեկնաբանություններում, գիտական եզրակացություններում, հոդվածներում և այլն (գիտական-իրավական դիրքորոշումներ):

Իրավական դոկտրինն իրավունքի աղբյուր է հանդիսացել դեռևս Հին Հռոմի ժամանակաշրջանում: Այսպես, Հռոմեական կայսրությունում 426 թ. ընդունվել է Մեջբերման մասին օրենք - Lex citationis: Տվյալ օրենքը հինգ նշանավոր հռոմեական իրավաբանների, հատկապես՝ Պապինիանի, Գայի, Պավլի, Ուլպիանի և Մոդեստինի աշխատություններին տվեց իրավունքի աղբյուրի պաշտոնական ուժ: Մ.թ. 529-ին ի հայտ է գալիս կայսր Յուստինիանի հանրահայտ կողիֆիկացիան - Corpus Juris Civilis: Ժողովածուի 2-րդ մասը՝ Դիգեստները, իրենցից ներկայացնում էին ոչ այլ ինչ, քան 30-ից ավելի հեղինակավոր հռոմեական իրավաբանների աշխատանքներից մեջբերումների հավաքածու: Այսպիսով, Դիգեստները, հանդիսանալով իրավունքի պաշտոնական աղբյուր, իրենցից փաստացի ներկայացնում էին իրավաբանական հանրագիտարան, որը բովանդակում էր օգտագործված աշխատությունների ան-

ՀՈՒՆԻՍ 2016 6 (204)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

վանումների և նույնիսկ դրանց բաժինների հղումներ:

Խորհրդային ժամանակաշրջանում պոզիտիվիստական իրավաբանական գերակայության պայմաններում հերքվում էր իրավական դոկտրինի դատական իրավակիրառման ընթացքում պաշտոնապես օգտագործելու իրավաչափությունը: Նման իրավամտածողության շրջանակներում դատարանն իրավասու էր կիրառել միայն օրենքները կամ պետության կողմից սահմանված այլ նորմատիվ-իրավական ակտերը:

Ինչ վերաբերում է արդի իրավական գիտությունում առկա իրավիճակին, ապա իրավական համակարգում իրավական դոկտրինի դերակատարության հարցը կրում է վիճաբանական բնույթ և պայմանականորեն կարող է ներկայացվել 3 հիմնական մոտեցումով:

Առաջին մոտեցման կողմնակիցները կարծում են, որ իրավական դոկտրինն իրավաբանական իմաստով իրավունքի աղբյուր չէ, հետևաբար իրավակիրառակտերում հնարավոր չէ հղում կատարել դոկտրինի վրա: Օրինակ՝ Ն. Կորկունովը նշում էր, որ մարդկային գիտակցությունը, այդ թվում՝ իրավունքի մասին գիտությունը տեխնիկական իմաստով իրավունքի աղբյուր չէ, քանի որ այն գրկված է որոշակիության և միանշանակության հատկանիշներից: Տարբեր մարդկանց մտքերը և հայացքները տարբերվում են, ուստի պարզ չէ, թե որ կարծիքն է համապարտադիր: Միայն օրենքը, դատական պրակտիկան և սովորույթն են օժտված որոշակիության հատկանիշով²:

Ժամանակակից իրավաբանական տերմինների բացատրական բառարանում տրվում է իրավական դոկտրինի հետևյալ սահմանումը. «Իրավունքի խնդիրների վերաբերյալ անվանի գիտնական իրավաբանների կարծիք, որը համարվում է գիտական հանրության կողմից ընդհանուր ճանաչում ստացած գիտական մոտեցում, և կիրառվում ու մեջբերվում է այդ հանրության կողմից որ-

պես որոշակի գիտական մոտեցման մնուշ»³: Այսպիսով, տվյալ սահմանման համաձայն՝ իրավական դոկտրինն օժտված է համապարտադիրությամբ միայն ոչ պաշտոնական կարգով իրավաբան-գիտնականների շրջանում, որոնք հղում են կատարում դրան միայն որպես այս կամ այն գիտական մոտեցման մնուշի:

Միաժամանակ, այս մոտեցման կողմնակիցներն ընդունում են իրավական դոկտրինի մեծ ազդեցությունը և դերն իրավաստեղծ գործընթացներում, բնութագրելով իրավական դոկտրինը՝ որպես պատկերացումների համակարգ, որն արտացոլում է իրավական կարգավորման մասին գիտական հայացքներ, և ներգործում է օրենսդրի վրա իր խորքայնությամբ, հեղինակությամբ և հասարակական պրակտիկայում պահանջվածությանմբ՝ հանդիսանալով իրավունքի սոցիալական աղբյուր (իրավունքի աղբյուր՝ նյութական իմաստով)⁴:

Հեղինակների երկրորդ խումբը կարծում է, որ իրավական դոկտրինն իրավունքի ոչ ավանդական և ոչ տիպային աղբյուր է: Այս մոտեցման կողմնակիցները նշում են, որ պետությունը «հանդուրժում է» մման ոչ ավանդական աղբյուրի գոյությունը՝ նկատի ունենալով իրավական դոկտրինի օգտակար դերակատարությունն այն հասարակական հարաբերությունների կարգավորման ոլորտում, որտեղ խիստ պետական կարգավորումը նպատակահարմար չէ⁵:

Հեղինակների երրորդ խումբն իրավական դոկտրինը դիտարկում է որպես իրավունքի լիիրավ աղբյուր. այն իրավունքի աղբյուր է ինչպես իրավաստեղծ գործունեության, այնպես էլ իրավունքն իրացնելու ընթացքում: Այսպես, Ա. Ա. Վասիլևը սահմանում է իրավական դոկտրինը՝ որպես իրավունքի վերաբերյալ մտքերի համակարգ, որոնք պաշտոնապես համապարտադիր են ճանաչվել պետության կամ իրավաբանական պրակտիկայի կողմից իրենց հեղինակության և ընդունված լինելու ուժով⁶: Ըստ Լ.

Պետութեան եւ իրավունքի տեսութիւն

Ա. Մարտգովայի. «Իրավաստեղծ գործունեությունում իրավական դոկտրինն իր մարմնավորումն է ստանում օրինագծերի մշակման և իրավական փորձաքննության ժամանակ, երբ այդ աշխատանքին ներգրավվում են գիտական կենտրոնները և իրավաբանական գիտության առավել հեղինակավոր ներկայացուցիչները: Իրավակիրառ գործունեությունում իրավական դոկտրինը կիրառվում է որպես իրավունքի աղբյուր իրավական բացի, նորմերի բախման դեպքերում, ինչպես նաև իրավական ակտերի մեկնաբանման ժամանակ»:⁷ Նրանց կարծիքով դատական ակտերում գիտական աշխատությունները վկայակոչելը թույլատրելի է:⁸ Դատական ակտերում հիշատակված իրավական դոկտրինը ծառայում է իրավաբանական վեճը լուծելու անմիջական հիմք՝ դրանով իսկ դառնալով գործող իրավունքի կարևոր տարր:⁹

Եթե դիտարկենք իրավական դոկտրինի իրացումն իրավաստեղծ և իրավակիրառ ոլորտներում, ապա ռոմանագերմանական իրավական համակարգում, այդ թվում՝ Ռուսաստանի Դաշնությունում և Հայաստանի Հանրապետությունում, հիմնական դոկտրինալ ազդեցությունը բաժին է ընկնում օրինաստեղծ գործունեության ոլորտի վրա: Օրենսդիրը կամ իրավաստեղծ այլ սուբյեկտն իր համար անհրաժեշտ իրավական իմացությունն ստանում է, մասնավորապես, իրավական դոկտրինից, որն օժտում է նրան անհրաժեշտ հասկացությանն ապարատով, մշակում է նրա համար հիմքային իրավաբանական կոնստրուկցիաներ, որոնք հետագայում դրվում են իրավաստեղծ գործընթացի հիմքում: Շատ հաճախ օրենսդիրն ընկալում է այն միտումները, որոնք արդեն հաստատվել են դոկտրինում՝ օրենքում արտացոլելով որևէ դոկտրինի կողմից մշակված և ձևակերպված առաջարկությունները: Դրանով իսկ, որոշակի դոկտրինալ դրույթներ, ստանալով արտացոլում նորմատիվ-իրավական ակտերում, ձեռք են

բերում ձևական-իրավական որոշակիություն, որը բնորոշ է իրավունքի պաշտոնական աղբյուրին:

Եթե անդրադառնանք Ռուսաստանի Դաշնության և Հայաստանի Հանրապետության իրավակիրառ պրակտիկայում իրավական դոկտրինի դերի դիտարկմանը, ապա Ռուսաստանի իրավական համակարգում իրավական դոկտրինի պարտադիր ուժը, որպես իրավունքի աղբյուրի՝ իրավակիրառ մարմինների համար պաշտոնապես ճանաչվում է միայն միջազգային մասնավոր և արբիտրաժային իրավունքի ոլորտում:¹⁰ Ինչ վերաբերում է Հայաստանի Հանրապետությանը, ապա իրավական համակարգում իրավական դոկտրինի դերը մնում է անորոշ և հակասական:

Այսպես, ՀՀ-ի անկախացումից հետո դատական պրակտիկայում հանդիպել են բացառիկ դեպքեր, երբ առանձին դատավորներ (օրինակ՝ Մ. Գրիգորյանը, Պ. Օհանյանը, ովքեր ունեն գիտական աստիճան և զբաղվում են գիտությամբ), դատական ակտերում հիշատակել են կոնկրետ դասագրքեր կամ օրենքի գիտական մեկնաբանություններ, սակայն նման հղումներն իրավաբանական հանրությունում առաջացրել են քննադատություն և նույնիսկ հեզմանք: Օրինակ՝ Կենտրոն և Նորք-Մարաշ համայնքների պաշտոնաթող դատավոր Պ. Օհանյանը 16.02.2006թ. դատավճռում նշել է. «Իշխանության ներկայացուցչի կամ նրա մերձավորի նկատմամբ բռնությունը կամ դրա իրականացման սպառնալիքը պետք է իրականացվի ուղղակի դիտավորությամբ, այլ ոչ թե զուգորդված մեկ այլ գործողությամբ և կատարվի իշխանության ներկայացուցչի ծառայողական գործունեությունը դադարեցնելու կամ այդ գործունեության համար վրեժ լուծելու նպատակով (Քրեական իրավունքի տեսություն: Դասագիրք, հատուկ մաս, էջ 786, հեղինակ՝ իրավաբանական գիտությունների թեկնածու Հ. Խաչիկյան)» (ընդգծումը՝ հեղ.): Ինչպես նկատում ենք,

Պետութեան եւ իրավունքի տեսութիւն

դատավորը, հղում կատարելով կոնկրետ դասագրքի վրա, փորձել է պատճառաբանել տվյալ հանցագործությունն ուղղակի դիտավորությանը կատարելու հանգամանքը:

Իրավաբանական պոզիտիվիզմի դիրքերի թուլացման պայմաններում իրավական դոկտրինն իրավաբանական իմաստով իրավունքի աղբյուր դիտելու ժխտողականությունը կարիք ունի վերանայման: Ինչպես նշվեց, վերջին ժամանակներում իրավաբան-գիտնականների մեծ մասը ճանաչում է իրավական դոկտրինը՝ որպես իրավունքի իրավաբանական աղբյուր, որի վրա դատարանները կարող են հղում կատարել: Միևնույն ժամանակ իրավակիրառ պրակտիկայում հաճախ է տրվում այն հարցը, թե արդյոք ՀՀ դատավորները դատական ակտերում իրավունք ունեն հիշատակել գիտական-իրավական դիրքորոշումները, արդյոք դրա համար օրենքով պետք է նախատեսել որևէ օրենսդրական հիմք (լիազորող նորմ):

Նախ՝ ՀՀ դատական օրենսգրքի 89-րդ հոդվածի 1-ին մասի 3-րդ ենթակետում ամրագրված է դրույթ, որի համաձայն՝ ընդդիմագերծ շփման արգելքի խախտում չէ, երբ դատավորը կիրառման ենթակա իրավունքի վերաբերյալ հարցերով դիմում է գործի ելքում չհազարգրված մասնագետի՝ պայմանով, որ կողմերը կտեղեկացվեն մասնագետի ինքնության և նրա տեսակետի վերաբերյալ, ինչպես նաև հնարավորություն կունենան այդ տեսակետի վերաբերյալ իրենց կարծիքը ներկայացնելու: Թեև ՀՀ դատական օրենսգրքի նշված հոդվածի կարգավորման առարկան դատավորի ընդդիմագերծ շփումների արգելքն է և դրանից բացառությունները, սակայն նորմից բխում է կիրառման ենթակա իրավունքի վերաբերյալ հարցերով գործի ելքում չհազարգրված մասնագետին (մասնավորապես՝ իրավաբան-գիտնականին) դիմելու դատավորի լիազորությունը: Այսպիսով, դատավորը կոնկրետ

գործով կիրառման ենթակա իրավունքի հարցով եզրակացություն ստանալու նպատակով կարող է դիմել իրավաբան-գիտնականին հետևյալ պայմանների պահպանմամբ՝ 1. իրավաբան-գիտնականը շահագրգռված չէ գործի ելքով, 2. կողմերը տեղեկացվել են իրավաբան-գիտնականի ինքնության և իրավունքի կիրառման վերաբերյալ նրա տեսակետի (եզրակացության) մասին, 3. կողմերը հնարավորություն ունեն դիրքորոշում ներկայացնել իրավունքի կիրառման վերաբերյալ իրավաբան-գիտնականի եզրակացության վերաբերյալ, վիճարկել դրա հիմնավորվածությունը: Ասվածի համատեքստում վերանայման կարիք ունի ՀՀ քր. դատ. օր-ի 84-րդ հոդվածի 3-րդ մասում ամրագրված այն դրույթը, ըստ որի՝ քրեական գործով վարույթում իրավաբանական հարցերով մասնագետ չի ներգրավվում: Այս կապակցությամբ Ա. Չախոյանն արդարացիորեն նշում է, որ դատավորը չի կարող տիրապետել հայրենական և օտարերկրյա իրավունքի բոլոր աղբյուրներին, և մասն դեպքերում ավելի արդյունավետ կլինի դատավորին իրավական օգնություն ցուցաբերել, քան վերջինիս թողնել ինքնուրույն պարզաբանել, ենթադրենք, իրեն քիչ հայտնի օտարերկրյա իրավունքի որևէ օրենսդրական ակտ: Վերջին տարիներին ընդունված նորմատիվային ակտերի այն առատության մեջ, որոնք պետք է իմանալ նոր տեսակի հանցագործություններ քննելիս, և որոնցով պետք է ղեկավարվեն քննիչները, դատախազները, դատավորներն իրենց աշխատանքում, ոչ մի իրավաբան պրոֆեսիոնալ մակարդակով չի վիճակի չէ տիրապետելու: Հնարավոր չէ որակյալ քննել հարկային հանցագործությունները, որոնք իրականացվում են բանկային գործունեության և ձեռներեցության ոլորտում, առանց ունենալու անհրաժեշտ պատրաստվածություն քաղաքացիական, ֆինանսական և բանկային իրավունքում, հանցագործությունների բարձր տեխնոլոգիաների ոլորտում՝

Պետութեան եւ իրավունքի տեսութիւն

չիմանալով ինֆորմացիոն անվտանգութեան իրավական ապահովման հարցերը և այլն¹¹:

Երկրորդ՝ ՀՀ սահմանադրական դատավարությունում նախատեսված է օրենսդրական հիմք, որի հիման վրա ՀՀ սահմանադրական դատարանը սահմանադրաիրավական հարցի վերաբերյալ կարող է ձեռք բերել իրավաբան-գիտնականի եզրակացությունը: Այսպես, «Սահմանադրական դատարանի մասին» ՀՀ օրենքի 53-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ սահմանադրական դատավարությանն իր համաձայնությամբ որպես փորձագետ կարող է ներգրավվել այն անձը, որը քննվող գործին առնչվող հարցերով օժտված է հատուկ գիտելիքներով և շահագրգռված չէ գործի արդյունքով: Օրինակ՝ ՀՀ սահմանադրական դատարանը 22.06.2010թ. ՄԳԱՌ-69 աշխատակարգային որոշմամբ որպես փորձագետ է ներգրավվել ԵՊՀ իրավաբանական ֆակուլտետի քաղաքացիական իրավունքի ամբիոնի վարիչ, ի.գ.դ., պրոֆեսոր Տարիել Բարսեղյանը, ում ներկայացրած եզրակացության հակիրճ բովանդակությունը մեջբերել է 18.09.2010թ. ՄԳՌ-917 որոշման 5-րդ կետում:

Երրորդ՝ ՀՀ-ում ձևավորված պրակտիկայի համաձայն՝ ՀՀ սահմանադրական դատարանը և ՀՀ վճռաբեկ դատարանը, առանց որևէ օրենսդրական հիմքի, դատական ակտերում հղումներ են կատարում «փափուկ ուժ» ունեցող միջազգային փաստաթղթերի (soft power norms) վրա, որոնք օրենսդրության մաս չեն և չունեն պարտադիր իրավաբանական ուժ, օրինակ՝ Միջազգային կազմակերպությունների բանաձևերը, հռչակագրերը, հանձնարարականները, միջազգային քաղաքական (ոչ իրավական) փաստաթղթերը: Միջազգային պրակտիկայում նման նորմերը հաճախ օգտագործվում են նաև որպես լրացուցիչ իրավական հիմնավորումներ: Նշված փաստաթղթերի վրա հղում կատարելը կարծեք դարձել է օրինակափոխություն, իսկ

դրա իրավաչափությունը կասկածի տեղիք չի տալիս: Այս տրամաբանությամբ շարժվելիս, նույնպես կարելի է պնդել, որ դատական ակտերում գիտական աշխատությունների՝ որպես «փափուկ ուժ» ունեցող նորմեր, հիշատակումը թույլատրելի է, նույնիսկ եթե գիտական-իրավական դիրքորոշումը չի ճանաչվում իրավունքի իրավաբանական աղբյուր և օրենսդրության մեջ բացակայում է դատական ակտում իրավական դրկարիմի վրա հղում կատարելու մասին լիազորող նորմ:

Չորրորդ՝ 2006-2015թթ. դատական պրակտիկայի ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ դատական մարմինները, դատական ակտերում հաճախ վկայակոչում են բացատրական բառարաններ, հռոմեական իրավունքի դրույթներ, օրենքի գիտական մեկնաբանություններ կամ մասնագիտական գրականություն: Այսպես, Հղումներ բացատրական բառարանների վրա: Այսպես, Դատավոր Ջ.Նախշաբարյանը թիվ ԵԱԲԴ/3172/02/15 գործով 12.11.2015թ. կայացրած վճռում «Կեղծ» բառի իմաստը պարզաբանելու նպատակով հղում է կատարել Էդ. Աղայանի «Արդի հայերենի բացատրական բառարանի» վրա («Հայաստան» հրատարակչություն, Երևան, 1976) և նշել՝ «Կեղծ. 1. կեղծիք՝ խաբեություն պարունակող, ճշմարտությունը խեղաթյուրող, մոլորության մեջ գցող: Կ. տվյալներ: 2. Որոշ դիտավորությամբ որպես իրական իսկական ներկայացվող մոլորության մեջ գցելու համար»: Դատավորը նշել է, որ բառի իմաստը հուշում է, որ կեղծ տվյալ կարող է համարվել այն տվյալը, որը տրվում է նախօրոք մտադրված կերպով իրականությունը թաքցնելու նպատակով, այսինքն՝ դիտավորությամբ: Ինչպես նկատում ենք, դատավորը «կեղծ» բառի լեզվաբանական մեկնաբանության հիման վրա փորձել է հիմնավորել տվյալ արարքը դիտավորությամբ կատարելու հանգամանքը:

Դատավոր Գ. Պողոսյանը թիվ

Պետութեան եւ իրավունքի տեսութիւն

ԵԿԳ/0288/01/10 գործով 15.02.2011թ. կայացրած դատավճռում նշել է. «Արդի հայերենի բացատրական բառարանում (Արդի հայերենի բացատրական բառարան, հեղինակ՝ Էդ. Աղայան) ծեծը բացատրվում է որպէս մարմնին հասցվող ցավագին հարվածներ, ապտակը՝ որպէս ձեռքի ափով երեսին հասցված հարված, իսկ հարվածը՝ որպէս ուժգին կերպով ձեռքով՝ ոտքով, որևէ բանի խփելը, որևէ առարկայով՝ գործիքով, մեկին կամ մի բանի խփելը»:

Գատավոր Ա. Բաբայանը ՀՀ վարչական վերաքննիչ դատարանի թիվ ՎԳ/5214/05/12 գործով 08.11.2013թ. կայացրած որոշմամբ «խմբագիր» և «հրատարակիչ» բառերը գատորոշել է՝ հղում կատարելով «Ժամանակակից հայոց լեզվի բացատրական բառարանի» (Հայկական ՍՍՀ Գիտությունների Ակադեմիայի Հրատարակչություն, Երևան 1969թ.) վրա:

Բացատրական բառարանների վրա հղում է կատարվում նաև նախաքննության մարմինների կողմից: Օրինակ՝ նախաքննության մարմինը հղում է արել Հ. Աճառյանի անվան լեզվի ինստիտուտի «Հայոց լեզվի բարբառային էլեկտրոնային բառարանի» վրա, որտեղ «ղախպա» բարբառային արտահայտությունը մեկնաբանված է որպէս՝ պոռնիկ: Հատկանշական է, որ նախաքննության մարմինը բացատրական բառարանի ուսումնասիրությունն իրականացրել է բացատրական էլեկտրոնային բառարանի զննության՝ որպէս քննչական գործողության դատավարական ձևով և արդյունքներն արտացոլել զննության արձանագրության մեջ:

Հղումներ օրենքի դոկտրինալ մեկնաբանության կամ իրավաբանական (մասնագիտական) գրականության վրա: Այսպէս, Գատավոր Ռ. Վարդազարյանը թիվ ԵԱԶԳ/1581/02/09 գործով կայացրած վճռում նշել է. «Օրենքի դոկտրինալ մեկնաբանությունից (ընդգծումը՝ հեղ.) հետևում է, որ սեփականության սուբյեկ-

տիվ իրավունքը ծագում է ոչ թե ինքնըստինքյան, այլ սեփականության իրավունքի առաջացման հիմքեր հանդիսացող իրավաբանական փաստերի ուժով՝ սեփականության իրավունքի ձեռքբերման եղանակներով: Նույն դատավորը թիվ ԵԱԶԳ/1414/02/09 գործով կայացրած 29.12.2009թ. վճռում նշել է. «ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 1058 հոդվածը սույն քաղաքացիական գործի շրջանակներում կիրառելի է հետևյալ պատճառաբանությամբ: Վնասի հատուցման իրավական ինստիտուտի կիրառական և դոկտրինալ մեկնաբանությունների վերլուծությունից (ընդգծումը՝ հեղ.) ակնհայտ է դառնում, որ պատճառված վնասի հատուցման համար պատասխանատվությունը վրա է հասնում չորս պայմանների միաժամանակյա առկայության դեպքում՝ վնասի առաջացում, վնասի առաջացմանն ուղղված ոչ իրավաչափ գործողություններ, վնաս պատճառողի ոչ իրավաչափ գործողությունների և վրա հասած վնասի միջև պատճառահետևանքային կապի և վնաս պատճառողի մեղքի առկայություն»:

Գատավոր Վ. Գրիգորյանը թիվ ԵԷԳ/0122/01/13/ գործով 12.05.2014թ. կայացրած դատավճռում նշել է. «Համաձայն իրավաբանական գրականության մեջ տեղ գտած հասկացությունների (ընդգծումը՝ հեղ.), ինչպէս նաև քրեական օրենսգրքով սահմանված նորմի, ողորկափող որսորդական հրացանը հրազեն չի հանդիսանում և ներառված չէ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 235-րդ հոդվածի դիսպոզիցիայում: Բնականաբար, այն չի կարող հանդիսանալ նաև ՀՀ քրեական օրենսգրքի 238-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված հանցագործության առարկա:

Գատավոր Հ. Մովսիսյանը թիվ ՇԳ/0126/01/14 գործով 05.06.2015թ. կայացրած դատավճռում նշել է. «Համաձայն մասնագիտական գրականության (ընդգծումը՝ հեղ.), «հոգեկան խիստ հուզմունքը» իրավաբանական կատեգորիա

Պետութեան եւ իրավունքի տեսութիւն

է, այլ ոչ թէ հոգեբանական, ուստի դրա ախտորոշումը պետք է իրականացվի միայն իրավաբանների կողմից»:

Նշված դեպքերում դատավորները դատական ակտում հիշատակում են օրենքի դոկտրինալ մեկնաբանության կամ իրավաբանական գրականության մասին, սակայն հստակ չեն նշում դոկտրինալ մեկնաբանության աղբյուրը կամ գրականության տվյալները:

Գործնականում հանդիպում են դեպքեր, երբ հարցի իրավական կարգավորման բացակայության պատճառով, դատավորները, ընդհանրական հղում կատարելով դոկտրինալ մեկնաբանությունների վրա, մերժում են հայցը: Օրինակ՝ Դատավոր Գ. Խաչատրյանը թիվ ԵԷԴ/0752/02/13 գործով 06.05.2015թ. վճռում նշել է. «Դատարանը գտնում է, որ վերը նշված վերլուծությունների առկայության պայմաններում, հայցվորի պահանջի բավարարումը համահունչ չէ դոկտրինալ իրավաբանության դրույթների հետ, ուստի Արևհատ Սիրունյանի հայցը ենթակա է մերժման»: Վճռից պարզ չէ դոկտրինալ ի՞նչ իրավաբանության մասին է խոսքը կամ արդյոք իրավական հարցի գիտական մեկնաբանությունն այն աստիճանի հանրահայտ է, որ կարելի է բավարարվել իրավաբանական դոկտրինի ընդհանրական վկայակոչմամբ:

Հղումներ գիտական տեսությունների վրա: Դատավոր Ա. Թադևոսյանը թիվ ՇԴ/0052/01/15 գործով 19.11.2015թ. կայացրած դատավճռում նշել է. «Եթե ապացույցը ձեռք է բերվել օրենքի խախտմամբ, ապա դրանից հետո կատարված բոլոր դատավարական գործողությունները և ստացված արդյունքները, իրավական գրականության մեջ հայտնի «Թունավոր ծառի պտուղի տեսության» համաձայն (ընդգծումը՝ հեղ.), չեն կարող գնահատվել որպես թույլատրելի, վերաբերելի և արժանահավատ ապացույց:

Հղումներ Հռոմեական իրավունքի վրա: Դատավոր Կ. Չարիկյանը թիվ ՎԴ/2582/05/14 գործով 15.05.2015թ. վճռում քննարկել է «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» և «Քրեակատարողական ծառայության մասին» ՀՀ օրենքների փոփոխաբերակցության հարցը և նշել. «Երկու օրենքներն էլ որդեգրել են հռոմեական իրավունքից սկիզբ (ընդգծումը՝ հեղ.) առնող հանրահայտ «ընդհանուր օրենքի նկատմամբ հատուկ օրենքի գերակայության» (lex specialis derogat legi generali) սկզբունքը:

Դատավոր Կ. Պետրոսյանը թիվ ԵԿԴ-0483/02/13 գործով 25.12.2013թ. կայացրած վճռում նշել է. «Վինդիկացիոն հայցը դեռևս հին հռոմեական մասնավոր իրավունքին հայտնի (ընդգծումը՝ հեղ.) սեփականության իրավունքի պաշտպանության արդյունավետ միջոց է»:

Թեև դատական մարմիններն ակտիվորեն հիշատակում են բացատրական բառարաններ, օրենքի դոկտրինալ մեկնաբանություններ, հռոմեական իրավունքի դրույթներ, սակայն իրավակիրառ պրակտիկայի ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ հաճախ դատական մարմինները և դատավարության սուբյեկտները գիտական աշխատությունների հիշատակումը համարում են անընդունելի: Այսպես, Դատավոր Ա. Հովհաննիսյանը ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի՝ թիվ ՍԴ/0108/01/11 գործով 18.08.2011թ. որոշման մեջ նշել է. «Քրեական իրավունքի գիտական (դոկտրինալ) մեկնաբանությունը, նպաստելով քրեական օրենքի իմաստի բացահայտմանը, դրա կատարելագործմանը և կիրառմանը, այդուհանդերձ, պարտադիր ուժ չունի, այն քրեական իրավունքի ձևական աղբյուր չի հանդիսանում»:

Իրավակիրառ պրակտիկայի ուսումնասիրության արդյունքում կարելի է եզրակացնել՝

Պետութայան եւ իրավունքի տեսություն

1. ՀՀ դատական պրակտիկայում բառարանների, դոկտրինի վրա հղում կատարելու հարցում բացակայում է միասնական մոտեցումը. Դատավորների մի խումբն իրավաչափ է համարում դատավարության կողմերի և դատարանների կողմից բառարանների և իրավական դոկտրինի վրա հղումների պրակտիկան, իսկ մյուս խումբը՝ այն համարում է անթույլատրելի այն պատճառաբանությամբ, որ իրավական դոկտրինը, օրենքի մեկնաբանություններն իրավունքի պաշտոնական աղբյուր չեն:

2. Լեզվաբանական բացատրական բառարանների վրա դատական մարմինների հղումները կոնկրետ են՝ դատական ակտում նշվում են բացատրական բառարանի հեղինակը, բառարանի անվանումը, հրատարակչությունը, հրատարակման տարեթիվը և էջը, մինչդեռ, օրենքի մեկնաբանությունների, իրավական դոկտրինի, հռոմեական իրավունքի վրա հղումներն ընդհանրական են. դատական ակտում չի նշվում օրենքի մեկնաբանության աղբյուրը՝ հեղինակը, գիտական աշխատության անվանումը և այլ անհատականացնող հատկանիշներ:

3. Դատավարության կողմերը՝ դատախազներ, փաստաբաններ, պաշտպաններ, իրավապաշտպաններ, հայցերում, միջնորդություններում և բողոքներում նույնպես հղումներ են կատարում օրենքների մեկնաբանության, իրավաբանական դասագրքերի և մենագրությունների վրա: Ի տարբերություն դատական ակտերում կատարված հղումների, դատավարության կողմերը վկայակոչում են օրենքի մեկնաբանության կամ իրավական դոկտրինի աղբյուրները: Դատավարության կողմերն առավել հաճախ հղում են կատարում «ՀՀ Սահմանադրության մեկնաբանություններ» (գիտ. խմբ. Գ. Հարությունյան և Ա. Վաղարշյան) և «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի դոկտրինալ մեկնաբանություն.

Հարցեր և պատասխաններ (հեղինակներ՝ Հ. Թովմասյան, Գ. Մուրադյան, Հ. Թորոսյան, Վ. Գրիգորյան, Վ. Պողոսյան) աշխատությունների վրա:

Դատարանները, իրավաբան-գիտնականների իրավունքը՝ որպես իրավունքի աղբյուր կիրառելիս, պետք է պահպանեն հետևյալ պայմանները՝

1. Դատական ակտերում գիտական-իրավական դիրքորոշումը կարող է կիրառվել որպես սուբսիդիար (յրացուցիչ) իրավական հիմնավորում, երբ օրենքում առկա է անորոշություն, հակասություն կամ *contra legem* (օրենքին հակառակ) իրավակիրառման շրջանակներում պետք է հիմնավորել օրենքի կարգավորման հակիրավական լինելը:

2. Կիրառվող գիտական-իրավական դիրքորոշումը պետք է լինի հնարավորինս ճանաչված, այն պետք է պաշտպանի հեղինակների մեծ մասը: Այս պայմանը պահպանելու նպատակով առանձին հեղինակներ առաջարկում են դատական ակտում հղում կատարել մի քանի գիտական աշխատությունների վրա:¹²

3. Գիտական-իրավական դիրքորոշումը պետք է լինի օբյեկտիվ, այն չպետք է «հարմարեցված» լինի դատավարության շահագրգռված կողմի շահերին: Այս առումով, նախընտրելի է դատական ակտում հիշատակել այն գիտական-իրավական դիրքորոշումը, որը նախկինում պարբերաբար վերահրատարակվել է և պայմանավորված չի եղել կոնկրետ գործով: Կոնկրետ դեպքով գիտական եզրակացությունները կարող են ներկայացնել գործի ելքով չհասագրգռված և դատավարության կողմ չհանդիսացող անձինք (*amicus curiae*)¹³:

4. Պետք է մշակել միևնույն իրավական հարցի վերաբերյալ տարբեր գիտական-իրավական դիրքորոշումների հակասության, տարբերության դեպքում կիրառման ենթակա դիրքորոշումն ընտրելու կոլիզիոն կանոններ: Բանն այն է, որ

Պետութեան եւ իրավունքի տեսութիւն

գործնականում հնարավոր է, որ միևնույն իրավական հարցի վերաբերյալ առկա լինեն տարբեր հեղինակավոր իրավաբանների դիրքորոշումներ: Գիտական-իրավական դիրքորոշումների տարբերության կամ հակասության դեպքում դատարանը, առավել հեղինակավոր դոկտրինն ընտրելիս, կարող է նկատի ունենալ հետևյալ կոլիզիոն կանոնները: Նախ՝ պետք է հաշվի առնել իրավաբան-գիտնականի գիտական աստիճանը (իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, դոկտոր), կոչումը (դոցենտ, պրոֆեսոր): Այսպէս, եթե միևնույն հարցի վերաբերյալ դիրքորոշում է հայտնում ակադեմիկոսը, ապա նրա մոտեցումը պետք է ունենա նախապատվություն, քան իրավաբանական գիտությունների դոկտորի կամ պրոֆեսորի մոտեցումը: Երկրորդ՝ գիտական-իրավական դիրքորոշումների հակասության դեպքում կոլիզիոն կանոնի նշանակություն կարող է ունենալ իրավաբան-գիտնականի նեղ մասնագիտական ուղղվածությունը: Այդ նպատակով պետք է պարզել, թե ո՞ր իրավաբան-գիտնականն ունի քննարկվող իրավական հարցով հրատարակած մենագրություններ, գիտական հոդվածներ: Երրորդ՝ որպէս կոլիզիոն կանոն կարելի է հաշվի առնել հակասող գիտական դիրքորոշումներ պարունակող մենագրությունները, գիտական հոդվածները գրախոսող գիտնականի կամ կազմակերպության հեղինակությունը:

5. Գատական ակտերում հղում կատարելիս պետք է նախապատվությունը տալ հայագգի իրավաբան գիտնականների՝ ՀՀ իրավական համակարգի առանձնահատկությունների հիման վրա կատարած գիտական աշխատություններին, մեկնաբանություններին: Միևնույն ժամանակ, եթե դատարանը կիրառում է օտարերկրյա պետության իրավունք կամ միջազգային իրավական նորմեր, ապա դատարանը կարող է դատական ակտում հղում անել նաև արտասահմանյան հե-

ղինակավոր իրավագետների դոկտրինի վրա:

6. Գատական ակտում գիտական-իրավական դիրքորոշում հիշատակելիս պետք է հնարավորինս կոնկրետ նշել աղբյուրի տվյալները կամ նշել, որ տվյալ գիտական մոտեցումն ունի համընդհանուր ճանաչում:

Ելնելով վերոգրյալից՝ կարելի է եզրակացնել.

ՀՀ ներկայիս իրավակիրառ պայմաններում գիտական-իրավական դիրքորոշումներն ունեն փափուկ իրավունքի ուժ, քանի որ դատավորները փաստացի կիրառում են իրավաբան-գիտնականների իրավունքը: Միևնույն ժամանակ, իրավական դոկտրինը «փափուկ ուժ» ունեցող փաստաթղթից պետք է վերաճի իրավունքի իրավաբանական աղբյուրի, որի համար առկա իրականության պայմաններում պահանջվում է օրենսդրական ճանաչում:

Օրենսդրությամբ անհրաժեշտ է կարգավորել դատավարության կողմերի՝ գիտական-իրավական դիրքորոշումները որպէս փաստարկ վկայակոչելու իրավունքը: ՀՀ դատական և դատավարական օրենսգրքերում ավելացնել դրույթ, որի համաձայն՝ դատավարության կողմերը որպէս լրացուցիչ փաստարկ իրավունք ունեն վկայակոչել բացատրական և իրավաբանական բառարաններում օգտագործվող հասկացությունների պարզաբանումները, օրենքի գիտական մեկնաբանությունները:

ՀՀ դատական և դատավարական օրենսգրքերում անհրաժեշտ է ամրագրել դրույթ, ըստ որի՝ վարույթն իրականացնող մարմինը՝ քննիչը, դատախազը, դատարանը, օրենքը և այլ նորմատիվ-իրավական ակտերը մեկնաբանելիս իրավունք ունեն, որպէս լրացուցիչ պատճառաբանություն, վկայակոչելու կիրառվող իրավունքի վերաբերալ իրավաբան-գիտնականների դիրքորոշումը:

1. **Любитенко Д. Ю.** Правовая доктрина Конституционного Суда Российской Федерации. Автореф. ... дисс. канд. юрид. наук. Волгоград. Волгоградский государственный университет, 2011, с. 10. **Гурова Т. В.** Актуальные проблемы теории источников права. Автореф. ... дисс. канд. юрид. наук. Самарская государственная экономическая академия, Самара. 2000, с. 188, **Данцева Т.Н.** Формальные источники права. Автореф. ... дисс. канд. юрид. наук. Сибирский федеральный университет. Красноярск. 2007, с. 10-11.

2. **Коржунов Н. М.** Лекции по общей теории права. Сост., автор вступ. ст., коммент. А. Н. Медушевский. М., Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2010, с. 345.

3. Толковый словарь юридических терминов /сост. А.Н. Головистикова, Л.Ю. Грудцына. М., Эксмо, 2008, с. 102.

4. **Любитенко Д.Ю.** Системные свойства правовых доктрин // Вестник Владимирского юридического института. 2011, N1 (18), с. 140. **Голоскоков Л.В.** Правовые доктрины: от Древнего мира до информационной эпохи. М., Научный мир, 2003, с. 320. **Бибик О. Н.** Источники уголовного права Российской Федерации. Автореф. ... дисс. канд. юрид. наук.. Омск. ОГУ, 2005, с. 170.

5. **Храмов Д. В.** Нетрадиционные источники российского частного права: общетеоретический аспект. Автореф. ... дисс. канд. юрид. наук. Саратов. СГАП, 2010, с. 12, **Волленко Н. Н.** Источники и формы права. Волгоград: Изд-во ВолГУ, 2004, с. 23.

6. **Васильев А.А.** Правовая доктрина как источник права: историко-теоретические вопросы: автореф. дис. ... канд. юр. наук. Красноярск, 2007, с. 13.

7. **Морозова Л.А.** Теория государства и права. Учебник. 4-е изд. Перераб. и доп. М., Российское юридическое образование, 2010, с. 191.

8. **Золотарёв С. П.** Правовая доктрина как объект классификации: ее место и роль в общей системе объектов. Вестник АПК Ставрополя. 2013, N2, с. 163, **Лузиков Р. В.** Доктрина как форма права и источник формирования правовой политики. Вестник Поволжской академии государственной службы. 2011, N2, с. 74, **Мадаев Е. О.** Доктрина в правовой системе Российской Федерации. Автореф. ... дисс. канд. юрид. наук. Иркутск, Высшая школа экономики, 2012, с. 13-14. **Каранетян С. А.** Источники конституционного права Российской Федерации. Автореф. ... дисс. канд. юрид. наук. Ростов-на-Дону РГУ, 1998, с. 37. **Васильев А. А.** Правовая доктрина как источник права: историко-теоретические вопросы. Автореф. ... дисс. канд. юрид. наук. Барнаул: Алтайский го-

сударственный университет, 2007, с. 169. **Зеленкевич И. С.** Понятие правовой доктрины как источника современного российского права. Вестник Северо-Восточного государственного университета. 2011,Т. 15, N15, с. 120-121.

9. **Кулапов В. Л., Медная Ю. В.** Поднормативное правовое регулирование. Саратов. Изд-во ГОУ ВПО Саратовская государственная академия права. 2009, с. 194.

10. ՌԴ քաղաքացիական օրենսգրքի (հոդված 1191, կետ 1), ՌԴ ընտանեկան օրենսգրքի (հոդված 166) և ՌԴ արբիտրաժային դատավարության օրենսգրքի համաձայն՝ օտարերկրյա տարր պարունակող հարաբերություններ կարգավորող օտարերկրյա իրավունքի նորմերի բովանդակությունը սահմանվում է ըստ այդ նորմերի՝ համապատասխան օտարերկրյա պետության պաշտոնական մեկնաբանությունների, կիրառման պրակտիկայի և դոկտրինի:

11. **Չախյան Ա.** Հատուկ և իրավական գիտելիքների սահմանազատման հիմնախնդիրները ՀՀ քրեական դատավարությունում: «Պետություն և իրավունք», թիվ 2 (64), 2014:

12. **Чащин А.Н.** Правовая доктрина России. Изд. Дело и сервис. 2016, с. 159.

13. Վրաստանի 2009թ. ընդունված քրեական դատավարության օրենսգրքի 55-րդ հոդվածում առաջին անգամ նախատեսվել է տվյալ երկրի իրավական համակարգին անձանոթ amicus curiae ինստիտուտը: Այսպես, նշված հոդվածի համաձայն՝ հետաքրքրված անձը, ով չի հանդիսանում քննվող գործով կողմ, իրավունք ունի գործն ըստ էության քննությունն սկսելուց հինգ օր առաջ դատարան ներկայացնել տվյալ գործով իր գրավոր նկատառումները կամ եզրակացությունը: Գրավոր եզրակացությունը կազմվում է երեք օրինակից, որոնցից երկուսը տրամադրվում են կողմերին, իսկ մեկը մնում է դատարանին: Գրավոր եզրակացությունը չպետք է գերազանցի 30 էջը: Գրավոր եզրակացության նպատակը ոչ թե դատավարության մասնակիցներից որևէ մեկին օժանդակելն է, այլ դատարանին աջակցելը՝ ճիշտ գնահատելու քննվող գործը: Եթե դատարանը գտնի, որ գրավոր եզրակցությունը չի համապատասխանում Վրաստանի քրեական դատավարության օրենսգրքի պահանջներին, ապա իրավունք ունի այն չքննարկել: Դատարանը պարտավոր չէ համաձայնվել գրավոր եզրակացության պատճառաբանությունների հետ: Դատարանն իրավունք ունի իր նախաձեռնությամբ կամ կողմերի և գրավոր եզրակացության հեղինակի նախնական համաձայնությամբ եզրակացության հեղինակին իրավիքներ դատարան՝ բանավոր պարզաբանումներ տալու: Այս ինստիտուտը նախատեսված է նաև Լատվիայի վարչական դատավարության օրենսգրքի 183-րդ հոդվածով:

Гамбарян А.С. Институт Amicus Curiae как средство обеспечения эффективности судебной политики Республики Армении. <http://www.iuaj.net/node/1323> (22.02.2016).

Арам АРАМЯН

*Аспирант кафедры международного и европейского права
Российско-Армянского (Славянского) университета*

**К ВОПРОСУ
О ПРАВОМЕРНОМ ОГРАНИЧЕНИИ ПРАВА
НА СВОБОДУ СЛОВА
ПРИ УСТАНОВЛЕНИИ УГОЛОВНОГО НАКАЗАНИЯ
ЗА «ПРОСТОЕ» ОТРИЦАНИЕ ГЕНОЦИДА**

Отрицание геноцида и других преступлений против человечности может являться основанием для ограничения права на свободу слова. В данном контексте, при определении пределов вмешательства и ограничений права на свободу слова при криминализации отрицания геноцида и других преступлений против человечности одним из важных аспектов является проблема выявления необходимости наличия или отсутствия требования о намерении отрицающего. Это важно как с общей позиции понимания возможных намерений отрицающих, а также для выяснения необходимости наличия или отсутствия данного элемента для установления и применения уголовного наказания за отрицание геноцида и других преступлений против человечности. Итак, как можно разграничивать намерения отрицающих? Для того, чтобы разобраться в этом вопросе мы обратимся к немецким авторам¹, у которых принято разграничивать отрицание на два вида — отягчающее или квалифицированное отрицание (qualifizierte Auschwitzleugnung) и простое или голое отрицание (einfache Auschwitzleugnung).² В первом случае группа становится мишенью для отрицающих и отрицание сопровождается расистскими и ненавистничес-

кими высказываниями. Примером квалифицированного отрицания может являться утверждение о том, что «Евреи сами придумали обман Холокоста для того, чтобы эксплуатировать Германию» или утверждение, согласно которому «предполагаемый геноцид армян 1915 года является армянской пропагандой» или «ложью». Вместе с этим, в случае с простым отрицанием явное обвинение не выдвигается против группы. В данном случае происходит только отрицание преступления или его существенного компонента. Примером такого вида отрицания может быть утверждение о том, что «газовые камеры не были использованы для убийства евреев во время Второй Мировой Войны». Основные проблемы со свободой слова возникает при именно попытке ограничения слова являющегося само по себе только простым отрицанием. В данных случаях, сфера отрицания геноцида не входит в сферу ненавистнических высказываний или, по крайней мере так кажется с первого взгляда.

В случае если правовая система конкретной страны позволяет ограничивать право на свободу выражения мнения разжигающее ненависть то в случае с отягчающим отрицанием не возникает проблем так как такие высказывания ясным образом яв-

ляются ненавистническими. В случае с простым отрицанием ситуация не является такой ясной, так как такое отрицание не вносит в себя неприкрытую и явную демонстрацию ненависти. Если такое отрицание будет считаться осуждаемым в правовой системе должна ли недобросовестность отрицающего быть доказана? Иначе говоря, должен ли судья установить, что отрицающий на самом деле знает, что преступление, которое он отрицает имело место (*mala fide denier*)? В ином случае, если отрицающий уверен, что говорит правду (*bona fide denier*), должен ли судья оправдать его?

Однако такой подход делает необходимым признание гипотезы о возможности существования *bona fide* отрицающего, в особенности в тех случаях когда отрицающий претендует на научность своих исследований и высказываний. Мы считаем, что в данном случае нужно проводить различие между «ученым» и человеком, который отрицает геноцид или преступление против человечности без каких либо «научных» проявлений.³ В первом случае, если исследователь действительно имеет целью проводить объективное и добросовестное научное исследование, трудно себе представить, что результатом такого исследования будет отрицание. Хотя можно представить, что кто-либо может скептически относиться к вопросу вначале исследования, однако проведение серьезного и честного исследования должно в конечном итоге очистить любые сомнения.⁴

«Недобросовестность» отрицающего может быть следствием его собственных расистских намерений.⁵ Однако ситуация более простая в случае с отрицанием со стороны государства. Такое в особенности может

случиться, когда отрицающий действует под влиянием того общества, где он вырос, в стране где отрицание признается в качестве государственной доктрины. Когда государство принимает отрицание в качестве своей национальной доктрины, предвзятая версия истории переносится на население через образовательную систему. Индивиды, которые были воспитаны в такой системе таким образом могут *per se* быть *bona fide* отрицающими. В данном случае государство само «выпускает» *bona fide* отрицающих. Конечно те, кто занимаются исследованием иных источников, кроме официального исторического повествования в стране должны в итоге прийти к иному результату, чем пропагандируемому государством.⁶

Когда законодательство не предусматривает специфического запрета для отрицания геноцида, тогда добросовестность играет важную роль, так как наличие данного элемента позволяет отрицающего избежать наказания.⁷ В данном случае судья должен принять во внимание контекстуальные факторы при определении виновности при простом отрицании геноцида и добросовестность отрицающего в этом случае должна играть решающую роль. Однако, добросовестность не сводится к вере в правду сказанного. Верить во что-то и сказать это без какой-либо проверки или удостоверения не означает действовать *bona fide*. Многие правовые системы применяют тест проверки — тот, кто публично высказывается о каком-то факте, что может причинять вред другим должен сперва проверить достоверность своих высказываний.⁸ Как пишет французский автор диссертации по теме «Ложь и Закон»: «Добросовестность по сути сводится к отсутствию вины и наличию уважения сво-

Международное право

его обязательства прибегнуть к объективному поиску истины».⁹ Примером является Конституционный Суд Германии, который налагает «обязанность соблюдать осторожность» (duty of care) по отношению вредоносных утверждений. Парижский трибунал, слушавший дело Фориссона в Июле 1981 года объяснил, что его материалы «похоже, что принципиальным образом отвергают все улики доказывающие существование газовых камер и не признают за ними никакой убедительной ценности... тем же образом, любой письменный документ отвергается без какого-либо семантического анализа постоянно ориентированным на отрицание; Гн. Фориссон признает, что “только одно доказательство” может побудить его пересмотреть свои тезисы, однако эти уступки «научного сомнения» на самом деле направлены, по мнению автора, на невозможность доказывания (probation diabolica)...».¹⁰

Вместе с тем, при определении недобросовестности отрицающего судьи не определяют историческую правду. Судья лишь осуществляет проверку относительно методов, используемых ученым, отрицающим геноцид или другие преступления против человечности. Такая судебная проверка не является проблематичной. Нельзя сказать, что разграничение между «методом», приводящим в итоге к результатам отрицающим геноцид или другие преступления против человечности, и методам используемым историками на добросовестной основе представляет какую-либо трудность. При проверке метода используемого отрицающим для судьи невозможно определить, что на самом деле думает отрицающий, однако тогда, когда судья замечает, что отрицающий постоянно исключает любые источники

или документы противоречащие его доводам, в этом случае судья может определить недобросовестность отрицающего.

Примером этому является подход придерживаемый швейцарской судебной системой. Закон об отрицании геноцида Швейцарии предусматривает доказывание намерения причинить вред определенной группе. Данная позиция швейцарской системы можно уследить из двух дел касательно отрицания Геноцида армян. В первом деле 2001 года трибунал Берна провел исследование вопроса добросовестности турецких граждан отрицающих Геноцид армян. Суд пришел к мнению, что они не имели цель очернить этническую группу, а только защитить национальную точку зрения, в котором они были воспитаны. Согласно суду, для определения виновности отрицающий «должен осознавать, что факты, которые он отрицает имели место», что является маловероятным в случае турецких обвиняемых из-за «строгой национальной ориентации турецкой школьной системы».¹¹ Это решение, таким образом, освобождает bona fide отрицающих, принимая во внимание контекстуальные факторы.¹²

Однако, в другом деле касательно Догу Перинчека, турецкого политика, трибунал Лозанны признал его виновным после его заявлений о том, что Геноцид армян является «международной ложью».¹³ Судья заметил, что Перинчек являлся доктором юридических наук и что он был четко осведомлен об аргументах об обратном, но попросту решил не принять их во внимание. Судья заключил, что заявления Перинчека явным образом имели расистские и националистические мотивы.¹⁴

Таким образом, в обоих случаях

суды приняли во внимание уровень образования отрицающих для определения их возможности быть *bona fide* отрицающими: в первом деле обвиняемые были необразованными людьми, тогда как во втором случае обвиняемый являлся доктором юридических наук, который сам себя характеризовал как «культурное лицо имеющее очень хорошие знания в истории». Эти два дела имели противоположные результаты по причине установления судами субъективного состояния отрицающего.¹⁵

Таким образом, мы считаем, что для недопущения непропорционального ограничения права на свободу слова при определении наличия виновности за простое отрицание геноцида и других преступлений против человечности необходимым основанием должно являться требование наличия *mal intent* или недобросовестного намерения у отрицающего. Недобросовестность выражается тогда, когда отрицающий знает или должен

был знать, о ложности своих суждений, отрицающих геноцид или другие преступления против человечности. Соответственно, при оценке вины суд должен принять во внимание уровень образования отрицающего и иные контекстуальные факторы (обстоятельства). В особенности, при определении вины нужно проводить различие между «ученым» и лицом, который отрицает геноцид или другие преступления против человечности без каких-либо «научных» проявлений. Данное требование существенным образом сужает объем ограничения, не налагая непропорциональные ограничения на право на свободу слова и в частности не препятствуя пользованию научной и академической свободой. Однако свобода ученого не означает безответственность. Основопологающим элементом здесь должна играть идея об ответственности, которым должен обладать тот, кто ставит под сомнение геноцид или иные преступления против человечности.

1. Winfried Brugger, Ban or Protection of Hate speech? Some Observation Based on German and American Law, 17 Tul. Eur. & Civ. L.F. 1, 15 (2002).

2. Thomas Wandes, Die Strafbarkeit der Auschwitz-Leugnens (Duncker & Humblot, 2000), p. 96-97.

3. Sevane Garibian, Taking Denial Seriously: Genocide Denial and Freedom of Speech in French Law, 9 CARDOZO J. CONFLICT RESOL. (2008) p. 479, 484.

4. *Jean-Claude Pressac*, Auschwitz. Technique and Operation of the Gas Chambers (The Beate Klarsfeld Foundation, 1989).

5. *Lawrence MnNamara*, History, Memory and Judgement: Holocaust Denial: The History Wars and Law's Problem with the Past, 26 SYDNEY L. REV. 353, 2004.

6. *Ludwig Wittgenstein*, On Certainty, (1969), Published September 6th 1972 by Perennial/Harper & Row (NYC), par. 263.

7. Human Rights Committee, December 16 1996; *Faurisson v. France*, CCPR/C/58/D/550/1993 (1996).

8. Cass. Crim. January 3, Bull. Crim. n. 7.

9. *Yves Mayaud*, Le Mensonge En Droit Penal: Essai d'une Theorie Generale (1976), c. 430.

10. T.G.I. Paris, July 8, 1981, Recueil Dalloz, Jurisprudence, 1982, c. 59.

11. *Karaman Fikri and Konsorten*, Tribunal of Berne, Sept. 14, 2001, c. 19.

12. Там же, с. 10.

13. *Dogu Perincek*, Tribunal de Police de Lausanne, Mar. 9, 2007, p. 8.

14. Там же, с. 13.

15. Скорее всего официальное признание Парламентом Швейцарии Геноцида армян в декабре 2003 года тоже сыграло роль. В решении 2001 года трибунал подчеркнул, что нет официальной позиции Швейцарии на этот счет.

Վարչական իրավունք

Պարզև ՄԱՐՈՅԱՆ

ԵՊՀ սահմանադրական իրավունքի ամբիոնի ասպիրանտ

ՆՈՐՄԱՏԻՎ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԱԿՏԻ ԻՐԱՋՄԱՍԲ ՊԱՏՃԱՌՎԱԾ ՎԵԱՍԻ ՀԱՏՈՒՅՈՒՄԸ ՆՈՐՄԱՏԻՎ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԱԿՏԵ ԱՆՎԱՎԵՐ ՃԱՆԱՉԵԼՈՒ ՄԱՍԻՆ ԴԱՏԱԿԱՆ ԱԿՏԻ ՀԵՏԱԴԱՐՁ ԳՈՐԾՈՂՈՒԹՅԱՆ ԴԵՊՔՈՒՄ

Վարչական դատավարության օրենսգրքի¹ 199-րդ հոդվածի 8-րդ մասի ձևակերպումից հետևում է, որ նորմատիվ իրավական ակտն անվավեր ճանաչելու մասին դատական ակտի հետադարձ գործողությունը տարածվում է միայն այդ նորմատիվ ակտի կիրառման վերաբերյալ ընդունված անհատական ակտերի վրա: Ասվածը դրսևորվում է նրանով, որ նորմատիվ իրավական ակտն ուժի մեջ մտնելու պահից անվավեր ճանաչվելու դեպքում դրա ուժը կորցնելուն նախորդող երկու տարվա ընթացքում այդ ակտի կիրառմամբ ընդունված անհատական ակտերը շահագրգիռ անձանց պահանջով կարող են վերանայվել նոր հանգամանքի հիմքով: Այլ կերպ ասած՝ ներկայիս օրենսդրական կարգավորմամբ նորմատիվ իրավական ակտն անվավեր ճանաչելու մասին ՀՀ վարչական դատարանի դատական ակտի հետադարձ գործողությունը դրսևորվում է միայն այն դեպքերում, երբ առկա է վիճարկվող նորմատիվ իրավական ակտի դրույթների կիրառում: Իրավագիտության մեջ իրավունքի կիրառումը բնորոշվում է որպես պետական գործունեության տեսակ, որն ուղղված է իրավական կարգադրագրերի կենսագործմանը: Իրավակիրառումը

կոնկրետ գործի լուծումն է, որը տեղի է ունենում իրավասու պետական մարմնի կողմից օրենքի դրույթը կոնկրետ անձանց և փաստական հանգամանքների վրա տարածելով:² Իրավունքի կիրառման վերոհիշյալ բնորոշումից հետևում է, որ այն իրավական նորմերի իրացման ձևերից մեկն է: Իրավական նորմերի կիրառման անհրաժեշտություն ծագում է այն դեպքերում, երբ իրավական նորմը չի կարող ինքն իրեն իրացվել, և պահանջվում է իրավասու պետական մարմնի միջամտություն: Օրինակ՝ հանցագործության կատարումն այն իրավաբանական փաստն է, որի հետ քրեական իրավունքի նորմը կապում է նորմով նախատեսված սանկցիայի իրագործումը, սակայն սանկցիան չի կարող ինքնին իրագործվել: Սակայն ակնհայտ է, որ իրավունքի իրացումը շատ հաճախ կարող է տեղի ունենալ նաև առանց պետական մարմնի միջամտության, առանց վերջինիս կողմից կոնկրետ գործի կարգավորմանն ուղղված իրավակիրառ ակտի ընդունման: Իրավունքի իրացումը հասարակական հարաբերությունների մասնակիցների իրավաչափ գործողություններում իրավական նորմերի կենսագործման ընթացքն ու արդյունքն է՝ կամ սուբյեկտիվ իրավական պար-

ՀՈՒՆԻՍ 2016 6 (204)

ԴԱՏԱԿԱՆ
ԻՋԵՄԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Վարչական իրավունք

տականությունների կատարման, սուբյեկտիվ իրավունքների օգտագործման և իրավական արգելքների պահպանման ընթացքը:⁴ Իրավունքի իրացման այս սահմանումից բխում է, որ, օրինակ, իրավական նորմով ամրագրված պարտականության կամուսնու կատարումն անձի կողմից ևս իրավունքի իրացում է, որը տեղի է ունենում առանց դրա կիրառման: Հետևաբար նորմատիվ իրավական ակտի իրացումը կարող է ապահովվել ոչ միայն դրա դրույթների կիրառմամբ (դրա դրույթների կիրառման հիման վրա իրավակիրառ ակտ ընդունելով), այլև այդ նորմատիվ ակտով սահմանված պարտականությունները կատարելով կամ իրավունքներն օգտագործելով: Բնականաբար, հասարակական հարաբերությունների մասնակիցների օրինաչափ գործողություններով (առանց իրավակիրառման) նորմատիվ իրավական ակտերի դրույթների իրացման հնարավորությունն առկա է նաև ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքով սահմանված կարգով վիճարկման առարկա հանդիսացող նորմատիվ իրավական ակտերի պարագայում: Սակայն, ինչպես արդեն նշվեց, օրենսգիրքը կարգավորման է ենթարկել միայն նորմատիվ իրավական ակտերի կիրառման դեպքը: Անվավեր ճանաչված նորմատիվ իրավական ակտի անմիջական իրացման հետևանքով անձանց հնարավոր խախտված իրավունքների վերականգնումն ապահովող որևէ կառուցակարգ օրենսգրքով նախատեսված չէ, մինչդեռ ակնհայտ է, որ դատական ակտի հետադարձ ուժը պետք է որոշակի ազդեցություն ունենա ոչ միայն անվավեր ճանաչված

նորմատիվ ակտի դրույթների կիրառման, այլև անմիջական իրացման դեպքերի վրա: Ներկայիս օրենսդրական կարգավորումներով ստացվում է, որ դատական ակտին հետադարձ ուժ տալու դեպքում անձի խախտված իրավունքների վերականգնման հնարավորություն է նախատեսվում անվավեր ճանաչված նորմատիվ ակտի կիրառմամբ ընդունված անհատական ակտի վերանայման իրավունք տալով, սակայն դատական ակտի հետադարձ ուժը որևէ կերպ չի ապահովում անձի իրավունքների պաշտպանությունը նորմատիվ ակտի անմիջական իրացման դեպքում: Եթե անվավեր է ճանաչվում անձանց իրավաչափ գործողություններով անմիջականորեն իրացված նորմատիվ ակտի որևէ դրույթ, ապա արդյոք առկա չէ հնարավորություն նաև նմանատիպ դատական ակտերին հետադարձ գործողություն հաղորդելու: Ներկա դրությամբ գործող կարգավորումներով ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգիրքը նման հնարավորություն չի ընձեռում: Ասվածն առավել պատկերավոր դարձնելու նպատակով այն քննարկենք հետևյալ օրինակով. «ՀՀ-ում մարդատար-տաքսի ավտոմոբիլներով ուղևորափոխադրումների կազմակերպման լիցենզավորման կարգն ու լիցենզիայի ձևը հաստատելու և ՀՀ կառավարության 2007 թվականի մարտի 22-ի N655-Ն որոշումն ուժը կորցրած ճանաչելու մասին» ՀՀ կառավարության 11.12.2014թ. N 1471-Ն որոշման⁵ 20-րդ կետով ուղևորափոխադրումների մեջ ներգրավված ավտոմոբիլներին ներկայացվող պահանջներից մեկն ուղեսրահում սակաչափիչի տեղադրումն է: Որոշման

Վարչական իրավունք

ՀՈՒՆԻՍ 2016 6 (204)

ՂԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

18

այդ կետը նշանակում է, որ ուղևորափոխադրումների կազմակերպման լիցենզիա ստանալու նպատակով դիմած անձիք պետք է իրենց ավտոմոբիլը կահավորեն սակաչափիչով, այլապես լիցենզիայի տրամադրումն այդ հիմքով նրանց կմերժվի: Բնականաբար, սակաչափիչի տեղադրման համար լիցենզիա ստանալու ցանկություն ունեցող անձինք կրում են լրացուցիչ ծախսեր: Եթե պատկերացնենք, որ ՀՀ կառավարության որոշման հիշյալ կետը ՀՀ վարչական դատարանի կողմից ճանաչվում է անվավեր, ապա հարց է առաջանում, թե արդյոք այդ կետի պահանջը փաստացի կատարած անձինք իրավունք են ստանում պահանջելու սակաչափիչ ձեռք բերելու համար իրենց կրած ծախսերի փոխհատուցում: Բնականաբար, այդ պահանջը մինչև նորմատիվ ակտի հիշյալ կետի անվավեր ճանաչման պահը կատարած անձանց համար նման հնարավորություն կարող է առաջանալ միայն այն դեպքում, երբ ՀՀ վարչական դատարանի դատական ակտին տրվի հետադարձ ուժ, ինչի հնարավորությունը, սակայն, ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգիրքը չի նախատեսում: Նման հնարավորության բացակայությունը կարելի է բացատրել այն տրամաբանությամբ, որ օրենսդիրը նշված ծախսերը չի դիտել որպես վնաս, քանի որ դրա դիմաց անձը պետությունից իրավունք է ստացել ծավալելու որոշակի ձեռնարկատիրական գործունեություն: Սակայն, մյուս կողմից, պետք է նկատի ունենալ, որ այդ կետի անվավեր ճանաչումը նշանակում է, որ պետությունն ի սկզբանե պարտավոր է եղել մնացած պայմանների պահպանման

դեպքում այդ իրավունքն անձին տալ առանց սակաչափիչ տեղադրելու, հետևաբար այդ սարքը տեղադրելու համար անձի կատարած ծախսերը եղել են չհիմնավորված, ոչ անհրաժեշտ, անձը դրանք չպետք է կրեր ի սկզբանե: Հարցին այս տեսանկյունից մոտենալիս ակնհայտ է դառնում անձի մոտ վնասի առկայությունը, քանի որ այդ գումարները նա չէր ծախսի հասարակական շրջանառության սովորական պայմաններում, եթե անվավեր ճանաչված նորմատիվ ակտի դրույթն ի սկզբանե այդ ակտում ամրագրված չլիներ:

Բացի այդ, հարկ է նաև ընդգծել, որ նմանատիպ դեպքերում նորմատիվ ակտը դրա ուժի մեջ մտնելու պահից անվավեր ճանաչելը որևէ կերպ չի կարող խախտել վարչական ակտի գոյության նկատմամբ անձի վստահության պաշտպանության սկզբունքը: Խոսքը վերաբերում է նրան, որ ՀՀ կառավարության հիշյալ որոշման հիման վրա անձանց տրված ուղևորափոխադրումների կազմակերպման լիցենզիաների վավերության հարց չի առաջանում, հետագարձ ուժով օժտված դատական ակտը որևէ ազդեցություն չի ունենում այդ բարենպաստ վարչական ակտերի վրա և վերջիններիս վերանայման կամ բեկանման հիմք չի կարող դառնալ: Դա բացատրվում է նրանով, որ անվավեր է ճանաչվում միայն նորմատիվ ակտի մեկ առանձին վերցրած դրույթ, որը չի ազդում այդ նորմատիվ ակտի կիրառմամբ ընդունված վարչական ակտերի իրավաչափության վրա:

Այսպիսով, ամբողջ վերոնշարադրյալի ամփոփումից ակնհայտ է դառնում, որ նորմատիվ իրավական

ակտն անվավեր ճանաչելու մասին ՀՀ վարչական դատարանի դատական ակտին հետադարձ ուժ տալը պետք է հիմք լինի նաև այդ ակտի անվավեր ճանաչված դրույթն անմիջականորեն իրացրած անձանց խախտված իրավունքների վերականգնման համար: Եթե բոլոր շահագրգիռ անձինք նորմատիվ իրավական ակտի անվավեր ճանաչված դրույթի կիրառման վերաբերյալ իրենց նկատմամբ ընդունված վարչական ակտերը վերանայելու հնարավորություն ունեն, եթե այդ վարչական ակտերն ընդունվել են նորմատիվ իրավական ակտի ուժը կորցնելուն նախորդող երկու տարվա ընթացքում, ապա գտնում ենք, որ նույն տրամաբանությամբ նորմատիվ իրավական ակտի անվավեր ճանաչված դրույթն անմիջականորեն իրացրած անձիք ևս պետք է հնարավորություն ունենան վերականգնելու իրենց խախտված իրավունքները, եթե նոր-

մատիվ ակտի ոչ իրավաչափ դրույթի իրացման հետևանքով նրանց պատճառվել է վնաս: Անհրաժեշտ համարելով բարձրացված հարցի՝ դատավարական օրենքով կարգավորման անհրաժեշտությունը՝ նշենք, որ, մեր կարծիքով, ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքով անձանց պետք է հնարավորություն տրվի դիմելու վնաս պատճառած նորմատիվ ակտն ընդունած մարմին՝ «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի⁶ 111-րդ հոդվածով սահմանված կարգով որպես անհիմն հարստացում իրենց կողմից վճարված գումարները վերադարձնելու պահանջով, եթե վերջիններս այդ գումարները վճարել են նորմատիվ իրավական ակտն անվավեր ճանաչելու մասին ՀՀ վարչական դատարանի որոշման հրապարակմանը նախորդող երկու տարվա ընթացքում:

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԱԿՏԵՐԻ ԵՎ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

1. ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգիրք (05.12.2013թ.), ՀՀՊՏ 2013.12.28/73(1013) .1 Հոդ.1186.1 (www.arlis.am):
2. «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենք, ՀՀՊՏ 2004.03.31/18(317) (www.arlis.am):
3. «ՀՀ-ում մարդատար-տարսի ավտոմոբիլներով ուղևորափոխադրումների կազմակերպման լիցենզավորման կարգն ու լիցենզիայի ձևը հաստատելու և ՀՀ կառավարության 2007 թվականի մարտի 22-ի N655-Ն որոշումն ուժը կորցրած ճանաչելու մասին» ՀՀ կառավարության 11.12.2014թ. N

- 1471-Ն որոշում: ՀՀՊՏ 2014.12.27/74(1087).1 Հոդ.1248.7 (www.arlis.am):
4. *Алексеев С. С.* Механизм правового регулирования в социалистическом государстве. М., Юрид. лит., 1966, с. 187.
5. *Кожевников С. Н.* Реализация права, юридическое толкование, законность. Н.Новгород: Издательство «Общество «Интелсервис», 2002, с. 100.
6. *Мальцева Л. В.* Применение права в современном обществе, с. 5.

1. Ընդունվել է 05.12.2013, ուժի մեջ է մտել 07.01.2014: ՀՀՊՏ 2013.12.28/73(1013).1 Հոդ.1186.1:
2. *Мальцева Л. В.* Применение права в современном обществе, с. 1.
3. *Алексеев С. С.* Механизм правового регулирования в социалистическом государстве. М., Юрид. лит., 1966, с. 171.
4. *Кожевников С. Н.* Реализация права,

- юридическое толкование, законность. Н.Новгород: Издательство «Общество «Интелсервис», 2002, с. 7.
5. Ընդունվել է 11.12.2014, ուժի մեջ է մտել 06.01.2015: ՀՀՊՏ 2014.12.27/74(1087).1, Հոդ.1248.7:
6. Ընդունվել է 18.02.2004, ուժի մեջ է մտել 31.12.2004: ՀՀՊՏ 2004.03.31/18(317):

Վարչական իրավունք

Վաղարշակ ՄԱՐԳՍՅԱՆ

ՀՀ պետական կառավարման ակադեմիայի ասպիրանտ

ՎԱՐՉԱԿԱՆ ՀԱՅԵԳՈՂՈՒԹՅԱՆ ՍԱՀՄԱՆՆԵՐԻ ԸՆԿԱՍՄԱՆ ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑ ՄԻՏՈՒՄՆԵՐԸ ԵՎ ՄԵԹՈԴԱԲԱՆԱԿԱՆ ՀԻՄՆԱՍԵՆԴԻՐՆԵՐԸ

Ժամանակակից աշխարհում պետական մարմինների իրավասու պաշտոնյաները, իրենց գործունեության ընթացքում օգտվելով հայեցողական լիազորություններից և այդ լիազորություններում սահմանների բացակայությունից կամ ոչ հստակությունից, երբեմն թույլ են տալիս չարաշահումներ: Անխոս մեծ են իրավականորեն կանոնակարգված և օբյեկտիվ անհրաժեշտությունից բխող, վարչական հայեցողության նշանակությունը և անհրաժեշտությունը վարչական իրավունքում: Այդ պատճառով անհրաժեշտ է բացահայտել այն գործուն մեխանիզմների համակարգը, որը կօգնի օգտագործել վարչական հայեցողության դրական ներուժը՝ թույլ չտալով, որ այն վերածվի քողարկված կամայականության: Վարչական մարմիններն իրենց լիազորությունների իրացման գործընթացում հաճախ են հանդիպում վարչական հայեցողության ինստիտուտին և վերջինիս բովանդակությունը տարբեր է՝ կախված վարչական մարմինների լիազորությունների ծավալից: Իրավասու պաշտոնյաների

հայեցողական լիազորությունների կիրառման արդյունավետությունը մեծապես կապված է տվյալ երկրի ժողովրդավարության մակարդակից: Բացի այդ, վարչական հայեցողության բովանդակության վրա ազդում են կոռուպցիայի մակարդակը, իրավական նիհիլիզմը և հասարակության հոգեկերտվածքը:

Վարչական հայեցողության կանոնակարգումն ու դրա դատական վերահսկողությունը, ըստ որոշ հետազոտողների, ժամանակակից եվրոպական վարչական իրավունքի ամենակարևոր ու ամենաբարդ խնդիրներից են:¹ Հայեցողության՝ վարչական կամայականության վերաճելու խնդիրը և նման աղավաղումը կանխարգելող իրավական երաշխիքների սահմանումը վաղուց է մտահոգում ոչ միայն Եվրոպայի, այլև ամբողջ աշխարհի վարչական իրավունքի մասնագետներին:² Վարչական հայեցողությունը վարչական մարմինների գործունեության արդյունավետության բարձրացմանն է միտված: Վարչական իրավունքում նպատակահարմար չէ բացառել վարչական հայեցողությունը, պետք է փորձել մատնանշելու այն

ՀՈՒՆԻՍ 2016 6 (204)

ՂԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

Վարչական իրավունք

հնարավոր ուղիները, որոնք թույլ չեն տա հայեցողությունը վերածվի կամայականության: Անցյալում որոշ գիտնականներ հայեցողությունը համարում էին պետական կառավարման համար արմատապես բացասական երևույթ: Օրինակ՝ Ա.Ի. Ելիստրատովը ժամանակին նշել է պետության համար հայեցողության կործանարարության մասին: Նրա խոսքերով. «Պետության հզորության գրավականը պետական կամքի միասնականությունն է... Հայեցողության համակարգը բնակչության շրջանում խախտում է օրենքի և արդարության զգացումը, քանի որ արդարության հետ անհամատեղելի է անզամ ամենաբարյացակամ կամայականությունը: Հայեցողության համակարգը բնակչության մեջ ծնում է անվստահություն իշխանության հանդեպ, թշնամություն, բայց չէ՞ որ իշխանությունն ուժեղ է բնակչության կողմից բարոյական աջակցության դեպքում: Արդյունքում առաջանում է փոխարարձ հակազդեցություն, հակամարտություն և երկու կողմից՝ անդառնալի կորուստներ»:³

Ինչպես կարելի է նկատել, Ա.Ի.Ելիստրատովն ընդլայնում է հայեցողության սահմանները՝ այն մասամբ նույնացնելով կամայականությանը «բարյացակամ կամայականություն»: Անշուշտ, այսպիսի ըմբռնումը ռացիոնալ չէ. այն անտեսում է հայեցողության այն իրավական սահմանները, որոնք կարող է կարգավորել օրենսդիրը:

Այս առումով ուշադրության են արժանի Ա.Ե. Լունակի, Ս.Ս. Ստոլեդնիկինի և Յ.Ա. Յամոլսկայայի տեսակետները: Դրանց համաձայն՝ վարչական հայեցողությունը պետք է դիտարկել միայն օրենքի հետ անքակտելի կապի մեջ, որը նախանշում է իրավակիրառման գործունեության նպատակը: Այդ պատճառով հայեցողությունը նպատակահարմարությունն է իրավունքի կիրառման ոլորտում:⁴ Մեր կարծիքով վարչական հայեցողությունն ունի մեծ ներուժ և կարող է լուծել իրավական բազմաթիվ խնդիրներ: Համամիտ ենք այն կարծիքին, որ տվյալ երկրի իրավական մշակույթով, իրավասու պաշտոնյաների փորձառությամբ, գործուն մեխանիզմների առկայությամբ պայմանավորված՝ հայեցողական լիազորությունները կարող են լուծել բազմաթիվ խնդիրներ: Ինչպես նշել է պրոֆ. Գ. Դանիելյանը. «Հայեցողական լիազորություններն ինքնին բացասական երևույթ չեն, ավելին՝ հնարավորություն են տալիս վարչական մարմիններին՝ գործելու առավել ճկուն ու ստեղծագործաբար, բացահայտելու պաշտոնյաների մասնագիտական ու գործնական ունակությունները, բարձրացնելու նրանց պատասխանատվությունը, ստեղծված իրավիճակում գործելու հնարավորինս համարժեք և այլն: Բացասականը տվյալ դեպքում այդ լիազորությունների չարաշահումն է, և սահմանափակումները միտված են դրանց չեզոքացմանը»:⁵

Վարչական իրավունք

Խորհրդային ժամանակաշրջանում վարչական իրավունքի գիտությունը, գրեթե չի կիրառում վարչական հայեցողություն հասկացությունը: Խոսքն առավելապես վերաբերում էր կառավարման մարմինների ու պաշտոնատար անձանց օրինական գործունեությանն ու օրինականության ամրապնդմանը, որը նշանակում էր դրանց խիստ կապակցվածությունն օրենքների նորմերին:⁶

Ժամանակակից պայմաններում վարչական հայեցողության հանդեպ վերաբերմունքը սկզբունքորեն փոխվել է: Դա բացատրվում է մի շարք օբյեկտիվ պատճառներով: Եթե նախորդ տասնամյակներում վարչական հայեցողությունն արտահայտվում էր օպերատիվ-կարգադրական գործողություններում և կառավարման ոլորտի որոշումներում, ապա այսօր այն առավելաբար (ծավալներով ու մեթոդներով) կապված է պետական կառավարման, կարգավորման, օրինականացման և վերահսկողության հետ: Կառավարումն ու կարգավորումը, հիմք ունենալով օրենքը, դառնում են վարչական հայեցողության հիմնական բնորոշիչը: Հենց օրենքն է (և ոչ թե ենթաօրենսդրական ակտերը) սահմանում դրա նպատակները, սահմանները, բնույթը և ծավալը: Բայց քանի որ օրենքը չի կարող կարգավորել մեր կյանքի բոլոր հարցերը, անհրաժեշտ են ճկուն արձագանքման իրավական այլ մեխանիզմներ՝ անհրաժեշտ են

կոնկրետ իրավիճակների, խնդիրների, հարցերի լուծման համար: Վարչական հայեցողությունը պատկան մարմիններին ու կառուցվածքներին համապատասխան միջոցներ տրամադրելով, կոչված է նման արձագանքման ապահովմանը:⁷

Այստեղ անհրաժեշտություն է առաջանում վեր հանել, հստակեցնել իրավական հայեցողության այն սահմանները, որոնք թույլ չեն տա իրավասու պաշտոնյաներին իրենց լիազորություններն իրականացնելն կամայականորեն: Նախևառաջ, իրավական հայեցողության սահմաններ ասելով՝ պետք է հասկանալ իրավական սահմանափակումների որոշակի շրջանակ:

Անդրադառնալով վարչական հայեցողության սահմանների հիմնախնդրին՝ Յու. Ա. Տիխոմիրովը հիմնավորված նշել է, որ վարչական հայեցողությունը կարող է սահմանափակվել միայն իրավունքով (օրենքով): Յու. Ա. Տիխոմիրովը նշում է, որ վարչական հայեցողության դեֆորմացիան «առաջանում է ինչպես օրենքում, այնպես էլ օրենսդրության մեջ առկա խնդիրներից: Այն առավել արտահայտիչ է զգացվում պետական կառավարման ոլորտում, երբ նյութական-վարչական նորմերը չեն ուղեկցվում վարչական-դատավարական նորմերով, երբ ամբողջականորեն կամ հստակորեն չեն սահմանվում վարչական մարմինների գործառույթները, իրավասությունները կամ դրանց իրականաց-

Վարչական իրավունք

ման միջոցները, ինչպես նաև փոխհարաբերությունները, պատասխանատվության հիմքերն ու տեսակները»:⁸

Ա. Ա. Բերյոզինն այն կարծիքին է, որ «Իրավական սահմանափակումների էությունն անձի ազատության որոշակի կրճատումն է, որի նպատակն է զսպել անձի հակաօրինական շահերը»:⁹ Քանի որ խոսքը վարչական հայեցողության սահմանների մասին է, ապա ակնհայտ է, որ տվյալ եզրույթը կիրառվում է՝ բնորոշելու իրավասու պաշտոնյաների լիազորությունների սահմանները: Օրինականությունը վարչական մարմինների հայեցողական լիազորությունների կարևորագույն հատկանիշ է: Ինչպես նշվում է. «Հայեցողության սահմանները շրջանակներ են, որոնց ներքո իրավակիրառ սուբյեկտը, իրավական գործի հանգամանքների համալիր վերլուծության հիման վրա, իրավասու է կայացնել օպտիմալ որոշում՝ առաջնորդվելով օրինականության, արդարության և նպատակահարմարության սկզբունքների հիման վրա»:¹⁰

Յուրաքանչյուր իրավասու սուբյեկտի կողմից օրենսդրության սահմաններում հայեցողության կիրառման հնարավորությունը սահմանափակելով՝ իրավունքը միաժամանակ տվյալ սուբյեկտին ապահովում է վարվելակերպի ներքին ընտրության ազատություն, այսինքն՝ «նրան ազատություն է երաշխավորում այդ սահմանների ներսում»:¹¹ Ըստ էության,

վարչական հայեցողության սահմաններն ընդգծվում են հենց իրավունքի նորմում, կախված են դրանցից, իսկ այդ նորմով նախատեսված՝ գործունեության ազատության ընտրությունը միայն գործունեության ձևի ընտրությունն է՝ կախված կոնկրետ իրավիճակից, սակայն իրավունքի նորմի սահմաններում:

Այս գործընթացում պետք է կարևորել խորհրդարանի առանցքային դերը՝ վարչական հայեցողության սահմանների ընդգծման գործում: Օրենսդրական դրույթները պետք է հստակ և հասկանալի լինեն՝ հնարավորություն ընձեռելով գործադիր իշխանությանը կիրառել իր հայեցողությունը միայն այն ոլորտներում, որտեղ այն նպատակադրվել էր, և ոչ սոսկ այն պատճառով, որ օրենքը հստակ չէ կամ անորոշ է:

Միաժամանակ կարևոր է նշել, որ հայեցողությունը կարող է իրագործվել նաև իրավունքի նորմերից դուրս, այսինքն՝ «պետական մարմնի կամ պաշտոնատար անձի ազատ հայեցողությամբ»:¹² Խոսքը վերաբերում է այն դեպքերին, երբ առկա է օրենքի բաց, և վարչարարությունն իրականացվում է առանց իրավական կարգավորման: Իրավունքը չի կարող ընդգրկել հասարակական հարաբերությունների բոլոր կողմերը. օրենսդրության մեջ միշտ ի հայտ են գալիս բացեր (սողանցքներ), երբ բացակայում են առաջացած իրավահարաբերությունները կար-

Վարչական իրավունք

գավորող նորմերը:

Ամեն դեպքում, անկախ տվյալ հարաբերությունները կարգավորող իրավունքի նորմի առկայությունից կամ բացակայությունից, ցանկացած իրավիճակում իրավասու պաշտոնյաները, վարչական հայեցողություն կիրառելով, պետք է հիմնվեն սահմանադրական սկզբունքների, ծառայողական վարքականոնի սկզբունքների վրա, որոնք անհրաժեշտ է մշակել և որոնցով պետք է առաջնորդվեն իրավասու պաշտոնյաներն իրենց պաշտոնական պարտականությունները կատարելիս:¹³

Հիմք ընդունելով վերոգրյալը՝ կարող ենք տարբերակել վարչական հայեցողության սահմանների ներքին և արտաքին դրսևորումները: Արտաքին սահմաններն ընդգծված են հասարակության վրա պետության իշխանական ազդեցության աստիճանով: Վերջինս պետք է լինի հասարակության պահանջներին համապատասխան և իրագործվի հասարակության հետ փոխգործակցության արդյունքում, իսկ Վարչական հայեցողության ներքին սահմաններն անմիջականորեն ամրագրվում են իրավասու պաշտոնյաների գործունեությունը (անգործությունը) կանոնակարգող իրավունքի նորմերում:

Այսպիսով, վարչական հայեցողության սահմաններ ասելով՝ պետք է հասկանալ վարչական մարմինների, իրավասու պաշտոնյաների գործողությունների ազա-

տության որոշակի սահմանափակումներ, որոնց շրջանակներում կայացվում է օպտիմալ և նպատակահարմար որոշում:

Վարչական հայեցողության սահմանների ընդգծման հիմնախնդիրն ունի մեծ գիտագործնական նշանակություն: Վարչական հայեցողության մշուշոտ սահմանները նպաստում են պատասխանատվության բացակայությանը. որքան պարզորոշ են ընդգծված հայեցողության սահմանները, այնքան ավելի ակնհայտ են դառնում իրավախախտման տեսակները, որոնց վրա հիմնվում է վարչական մարմինների պատասխանատվությունը: Այլ խոսքով՝ վարչական հայեցողության սահմանները նպաստում են պատասխանատվության կոնկրետացմանը և դրանով հանդերձ վերացնում են այնպիսի բացասական երևույթներ, ինչպիսիք են պաշտոնական պարտականությունների չարաշահումն ու կոռուպցիան: Վարչական մարմինն այլընտրանքը պետք է կիրառի բացառապես օրինական հիմքով և իրավասու պաշտոնատար անձանց լիազորությունների շրջանակներում: Հաշվի առնելով այն, որ սուբյեկտը վարչական հայեցողությամբ որոշում կայացնելիս պետք է ընտրի ամենաընդունելի տարբերակը, նա պետք է գրագիտորեն գնահատի իրավիճակը: Հետևաբար, հայեցողության կրողները պետք է ունենան մասնագիտական պատրաստվածության բարձր մակար-

Վարչական իրավունք

դակ: Յուրաքանչյուր պաշտոնատար անձ հայեցողությամբ որոշում կայացնելիս պետք է անձնական պատասխանատվություն կրի վերջնական արդյունքի համար:

Փորձը ցույց է տալիս, որ վարչական մարմինների գործունեության մեջ խախտումների հիմնական պատճառը ոչ այնքան գործող օրենսդրության անկատարությունն է, որքան նախապատրաստվող և ընդունվող որոշումների հանդեպ անպատասխանատվությունը:¹⁴

Իրավասու պաշտոնյաներն իրենց հայեցողական լիազորություններն իրականացնելիս հասարակական շահը պետք է դիտարկեն որպես կարևորագույն խթան: Վարչական մարմինների կողմից վարչական հայեցողություն կիրառելիս պետք է իրականացվի հասարակական շահը, որն ընդգծում է պաշտոնական լիազորությունների իրականացման նպատակահարմարությունը, որն էլ ուղղված է նախևառաջ պետությունում օրինականության և կարգուկանոնի պահպանմանը: Հասարակական շահը ոչ միայն որոշում է վարչական հայեցողություն ենթադրող նորմի բովանդակությունը, այլև հիմք է հանդիսանում իրավասու պաշտոնյայի կողմից այդ նորմի կիրարկման համար: Ինչպես նշել են բազմաթիվ վերլուծաբաններ, վարչական հայեցողության շարժիչ ուժը հենց դրանում հասարակական շահի առկայությունն է:¹⁵

Աշխարհի տարբեր երկրներում վարչական հայեցողության սահմանների հիմնախնդիրը որոշ չափով փորձ է արվել մեղմել վարչական ընթացակարգերի ներդրմամբ: Ինչպես նշում է Տ. Հոնդան. «Վարչական մարմինների թվաքանակի ավելացմանն ու դրանց հայեցողական լիազորությունների ընդլայնմանն ի պատասխան՝ երկրորդ համաշխարհային պատերազմից հետո ԱՄՆ-ն և եվրոպական երկրներն ընդունեցին վարչական ընթացակարգերի մասին օրենքներ և պետական կառավարման գործընթացում ամրապնդեցին մասնավոր անձանց իրավունքների պաշտպանությունը»:¹⁶

Այսպես, ուսումնասիրելով Գ-Ղ-Հ-ի վարչական իրավունքը կարող ենք փաստել, որ այս հարցի կապակցությամբ ամրագրում է հետևյալ կանոնը՝ եթե վարչական մարմինն իրավասու է գործել սեփական հայեցողությամբ, ապա սույն իրավունքն այն պարտավոր է իրագործել տրամադրված լիազորությունների իրագործման նպատակով և պահպանել հայեցողական գործունեության՝ օրենքով հաստատված սահմանները:¹⁷

2004 թվականին Հայաստանի Հանրապետության ընդունած «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» օրենքի 6-րդ հոդվածով ամրագրված է մի կողմից՝ հայեցողական լիազորության հասկացությունը «օրենքով վարչական մարմինն վերապահված իրավունք՝ ընտրելու

Վարչական իրավունք

ՀՈՒՆԻՍ 2016 6 (204)

ՂԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

26

մի քանի հնարավոր իրավաչափ լուծումներից որևէ մեկը», մյուս կողմից՝ պարունակվում է ընդհանուր նորմ, (որը մասամբ փոխառված է ԳՂՀ-ի վարչական օրենսդրությունից): «Հայեցողական լիազորություն իրականացնելիս վարչական մարմինը պարտավոր է առաջնորդվել մարդու և քաղաքացու՝ Հայաստանի Հանրապետության Մահմանադրությամբ ամրագրված իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության անհրաժեշտությամբ, նրանց իրավահավասարության, վարչարարության իրականացման համաչափության և կամայականության արգելքի սկզբունքներով, ինչպես նաև հետապնդել օրենքով կանխորոշված այլ նպատակներ»:¹⁸ Կան երկրներ, որտեղ հայեցողական վարչական ակտերի նկատմամբ արդարացիորեն սահմանվում են լրացուցիչ պահանջներ, որոնք որոշակի վերապահումներով կարելի է ներդնել ՀՀ-ում, վարչական մարմինների կողմից իրենց հայեցողական լիազորություններն արդյունավետ իրականացնելու և չարաշահումներն ու կոռուպցիոն երևույթները բացառելու նպատակով:

Որպես օրինակ կարելի է բերել Վրաստանի՝ 1999 թվականին ընդունված Վարչական օրենսգրքի 53-րդ հոդվածը «Վարչական իրավական ակտի հիմնավորումը»: Եթե 53-րդ հոդվածի 1-ին մասով գործող «սովորական» վարչական ակտերի առնչությամբ գործում է

ընդհանուր նորմ «գրավոր տեսքով տրված անհատական վարչական իրավական ակտը պետք է պարունակի գրավոր հիմնավորում», ապա 4-րդ մասն ունի հատուկ կանոն. «Եթե վարչական մարմինը վարչական իրավական ակտի ընդունման ժամանակ գործել է հայեցողական լիազորության սահմաններում, գրավոր հիմնավորման մեջ մատնանշվում են վարչական իրավական ակտի ընդունման գործում էական նշանակություն ունեցող բոլոր փաստական հանգամանքները»:¹⁹ Այստեղից բխում է, որ տվյալ դեպքում առկա է ընդհանուր դրույթների որոշակի կոնկրետացում: Բայց այստեղ հարց է ծագում՝ որո՞նք են վրացական վարչական օրենսգրքի 53-րդ հոդվածով սահմանված նորմերի խախտման հետևանքները: Եվ եթե վրացական օրենսդրությունն այս առումով բաց է և չունի դրա պատասխանը, ապա, օրինակ, իտալական իրավակարգում կարելի է գտնել դրա պատասխանը: Ինչպես նշում է Դ. Պրետիսը, եթե սկզբում վարչական ակտերի հիմնավորման ընդհանուր պահանջը որոշ չափով հարթում էր պարտավորեցնող ու հայեցողական ակտերի իրավական ռեժիմների միջև եղած տարբերությունը, ապա 2005 թվականին իտալական վարչական ընթացակարգերի փոփոխությունից հետո իրավիճակը փոխվեց: Ներկայումս հիմնավորման պահանջների խախտումն էական է համարվում միայն հայեցողա-

Վարչական իրավունք

կան ակտերի դեպքում (նշանակում է՝ հիմք է դրանց առոչինչ ճանաչելու համար): Մինչդեռ «սովորական» ծանրաբեռնող վարչական ակտի առումով նման թերությունը կասկածի տակ չի դնում դրա օրինական լինելու հանգամանքը:²⁰

Միանշանակ կարող ենք փաստել, որ վարչական ընթացակարգերի ներդրումը մի քանի քայլ առաջ է և կարող է նպաստել վարչական մարմինների գործունեության արդյունավետության բարձրացմանը, դրական իրավական մշակույթի ձևավորմանը, բայց դրա հետ մեկտեղ անգամ օրենքների մշակման և ընդունման պարագայում վարչական ընթացակարգերը կարող են միայն մասամբ լուծել վարչական հայեցողության իրավական կարգավորման հարցը: Բանն այն է, որ վարչական ընթացակարգերը կիրառելի են հայեցողության միայն մի քանի ձևերի պարագայում (հայեցողությամբ որոշում, հայեցողությամբ ընտրություն): Եվ դա էլ մինչև այն ժամանակ, քանի դեռ դրանք չեն ներդրում փաստական հանգամանքների բովանդակակալից գնահատման արդյունքում: Հետևաբար, վարչական ընթացակարգերը չեն կարող բավարար չափով կարգավորել բարդ վարչական որոշումների ընդունման գործընթացը:²¹

Ձևավորված փակուղու հաղթա-

հարման կարևորագույն միջոցներից մեկը հանրային վարչարարության նկատմամբ դատական արդիականացված վերահսկողությունն է: Դատական պրակտիկան և առանց այդ էլ արդեն վաղուց զգալիորեն արդիականացվող իրավական նորմերն աստիճանաբար պետք է համապատասխանեն ոչ միայն օրենքի տառին, այլև լինեն նպատակահարմար, խելամիտ, հիմնավորված և արդյունավետ: Այդ դրույթների կիրառման անմիջական գործիք պետք է դառնա իրավաչափության (համաչափության)՝ սկզբունքը:

Ամփոփելով՝ կարող ենք նշել, որ վարչական հայեցողության առկայությունը պայմանավորված է վարչական գործունեության ստեղծագործական բնույթով, նրա բազմազանությամբ, կառավարչական իրավիճակների բարդությամբ: Վարչական հայեցողությունը պետական կառավարման, կարգավորման ու վերահսկողության մտավոր իրավական հիմնաքարն է, հետևաբար ցանկացած վարչական բարեփոխում պետք է ուղղված լինի ոչ թե հայեցողական լիազորությունների կրճատմանը, այլ այնպիսի գործուն մեխանիզմների ներդրմանը, որն իրավասու պաշտոնյաներին կստիպի կայացնել արդյունավետ որոշումներ և գործել օրինականության սահմաններում:

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. *Դանիելյան Գ.* Վարչական վարույթ և դատավարություն: Ուսումնական ձեռնարկ/Եր., Տիգրան Մեծ, 2011:

2. *Елистратов А. И.* Административное право: лекции /А. И. Елистратов. М., Тип. т-ва И. Д. Сытина, 1911.

3. *Емузов А. С.* Усмотрение судьи: правовые и нравственные проблемы / А. С. Емузов // Росс. судья, 2005, №6.

4. *Петров Г. И.* Советское административное право [Текст] // Г. И. Петров. Л., 1960.

5. *Лазарев Б. М.* Компетенция органов управления [Текст] // Б. М. Лазарев. М., 1972.

6. *Тихомиров Ю. А.* Административное усмотрение и право//.

7. *Березин А. А.* Пределы правоприменительного усмотрения. Автореф... канд. юрид. наук. Н. Новгород, 2007.

8. Правоприменение в советском государстве. / Авт. кол. А. С. Пиголкин, М. Н. Николаева, М. С. Студеникина и др. / под ред. И. Н. Кузнецова, И. С. Самошенко. М., Юрид. лит. 1985.

9. *Ильин И. А.* Теория права и государства: Серия “Русское юридическое наследие” /под ред. В. А. Томсинова. М., Зерцало, 2003.

10. *Манохин В. М.* Правовое государство и управление по усмотрению // Советское государство и право, 1990, N1.

11. *Барабаев А. Г., Клименко А. В.,* Административная реформа и реформа государственной службы в России — вопросы реализации и

координации: Препринт. М., Издательский дом Государственного университета — Высшей школы экономики, 2010.

12. *Мильшин Ю.Н.* К вопросу о пределах административного усмотрения субъектами разрешительной системы.

13. *Хонда Т.* Вопросы и задачи реформирования административной процедуры // Административная реформа в республике Узбекистан: опыт и проблемы правового регулирования: материалы Международ. симпозиума, 29-30 сентября 2007, Ташкент, 2008.

14. Сборник законодательных актов по административным процедурам. Алматы, 2013

15. Общий административный кодекс Грузии, 1999.

16. *Alder J.* General Principles of Constitutional and Administrative Law. Fourth Edition. 2002, с. 98, Administrative Law and Governance in Asia: Comparative perspectives. 2009.

17. *Kunnecke M.* Tradition and Change in Administrative Law. An Anglo-German Comparison, 2007, Redecker K., von Oertzen H. J. Vorwort, 1997. S. V.

18. *Pretis Daria de* Italian Administrative law under the influence of European law // Italian Journal of Public Law. 2010, N1.

19. *Barnes J.* Towards a third generation of administrative procedure // Comparative Administrative Law / S. Rose-Ackerman, P. L. Lindseh. Northampton. 2010.

1. **Kunnecke M.** Tradition and Change in Administrative Law. An Anglo-German Comparison, 2007, p. 73. **Redecker K., Von Oertzen H. J.** Vorwort, 1997. S. V.

2. **Alder J.** General Principles of Constitutional and Administrative Law. Fourth Edition. 2002, p. 98. Administrative Law and Governance in Asia: Comparative perspectives. 2009, p. 373.

3. **Елистратов, А. И.** Административное право: лекции / А. И. Елистратов. М. Тип. т-ва И. Д. Сытина, 1911, с. 235.

4. **Емузов А. С.** Усмотрение судьи: правовые и нравственные проблемы / А. С. Емузов // Рос. судья. 2005, №6, с. 38, 41.

5. **Չանիրեղյան Գ.** Վարչական վարույթ և դատավարություն: Ոստանալական ձեռնարկ/Եր., Տրգրան ՍՏժ, 2011, էջ 384:

6. **Петров Г. И.** Советское административное право [Текст] / Г. И. Петров. Л., 1960, с. 62.

7. **Лазарев Б. М.** Компетенция органов управления [Текст] / Б. М. Лазарев. М., 1972, с. 92.

8. **Тихомиров Ю. А.** Административное усмотрение и право// с. 77, 79.

9. **Березин А. А.** Пределы правоприменительного усмотрения. Автореф. канд. юрид. наук. Н. Новгород, 2007, с. 66.

10. **Березин А. А.** Пределы правоприменительного усмотрения. Автореф. ...канд. юрид. наук. Н. Новгород, 2007, с. 8.

11. **Ильин И. А.** Теория прав и государства: Серия “Русское юридическое наследие” / под ред. В. А. Томсинова. М., Зерцало, 2003, с. 97.

12. **Манохин В. М.** Правовое государство и управление по усмотрению // Советское государство и право. 1990, №1, с. 25, 27.

13. **Барабашев А. Г., Клименко А. В.** Административная реформа и рефор-

ма государственной службы в России — вопросы реализации и координации: Препринт. М., Издательский дом Государственного университета Высшей школы экономики, 2010, с. 75.

14. **Мильшин Ю.Н.** К вопросу о пределах административного усмотрения субъектами разрешительной системы, с. 7.

15. То есть признанного государством и обеспеченного правом законного интереса социальной общности. (**Тихомиров Ю. А.** Публичное право: падение и взлеты // Государство и право. 1996 №1, с. 6; **Курбатов А. Я.**, Теоретические основы сочетания частных и публичных интересов при правовом регулировании предпринимательской деятельности // Предпринимательство. 2001, №1, с. 46; **Ломаев А. Ю.**, Публичных интерес как правовая категория. Автореф. ...канд. юрид. наук. Казань, 2012, с. 8.

16. **Хонда Т.** Вопросы и задачи реформирования административной процедуры // Административная реформа в республике Узбекистан: опыт и проблемы правового регулирования: материалы Междунар. симпозиума, 29, 30 сентября 2007, Ташкент, 2008, с. 145.

17. Сборник законодательных актов по административным процедурам. Алматы, 2013, с. 172.

18. Նույն տեղում, էջ 85:

19. Общий административный кодекс Грузии, 1999, с. 213.

20. **Pretis Daria de** Italian Administrative law under the influence of European law // Italian Journal of Public Law. 2010, №1, p. 36-37.

21. **Barnes J.** Towards a third generation of administrative procedure // Comparative Administrative Law / S. Rose-Ackerman, P. L. Lindseh. Northampton. 2010, p. 336-356.

ԱԿՏԻՎՆԵՐԻ ԱՐԺԵՐՊԱՎՈՐՈՒՄԸ ԵՎ ԴՐԱ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԿԱՐԳՎՈՐՄԱՆ ԱՌԱՋՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ

Հայաստանի Հանրապետությունում 2008թ. մայիսի 26-ին ընդունվեց «Ակտիվների արժեքապահովումը և ակտիվներով ապահովված արժեթղթերի մասին»¹ ՀՀ օրենքը (այսուհետ՝ նաև Օրենք), որով Հայաստանում ներդրվեց աշխարհում լայն կիրառություն ունեցող ակտիվների արժեթղթավորման (asset securitization) և ակտիվներով ապահովված արժեթղթերի (asset-backed security) ինստիտուտը: Սակայն այն միանգամից չստացավ իր կիրառությունը, և միայն 2015թ. դեկտեմբերի 14-ին Հայաստանում առաջին անգամ թողարկվեցին ակտիվներով ապահովված արժեթղթեր: Դրանք թողարկվեցին «Վարկային պորտֆելի արժեթղթավորման հիմնադրամ-1»-ի կողմից՝ երկու թողարկմամբ՝ ընդհանուր առմամբ 446,260,000 ՀՀ դրամ և 1,132,800 ԱՄՆ դոլար ամրանակալ արժեթով, որոնք ապահովված են ՀՀ-ում գործող 5 վարկային կազմակերպություններից գնված ակտիվներով: Արժեթղթավորման մեկնարկի ձգձգման և օրենքի ընդունումից հետո ավելի քան յոթ տարի անց առաջին արժեթղթավորման կատարվելն ուներ մի շարք պատճառներ: Առաջին հերթին առկա էին տնտեսական պատճառներ, որոնցից կարելի է նշել 2007-2008թթ. սկսված համաշխարհային տնտեսական ճգնաժամը, վարկավորման ծավալների կրճատումը, ներքին պահանջարկի և քնակչության վճարումակության ցածր մակարդակը: Կան նաև իրավական մի շարք խնդիրներ, որոնք առկա են մեր երկրում արժեթղթավորման գործընթացում, և որոնք էլ կփորձենք քննարկել սույն հոդվածում:

Ակտիվների արժեթղթավորման գործընթացում, առաջին հերթին, անհրաժեշտ է առանձնացնել այն ակտիվների տեսակները, որոնք կարող են արժեթղթավորման ենթարկվել: Օրենքով օգտագործվող ակտիվների հասկացությունն իր մեջ որոշ անհստակություն է պարունակում: Բանն այն է, որ Օրենքի 3-րդ հոդվածի 1-ին մասն ակտիվը սահմանում է որպես «Հաշվապահական հաշվառման մասին»² ՀՀ օրենքով սահմանված ակտիվներից այնպիսի դրամական միջոցներ և (կամ) դրանց նկատմամբ պահանջի իրավունքներ և (կամ) այլ ֆինանսական ակտիվներ, որոնք ապահովում են կամ կարող են ապահովել որոշակի դրամական ներհոսքեր: Սակայն «Հաշվապահական հաշվառման մասին» ՀՀ օրենքը 2008թ. դեկտեմբերի 26-ին կատարված օրենքի փոփոխու-

թյունից հետո չի սահմանում ակտիվի հասկացություն կամ տեսակներ: Մինչ այդ գործող խմբագրության համաձայն՝ ակտիվ էր համարվում կազմակերպության կողմից վերահսկվող միջոցը՝ որպես կատարված գործառնությունների (դեպոզիտ) արդյունք, որից ակնկալվում է ապագա տնտեսական օգուտների ներհոսք կազմակերպություն: Հաշվի առնելով նաև այն հանգամանքը, որ «Ակտիվների արժեթղթավորման և ակտիվներով ապահովված արժեթղթերի մասին» ՀՀ օրենքում օգտագործված ակտիվի հասկացությունն ինքնաբերաբար և ամբողջական է նաև առանց «Հաշվապահական հաշվառման մասին» ՀՀ օրենքին հղում տալու, առաջարկում ենք ակտիվը սահմանել հետևյալ կերպ. «Ակտիվներ են այնպիսի դրամական միջոցները և (կամ) դրանց նկատմամբ պահանջի իրավունքները և (կամ) ցանկացած այլ ֆինանսական ակտիվները, որոնք ապահովում են կամ կարող են ապահովել որոշակի դրամական ներհոսքեր»: Այս հասկացությունը լիովին արտացոլում է արժեթղթավորման ընթացքում ներգրավվող ակտիվների բնույթը և հնարավորություն է տալիս ներգրավել ակտիվների լայն շրջանակ: Այստեղ պետք է ընդգծել նաև, որ Օրենքն ակտիվ է համարում նաև այն դրամական հոսքերը, որոնք ոչ միայն ապահովում են, այլև ապագայում կարող են ապահովել որոշակի դրամական հոսքը: Ապագայում առաջացող դրամական ներհոսքերի արժեթղթավորումը համարվում է արժեթղթավորման քաղկացուցիչ մասը և կիրառելի է շատ երկրներում: Ռուսաստանի Դաշնությունում ապագայում առաջացող դրամական ներհոսքների արժեթղթավորումը հնարավոր դարձավ միայն 2014թ. հուլիսի մեկից հետո ուժի մեջ մտած օրենքի փոփոխությամբ:³ Ամենից շատ արժեթղթավորվող ակտիվների թվին են դասվում հիփոթեքային վարկերը, ավտոմեքանիկաները, կրեդիտ քարտերի վարկավորումը, ուսումնական վարկերը, ավտոմեքենաների, ինքնաթիռների և արքավորումների լիզինգը, միջին և փոքր բիզնեսի վարկավորումը:⁴ ՀՀ-ում դեռևս առաջին անգամ թողարկված ակտիվներով ապահովված պարտատոմսերն ապահովված էին ապառողական, գյուղատնտեսական, փոքր և միջին բիզնեսի ֆինանսավորման վարկերով:

Ակտիվների առանձնացումից և մեկ խմբում համակարգելուց հետո այն վաճառվում է հատուկ կազ-

ՀՈՒՆԻՍ 2016 6 (204)

ՂԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

մավորված կառուցակարգին (Special purpose vehicle կամ SPV):⁵ Հատուկ կազմավորված իրավաբանական անձը, Օրենքի համաձայն, ստեղծվում է հիմնադրամի կարգավիճակով: Արժեթղթավորման հիմնադրամն ստեղծվում է միայն մեկ նպատակով, որպեսզի իրականացնի իրեն փոխանցված ակտիվների խմբով ապահովված արժեթղթերի թողարկում: Օրենքի համաձայն՝ այն չունի աշխատողներ, պայմանագրային հիմունքներով կառավարվում է առևտրային կազմակերպություն հանդիսացող հիմնադրամի կառավարչի կողմից, ունի միայն կառավարման բարձրագույն մարմին՝ տնօրենների խորհուրդ, իսկ ակտիվների սպասարկումը, այդ թվում՝ դրամական հոսքերի ներգրավումը, կատարում է սպասարկողը՝ սպասարկման պայմանագրի հիման վրա: Արժեթղթավորման հիմնադրամը, ակտիվներով ապահովված արժեթղթերի գծով պարտավորություններից բացի, չի կարող ունենալ այլ պարտավորություններ, բացառությամբ նախաձեռնողի (originator – ակտիվի սկզբնական սեփականատեր) կամ վաճառողի (անձ, որը վաճառում է տարբեր նախաձեռնողներից ձեռք բերված ակտիվները) հանդեպ ակտիվների ձեռքբերման կապակցությամբ միջոցների վճարման պարտավորության, ածանցյալ արժեթղթերով կնքված գործարքների գծով պարտավորությունների և Օրենքով թույլատրված՝ ծառայությունների մատուցման պայմանագրերից բխող պարտավորությունների:

Գտնում ենք, որ հատուկ կազմավորված կառուցակարգի (SPV) կազմակերպակիրավակ կարգավիճակի՝ հիմնադրամի ընտրությունը ՀՀ օրենսդրությամբ չի բխում արժեթղթավորման էությունից: Այսպես՝ «Հիմնադրամների մասին» ՀՀ օրենքի⁶ 3-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ հիմնադրամ է համարվում քաղաքացիների և (կամ) իրավաբանական անձանց կամավոր գույքային վճարների հիման վրա ստեղծված և անդամություն չունեցող ոչ առևտրային կազմակերպությունը, որը հետապնդում է սոցիալական, բարեգործական, մշակութային, կրթական, գիտական, առողջապահական, բնապահպանական և (կամ) այլ հանրօգուտ նպատակներ: Համանման հասկացություն է տալիս նաև ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 123-րդ հոդվածը: Ինչպես վերը նշվեց, հիմնադրամը ոչ առևտրային կազմակերպություն է, որի նպատակը պետք է լինի հանրօգուտ, լինի դա առողջապահական, մշակութային, բարեգործական, կրթական կամ այլ: Նման պայմաններում ակտիվների արժեթղթավորումը հիմնականում իրականացվում է առևտրային ոլորտում, հետապնդում է մի շարք օգուտներ, որոնք իրենց էությունը ամենևին էլ հանրօգուտ չեն, այլ հետապնդում են մասնավոր կորպորացիայի կամ առանձին անձանց շահեր: Ավելի մանրամասն պետք է նշել, որ արժեթղթավորման հիմնական նպատակները նախաձեռնողների համար հետևյալներն են՝

1. ստանալ կանխիկ միջոցներ՝ արժեթղթավորման արդյունքում ակտիվները վաճառելով,
2. դիվերսիֆիկացնել ֆինանսավորման աղբյուրները,
3. նվազեցնել վարկավորման ծախսերը,
4. հաշվեկշիռից ակտիվները դուրս գրելով՝ ապահովել բանկերի և վարկային կազմակերպությունների համար ՀՀ կենտրոնական բանկի կողմից սահմանված հիմնական տնտեսական նորմատիվների ցուցանիշները:⁸

Ինչպես տեսնում ենք, վերը նշված նպատակները բոլորն էլ առևտրային բնույթի են և չեն ներկայացնում որևէ հանրօգուտ նպատակ: Հիմք ընդունելով վերոգրյալը՝ գտնում ենք, որ SPV-ին չի կարող հանդիսանալ ոչ առևտրային կազմակերպություն և նրան հիմնադրամի իրավական կարգավիճակ տալը համահունչ չէ հիմնադրամի քաղաքացիակիրավակ կարգավիճակին: Այդ դեպքում՝ ինչ կարգավիճակով պետք է հանդես գա արժեթղթավորման համար ստեղծված հատուկ կազմավորումը:

Միջազգային փորձն ուսումնասիրելով՝ նկատում ենք, որ SPV-ները հանդես են գալիս առևտրային իրավաբանական անձանց կամ կազմավորումների ձևով: Գրանք հիմնականում լինում են կորպորացիայի, ընկերակցության կամ տրաստի ձևով:⁹ Ընդ որում, SPV-ն Կանադայում հիմնականում հանդես է գալիս տրաստի, ԱՄՆ-ում՝ սահմանափակ պատասխանատվությամբ կորպորացիայի, Եվրոպայում՝ սահմանափակ պատասխանատվությամբ կորպորացիայի, իսկ օֆշորային գոտիներում՝ տրաստների ձևով:¹⁰

Արժեթղթավորման դեպքում լայն տարածում գտած մեխանիզմը տրաստն է: Տրաստն իրավական կառուցակարգ է, որի դեպքում որևէ գույքի կամ ակտիվի կառավարման վերաբերյալ անձանց միջև ձևավորվում են ֆիդուցիար (վստահության վրա հիմնված) փոխհարաբերություններ, որոնց շրջանակներում տրաստին (գույքի կամ ակտիվների կառավարիչը) ունի որոշակի պարտականություններ՝ կատարելու հօգուտ բենեֆիցիարների:¹¹ Սակայն մեր իրավական համակարգը, ինչպես և ողջ մայրցամաքային իրավական համակարգի երկրները Եվրոպայում, բացի Լիխտենշտեյնի դքսությունից¹², չունի այնպիսի կառուցակարգ, ինչպիսին անգլո-ամերիկյան տրաստն է: Լյուքսեմբուրգում SPV-ները կարող են ստեղծվել կամ որպես առևտրային իրավաբանական անձեր՝ հանրային կամ մասնավոր բաժնետիրական ընկերությունների, կոպերատիվների կամ ընկերակցությունների կազմակերպակիրավակ ձևերով, կամ որպես արժեթղթավորման ֆոնդ (securitization fond): Արժեթղթավորման ֆոնդը չունի իրավաբանական անձի կարգավիճակ, ակտիվներն առանձնացվում են մեկ խմբի մեջ և կառավարվում են առևտրային իրավաբանական անձի կողմից:¹³ Ռուսաստանի Դաշնությունում SPV-ների երեք տարա-

Քաղաքացիական իրավունք

տեսակ գոյություն ունի՝ հիփոթեքային գործակալ, մասնագիտացված ֆինանսական ընկերություն և նախագծային ֆինանսավորման մասնագիտացված ընկերություն, որոնցից երեքն էլ ստեղծվում են սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերության կամ բաժնետիրական ընկերության կազմակերպչիրավական կարգավիճակով: Գտնում ենք, որ արժեթղթավորման համար հատուկ կազմավորված կառուցակարգը պետք է հանդես գա ներդրումային ֆոնդի, մասնավորապես՝ արժեթղթավորման ֆոնդի տեսքով: Այսպես՝ «Ներդրումային ֆոնդերի մասին» 2010թ. դեկտեմբերի 22-ին ընդունված ՀՀ օրենքի¹⁴ 3-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետը սահմանում է, որ ներդրումային ֆոնդ է հանդիսանում իրավաբանական անձը կամ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքով նախատեսված ֆոնդի կառավարման պայմանագրերի կամ մնամատիպ այլ պայմանագրերի հիման վրա ձևավորված ակտիվների համախումբը, որն ստեղծվել է (կամ) գործում (օգտագործվում) է՝ որպես նպատակ կամ հիմնական նպատակներից մեկն ունենալով ներդրողներից հավաքագրված միջոցները միասնական ներդրումային քաղաքականության ներքո արժեթղթերում և (կամ) այլ ակտիվներում կոլեկտիվ ներդրումների միջոցով ապահովել այդ միջոցների վերադարձը ներդրողներին կապիտալի ավելացման, շահաբաժինների և (կամ) այլ ֆինանսական եկամտի տեսքով (...): Ներդրումային ֆոնդի հասկացությունից բխում է, որ ֆոնդն ստեղծվում է որպես իրավաբանական անձ կամ ակտիվների համախումբ և նպատակ ունի հավաքագրելով ներդրողների միջոցները դրանք ներդնել արժեթղթերում կամ այլ ակտիվներում և ստացված եկամուտը վերադարձնել ներդրողներին: Արժեթղթավորման դեպքում ներկայումս գործող արժեթղթավորման հիմնադրամը նախաձեռնողից կամ վաճառողից հավաքագրում է (գնում է) ակտիվներ, այդ ակտիվների հիման վրա թողարկում և տեղաբաշխում է պարտատուներ ու մասնակցության վկայագրեր և վճարում է նախաձեռնողին կամ վաճառողին ակտիվների գումարը: Ինչպես վերը նշվեց, ակտիվի առաջնային սեփականատերը կամ նախաձեռնողն արժեթղթավորման արդյունքում ստանում է իր օգուտները և առաջին հերթին՝ կանխիկ փողը, իսկ ներդրումային ֆոնդերի դեպքում ներդրողը նույնպես տալիս է ակտիվներ և դրանց դիմաց ստանում է ֆինանսական եկամուտ:

«Ներդրումային ֆոնդերի մասին» ՀՀ օրենքի համաձայն՝ ֆոնդերը կարող են ստեղծվել պայմանագրային կամ կորպորատիվ ֆոնդի կարգավիճակով: Պայմանագրային ֆոնդը ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքով նախատեսված պայմանագրային ներդրումային ֆոնդի կառավարման պայմանագրերի հիման վրա ձևավորված ակտիվների համախումբ է, իսկ կորպորատիվ ֆոնդն իրավաբանական անձ է, որի ակտիվները հավաքագրվում են միայն բաժնետոմսերի կամ այլ բաժնային արժեթղթերի տեղա-

բաշխման միջոցով: Կորպորատիվ ֆոնդերը հիմնականում ստեղծվում են բաժնետիրական ընկերության կազմակերպչիրավական ձևով, բացի լրացուցիչ ռիսկով ֆոնդերի և մասնավոր բաժնեմասնակցային ֆոնդերի, այդ թվում՝ վենչուրային ֆոնդերի, որոնք կարող են հանդես գալ նաև վստահության վրա հիմնված ընկերակցության կազմակերպական-իրավական ձևով: Օրենքում որպես մասնագիտացված ֆոնդի տարատեսակ նշված է արժեթղթավորման ֆոնդը, առանց մանրամասնելու, թե դա ինչ է: Ընդ որում, մեր կողմից ուսումնասիրություն է կատարվել և ՀՀ օրենսդրությամբ որևէ այլ տեղ առկա չէ նշում, թե ի՞նչ է արժեթղթավորման ֆոնդը կամ ինչպե՞ս է այն կիրառություն ստանում: Հետաքրքիր է նաև նշել, որ ՀՀ կենտրոնական բանկի կայքում հրապարակված «Ներդրումային ֆոնդերի մասին» և «Ակտիվների արժեթղթավորման և ակտիվներով ապահովված արժեթղթերի մասին» ՀՀ օրենքների անգլերեն տարբերակներում և՛ արժեթղթավորման ֆոնդը, և՛ արժեթղթավորման հիմնադրամը թարգմանված են նույն ձևով՝ որպես «securitization fund»: ¹⁵ Պետք է հաշվի առնել նաև, որ «Ներդրումային ֆոնդերի մասին» ՀՀ օրենքն ընդունվել է 2010թ., իսկ «Ակտիվների արժեթղթավորման և ակտիվներով ապահովված արժեթղթերի մասին» ՀՀ օրենքը 2008թ., ուստի վերջինս չէր կարող նախատեսել արժեթղթավորման ֆոնդի կարգավիճակը՝ որպես արժեթղթավորման համար հատուկ կազմավորված կառուցակարգի (SPV) կարգավիճակ:

Այսպիսով՝ գտնում ենք, որ արժեթղթավորման համար հատուկ կազմավորված կառուցակարգը (SPV) պետք է ունենա մասնագիտացված ներդրումային ֆոնդի, մասնավորապես՝ արժեթղթավորման ֆոնդի կարգավիճակ, որը կարող է ունենալ և՛ պայմանագրային, և՛ կորպորատիվ ֆոնդի կարգավիճակ: Ընդ որում, «Ներդրումային ֆոնդերի մասին» ՀՀ օրենքի համաձայն՝ կորպորատիվ ֆոնդերը հանդես կգան բաժնետիրական ընկերության կազմակերպչիրավական ձևով: Այդ դեպքում նախաձեռնողները կհանդիսանան բաժնետիրական ընկերության բաժնետերեր իրենց կողմից ներդրված ակտիվների չափով: Իհարկե, ավելի նախընտրելի կառուցակարգը SPV-ի համար պայմանագրային ֆոնդն է, քանի որ հատուկ կազմավորված կառուցակարգը կունկրետ մեկ նպատակի համար հիմնված կառույց է, այն չունի աշխատողներ, կառավարվում է երրորդ անձի կողմից, բացի այդ, պայմանագրային ֆոնդի դեպքում կբացառվեն բաժնետիրական ընկերությունների համար գործող իրավակարգավորումներից առաջ եկող բարդությունները, օրինակ՝ խոշոր կամ շահագրգռվածությամբ գործաբքների համար սահմանված կարգավորումները, ընկերության ընդհանուր ժողովի գումարում և այլն: SPV-ն ներդրումային ֆոնդի ձևով հանդես գալու դեպքում դրա կառավարիչը պետք է լինի արդեն ներդրումային ֆոնդի կառավարչի կարգա-

վիճակով:

Ակտիվների խումբը վաճառվում է նախաձեռնողի կամ վաճառողի կողմից արժեթղթավորման հիմնադրամին: Ակտիվների վաճառքը մի անձից մյուսին, հիմնականում բանկից կամ վարկային կազմակերպությունից արժեթղթավորման հիմնադրամին, ՀՀ օրենսդրությամբ ոչ այնքան հստակ է կարգավորված: Մասնավորապես՝ ՀՀ օրենսդրությամբ ակտիվների արժեթղթավորման դեպքում ակտիվների փոխանցման դեպքում հիմք են ընդունվում պահանջի զիջման կանոնները, սակայն այդտեղ գործ ունենք նաև պարտքի փոխանցման հետ, որը հաշվի առնված չէ, ուստի և առկա իրավակարգավորումը հսկաստան է արժեթղթավորման գործընթացին: Այսպես՝ ակտիվների վաճառքի հետ կապված հարաբերություններում տեղի է ունենում պարտավորության մեջ անձանց փոփոխություն (հիմնականում տեղի է ունենում վարկային հարաբերություններում վարկատուի փոփոխություն), ընդ որում՝ փոխանցվում են այդ ակտիվները ձևավորող պայմանագրերով նախատեսված բոլոր իրավունքները և պարտականությունները («պայմանագրերի փոխանցում»), որոնց նկատմամբ պետք է կիրառվեն համապատասխանաբար պահանջի զիջման և պարտքի փոխանցման կանոնները միասին:¹⁶ Դա սահմանված է նաև ՌԴ-ի քաղաքացիական օրենսգրքով, որի 392.3.-րդ հոդվածի համաձայն՝ պայմանագրով բոլոր իրավունքների և պարտականությունների միաժամանակյա փոխանցման (պայմանագրի փոխանցման) դեպքում փոխանցման գործարքի նկատմամբ համապատասխանաբար կիրառվում են պահանջի զիջման և պարտքի փոխանցման կանոնները:¹⁷ Դրան հակառակ՝ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքը հիմք է ընդունել այն կանխադրույթը, որ ակտիվի վաճառքի դեպքում տեղի է ունենում միայն պարտատիրոջ փոփոխություն, քանի որ վարկատուները (բանկերը, վարկային կազմակերպությունները) վարկը տալուց հետո գլխավորապես հանդես են գալիս պարտատիրոջ դեմ: Այդ կապակցությամբ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 403-րդ հոդվածի 2-րդ կետով նախատեսված է, որ «Ակտիվների արժեթղթավորման և ակտիվներով ապահովված արժեթղթերի մասին» ՀՀ օրենքով սահմանված դեպքերում առանց պարտապահի համաձայնության հնարավոր է այն պահանջների զիջումը, որում պարտատիրոջ անձն էական նշանակություն ունի պարտապահի համար: Սակայն ինչպես նշվեց, ակտիվի վաճառքի դեպքում տեղի է ունենում ամբողջ պայմանագրի փոխանցում, որտեղ վարկատուն ունի ոչ միայն իրավունքներ, այլ նաև պարտականություններ: Օրինակ՝ «Սպառողական կրեդիտավորման մասին» ՀՀ օրենքով¹⁸, ի թիվս կրեդիտավորողի (բանկի) մի շարք պարտականությունների, սահմանված է նաև կրեդիտավորողի պարտականությունն առնվազն երեսնօրյա պարբերականությամբ սպառողին փոստային կապի կամ օրենքով նախատեսված այլ

միջոցով ներկայացնել կրեդիտավորման պայմանագրից բխող սպառողի պարտավորությունների և դրանց առաջացման հիմքերի և մարումների վերաբերյալ գրավոր տեղեկատվություն: Սա սպառող-վարկառուի իրավունքն է, և նա այս մասով հանդիսանում է պարտատեր, իսկ բանկը՝ պարտապահ, ուստի եթե ընդհանուր վարկային պայմանագրից բխող բոլոր իրավունքներն ու պարտականությունները վաճառվում են արժեթղթավորման հիմնադրամին, ապա պետք է վաճառվի նաև այս իրավունքը, իսկ դրա համար անհրաժեշտ է վարկառուի համաձայնությունը, քանի որ այս դեպքում վարկառուն է հանդիսանում պարտատեր, իսկ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 406-րդ հոդվածի համաձայն՝ պարտքն այլ անձի փոխանցվում է միայն պարտատիրոջ համաձայնությամբ: Ստացվում է, որ ներկայիս իրավակարգավորմամբ, երբ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 406-րդ հոդվածի 1-ին մասում սահմանված չէ բացառություն առ այն, որ պարտատիրոջ համաձայնությունն անհրաժեշտ չէ «Ակտիվների արժեթղթավորման և ակտիվներով ապահովված արժեթղթերի մասին» ՀՀ օրենքով նախատեսված ակտիվների վաճառքի համար, արժեթղթավորման դեպքում պետք է ստանալ այն վարկառուների համաձայնությունը, որոնց պայմանագրերով նրանք, բացի պարտականություններից, ունեն նաև իրավունքներ, այդ թվում՝ բոլոր սպառողական վարկերի դեպքում, քանի որ «Սպառողական կրեդիտավորման մասին» ՀՀ օրենքը նախատեսում է մի շարք իրավունքներ բոլոր սպառող-վարկառուների համար բոլոր սպառողական վարկերով: Այս հանգամանքը չի բխում արժեթղթավորման էությունից և կարող է էական խոչընդոտներ առաջ բերել արժեթղթավորման գործընթացում, քանի որ ակտիվների արժեթղթավորման հիմնական հատկանիշներից է մեծ քանակի ակտիվների հետ գործ ունենալը և յուրաքանչյուր ակտիվի դեպքում պարտատիրոջ համաձայնությունն ստանալն իրատեսական չի դարձնում այս գործընթացը: Կարծում ենք, որ այս խնդիրը կարելի է լուծել արժեթղթավորման համար ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 406-րդ հոդվածի 1-ին կետում նախատեսված բացառությունների շարքում, որոնք սահմանում են այն դեպքերը, երբ պարտքի փոխանցման դեպքում անհրաժեշտ չէ պարտատիրոջ համաձայնությունը, լրացում կատարելով և ավելացնելով ակտիվների արժեթղթավորման դեպքը, որից հետո հոդվածը կունենա հետևյալ տեսքը. «Պարտապահը կարող է իր պարտքն այլ անձի փոխանցել միայն պարտատիրոջ համաձայնությամբ, բացառությամբ «Ապահովագրության և ապահովագրական գործունեության մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքով, «Ապահովված հիփոթեքային պարտատոմսերի մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքով, «Ակտիվների արժեթղթավորման և ակտիվներով ապահովված արժեթղթերի մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքով նախա-

Քաղաքացիական իրավունք

տեսված դեպքերի»:

Արժեթղթավորման հիմնադրամին ակտիվների վաճառքը ներառում է նաև դրանց հետ կապված բոլոր պայմանագրերի, իրավունքների, գրավի, հիփոթեքի և պարտավորությունների կատարման ապահովման այլ միջոցների, ներառյալ՝ երաշխիքների փոխանցումն արժեթղթավորման հիմնադրամին: Իսկ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 399-րդ հոդվածը սահմանում է, որ պարտատիրոջ փոփոխության դեպքում սկզբնական պարտատիրոջ իրավունքը նոր պարտատիրոջն է անցնում իրավունքի անցման պահին գոյություն ունեցող ծավալով և պայմաններով, եթե այլ բան նախատեսված չէ օրենքով կամ պայմանագրով: Մասնավորապես՝ նոր պարտատիրոջն են անցնում պարտավորության կատարումն ապահովող, ինչպես նաև պահանջի հետ կապված այլ իրավունքները՝ ներառյալ չվճարված տոկոսների նկատմամբ իրավունքը: Ակտիվների խմբի անցումն արժեթղթավորման հիմնադրամին պետք է գրանցվի ՀՀ կենտրոնական բանկում: Օրենքի 24-րդ հոդվածի 7-րդ մասի համաձայն՝ Կենտրոնական բանկի կողմից ակտիվների գրանցումը պետական գրանցում է, և ակտիվների նկատմամբ պահանջի իրավունքի որևէ այլ գրանցում չի պահանջվում: Այստեղից հարց է առաջանում՝ արդո՞րք պետք է գրանցման ենթարկվեն պետական գրանցման ենթակա այն բոլոր ապահովման միջոցները, որոնք ներառվել են ակտիվների մեջ և փոխանցվել են դրանց հետ միաժամանակ: «Ակտիվների արժեթղթավորման և ակտիվներով ապահովված արժեթղթերի մասին» ՀՀ օրենքը չի պատասխանում այս հարցին, միայն Օրենքի 22-րդ հոդվածի 3-րդ մասը սահմանում է՝ եթե ակտիվների վաճառքը ենթադրում է նաև անշարժ գույքի հետ կապված իրավունքների փոխանցում, ապա ակտիվների նկատմամբ սեփականության իրավունքը համարվում է փոխանցված արժեթղթավորման հիմնադրամին՝ այդ իրավունքի պետական գրանցման պահից: «Գույքի նկատմամբ իրավունքների պետական գրանցման մասին» ՀՀ օրենքի 1-ին հոդվածի 5-րդ մասը սահմանում է, որ սույն օրենքով սահմանված նորմերը չեն տարածվում «Ապահովված հիփոթեքային պարտատոմսերի մասին» և «Ակտիվների արժեթղթավորման և ակտիվներով ապահովված արժեթղթերի մասին» ՀՀ օրենքներով նախատեսված ապահովված հիփոթեքային պարտատոմսերի և ակտիվներով ապահովված արժեթղթերի թողարկման նպատակով գրավադրվող ակտիվների նկատմամբ գրավի իրավունքի գրանցման հետ կապված հարաբերությունների վրա: Այստեղ անհրաժեշտ է քննարկել, թե ակտիվի գրանցումը չպետք է ներառի նաև ակտիվի կազմում ընդգրկված բոլոր ապահովման միջոցները, թե միայն ակտիվի գրանցում է համարվում կոնկրետ ակտիվի, օրինակ՝ վարկի գրանցումը ՀՀ կենտրոնական բանկում: Պետք է նկատի ունենանք, որ ակտիվները, որոնք հիմնականում վաճառ-

վում են արժեթղթավորման հիմնադրամին, հիմնականում ունենում են ապահովվածություն անշարժ գույքի, տրանսպորտային միջոցների կամ այլ շարժական գույքի տեսքով: ՀՀ-ում գործում են անշարժ գույքի, տրանսպորտային միջոցների և շարժական գույքի նկատմամբ գրավի իրավունքի գրանցման երեք տարբեր մեխանիզմներ, որոնք կարգավորվում են տարբեր օրենքներով: Ընդ որում, Օրենքը նշում է, որ Կենտրոնական բանկի կողմից ակտիվների գրանցումը պետական գրանցում է, և ակտիվների նկատմամբ պահանջի իրավունքի որևէ այլ գրանցում չի պահանջվում: Այդ նորմը տարակարծիք ընկալումների տեղիք է տալիս, սակայն ամեն դեպքում ներկայումս առկա չէ միասնական համակարգ, որի միջոցով ՀՀ կենտրոնական բանկի կողմից ակտիվների խմբի գրանցումը կհամարվեր բավարար նաև դրանց հիմքում ընկած ապահովման միջոցների նկատմամբ գրավի իրավունքի գրանցման և կփոխանցեր գրանցման վերաբերյալ տեղեկությունները համապատասխան մարմիններին, որոնք և կիրառանային համապատասխան գույքի նկատմամբ գրանցված սահմանափակման իրավատիրոջ անձի փոփոխություն: «Վարկային պորտֆելի արժեթղթավորման հիմնադրամ-1»-ի 2015թ. դեկտեմբերի 14-ին թողարկված պարտատոմսերի ապահովման միջոց հանդիսացող ակտիվներով արժեթղթավորման հիմնադրամն իրականացրել է ակտիվներում ընդգրկված հիփոթեքի և տրանսպորտային միջոցների գրավառուների փոփոխություն՝ յուրաքանչյուր ակտիվով առանձին-առանձին համապատասխան պետական մարմիններում՝ անշարժ գույքի դեպքում՝ ՀՀ ԿԱ Անշարժ գույքի կադաստրի պետական կոմիտեում, իսկ տրանսպորտային միջոցների դեպքում՝ ՀՀ ոստիկանությունում, յուրաքանչյուր գույքի համար առանձին դիմում ներկայացնելով և պետական տուրքը վճարելով: Սա կարող է էական խոչընդոտ հանդիսանալ ակտիվների հետագա ավելի մեծ քանակի արժեթղթավորման դեպքում, քանի որ ավելի մեծ ակտիվների խմբերում կարող են ընդգրկվել հազարավոր գրանցման ենթակա իրեր, որոնցից յուրաքանչյուրի նկատմամբ իրավունքների առանձին-առանձին գրանցումը և՛ ժամանակատար է, և՛ ավելացնում է արժեթղթավորման գինը: Խնդիրն անհատակ է դեռևս տրանսպորտային միջոց չհանդիսացող այլ շարժական գույքի նկատմամբ ապահովված իրավունքների գրանցման դեպքում, քանի որ 2015թ. հոկտեմբերի 1-ից ուժի մեջ մտած «Շարժական գույքի նկատմամբ ապահովված իրավունքների գրանցման մասին» ՀՀ օրենքը նոր է կիրառություն ստանում և արդեն իսկ արժեթղթավորված ակտիվներում այդ իրերի նկատմամբ առկա գրավի իրավունքի գրանցում չի եղել վերը նշված օրենքով ներդրված մեխանիզմով: Կարծում ենք, որ ՀՀ կենտրոնական բանկի կողմից ակտիվների գրանցումը պետք է համարվի նաև ապահովման միջոցների նկատմամբ իրավունքների պե-

տական գրանցում, ինչպես նաև անհրաժեշտ է այս մասով ստեղծել միասնական տեխնիկաժողովրդային հենք, որը թույլ կտա ՀՀ կենտրոնական բանկին ակտիվների խմբի գրանցումից հետո փոխանցել տվյալները համապատասխան պետական մարմիններին (անշարժ գույքի դեպքում՝ ՀՀ ԿԱ Անշարժ գույքի կադաստրի պետական կոմիտե, տրանսպորտային միջոցների դեպքում՝ ՀՀ ոստիկանություն, այլ շարժական գույքի դեպքում՝ ՀՀ արդարադատության նախարարություն), որոնք էլ կիրականացնեն այդ իրերի նկատմամբ գրանցված իրավունքների իրավատերերի փոփոխություն արժեթղթավորման հիմնադրամով: Այդ դեպքում «Ակտիվների արժեթղթավորման և ակտիվներով ապահովված արժեթղթերի մասին» ՀՀ օրենքի 24-րդ հոդվածը պետք է լրացնել 71-րդ մասով. «Կենտրոնական բանկի կողմից ակտիվների պետական գրանցումը հիմք է այլ պետական մարմինների կողմից ակտիվների հետ կապված բոլոր պայմանագրերով նախատեսված գրավով, հիփոթեքով և այլարտավորությունների կատարման ապահովման այլ միջոցներով նախատեսված գրանցումներում համապատասխան փոփոխություններ կատարելու

համար: Այդ փոփոխությունները կատարելու համար Կենտրոնական բանկը բոլոր իրավասու պետական մարմիններին ծանուցում է ակտիվների գրանցումից հետո տասը աշխատանքային օրվա ընթացքում»:

Այդ ամենի հետ մեկտեղ անհրաժեշտ է նաև հատուկ նշում անել համապատասխան օրենքներում («Գույքի նկատմամբ իրավունքների պետական գրանցման մասին» ՀՀ օրենք, «Ճանապարհային երթևեկության անվտանգության ապահովման մասին» ՀՀ օրենք, «Շարժական գույքի նկատմամբ ապահովված իրավունքների գրանցման մասին» ՀՀ օրենք), որ ակտիվների արժեթղթավորման դեպքում գործում է իրավունքների գրանցման հատուկ կարգ՝ «Ակտիվների արժեթղթավորման և ակտիվներով ապահովված արժեթղթերի մասին» ՀՀ օրենքով սահմանված կարգով:

Այսպիսով՝ ակտիվների արժեթղթավորումը, չնայած օրենսդրական մակարդակով ներդրվել է ՀՀ-ում դեռևս 2008թ., գտնվում է իր սաղմնավորման փուլում և գտնում ենք, որ անհրաժեշտ որոշ օրենսդրական իրավունքների դեպքում կարող է մեծ զարգացում ապրել Հայաստանի Հանրապետությունում:

1. Ընդունվել է 26.05.2008թ., ուժի մեջ է մտել 12.07.2008: ՀՀ ՊՏ 2008.07.02/41(631) Հոդ.674, ՀՕ-96-Ն:
2. Ընդունվել է 26.12.2002թ., ուժի մեջ է մտել 22.02.2003: ՀՀ ՊՏ 2003.02.12/9(244) Հոդ.154, ՀՕ-515-Ն:
3. *Калинин С., Ушаков О., Фильчиков А.* “Закон о секьюритизации: новые возможности” Энциклопедия Российской Секьюритизации, 2014, с. 148.
4. *Кащеев Н., Голубев И.*, История развития рынка секьюритизации: от США до Китая, Энциклопедия Российской Секьюритизации, 2015, с. 19.
5. *Можаровский Е. В.* Секьюритизация активов в финансах организаций, Дисс. ... к.э.н. Самара 2015, с. 11.
6. Ընդունվել է 26.12.2002թ., ուժի մեջ է մտել 22.02.2003: ՀՀ ՊՏ 2003.02.12/9(244) Հոդ.155, ՀՕ-516-Ն:
7. *Frank J. Fabozzi*, Bond Markets, Analysis, And Strategies, eight edition — Pearson, Boston, 2013, p. 334.
8. Բանկերի համար հիմնական տնտեսական նորմատիվները սահմանված են ՀՀ ԿԲ խորհրդի կողմից 09.02.2007թ. ընդունված «Բանկերի գործունեության կարգավորումը, բանկային գործունեության հիմնական տնտեսական նորմատիվները» կանոնակարգ 2-րդ հաստատելու մասին N 39-Ն որոշմամբ, իսկ վարկային կազմակերպությունների համար՝ ՀՀ ԿԲ խորհրդի կողմից 05.11.2002թ. ընդունված «վարկային կազմակերպությունների գործունեության կարգավորումը, վարկային կազմակերպությունների գործունեության տնտեսական նորմատիվները» կանոնակարգ 14-րդ հաստատելու մասին N 347-ն որոշմամբ:

9. *Gorton G. B., Souleles N. S.*, Special Purpose Vehicles and Securitization, University of Chicago Press, 2007, p. 555.
10. *Gosrani n., Gray A.* The next chapter Creating an understanding of Special Purpose Vehicles, 2011 p. 6, (<https://www.pwc.com/gx/en/banking-capital-markets/publications/assets/pdf/next-chapter-creating-understanding-of-spvs.pdf>).
11. Նույն տեղում, էջ 8:
12. *Бер Х. П.* Секьюритизация активов: секьюритизация финансовых активов — инновационная техника финансирования банков/ Волтерс Клувер, 2007, с. 117.
13. *Kothari V.* Securitization — The financial instrument of the future, John Wiley & Sons (Asia), Singapore-2006, p. 143.
14. Ընդունվել է 22.12.2010թ., ուժի մեջ է մտել 09.01.2011: ՀՀ ՊՏ 2010.12.30/69(803)1 Հոդ.1634.19, ՀՕ-245-Ն:
15. https://www.cba.am/EN/lalaws/Law_on_asset_Securitization_and_asset_backed_securities.pdf, https://www.cba.am/EN/lalaws/Law_on_Investment%20funds.pdf.
16. *Суханов Е. А.* Обязательственное право: Учебник: В 2 т. Т. II: Отв. ред. Е. А. Суханов.-4-е изд., стереотип. Москва, Статут, 2015, с. 65.
17. Ռ-Գ- քաղաքացիական օրենսգիրք (մաս 1) 21.10.1994, N51-?? (<http://base.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc;base=LAW;n=193157;fld=134;dst=1103,0;rnd=0.48391614395069915>):
18. Ընդունվել է 17.06.2008, ուժի մեջ է մտել 23.01.2009: ՀՀ ՊՏ 2008.07.23/47(637) Հոդ.775, ՀՕ-122-Ն:

Аветик ХАЧАТРЯН

Аспирант кафедры уголовного и уголовно-процессуального права
Российско-Армянского (Славянского) университета

О РОЛИ ФАКТОРА СИЛЫ В ФОРМИРОВАНИИ ПАРАДИГМЫ УГОЛОВНО-ПРАВОВОЙ ПОЛИТИКИ ЗАЩИТЫ КОНСТИТУЦИОННОГО СТРОЯ

Логическая связь между безопасностью, государством и соблюдением прав человека исторически прослеживается довольно чётко. Ещё в конце 19-ого века было сделано предположение, что безопасность, как таковая, возникла как ответ, на неизвестность, неопределённость будущего в жизнедеятельности человека и общества. Как писалось в словаре Брокгауза и Ефрона «это значит: неизвестность того, пойдёт ли сейущий, достанутся ли продукты производящему, будет ли человек завтра пользоваться тем, что сберегает сегодня: это значит, что труд и бережливость не ведут к приобретению, а ведёт к нему насилие».¹ Существующий конфликт между властью, интересами которого, как правило, защищают органы безопасности и населением историческая данность, которую невозможно отрицать. Но, таким же историческим фактом, является то, что право, которое существует в любом государстве, в частности уголовное право, служит не только интересам власти, но и интересам населения, даже интересам самих преступников. Уже, само существование уголовного права, как института, обеспечивает защиту прав преступников, в том числе и лиц, находящихся на тонкой грани между преступлением и правомерным поведением, не говоря о гражданах. «по нашему мнению, — писал известный немецкий юрист Франц Лист — может быть, для многих оно будет отзываться парадоксом, — уголовное уложение есть «*magna charta*» (великая хартия вольностей — прим. автора) преступника... Двойная поговорка «*nullum crimen sine lege, nulla poena sine lege*» (нет преступления вне закона, нет наказания вне закона — прим.автора) есть щит гражданина, которым он прикрывает себя от нападения всемогущего государства, всемогущего без границ большинства, всемогущего «Левиа-

фана». Уже много лет тому назад мы охарактеризовали уголовное право, как «законом ограниченную карательную власть государства».² В соответствии со сказанным, в УК РА встроена целая система для защиты интересов личности от произвола властей, которая включает в себя базовые понятия, выступающие в качестве барьеров от произвола государства и оформленные в статьи УК собранные в главе 1. Есть и, если так можно сказать, факультативные барьеры, на пути органов государства, скажем глава 2. И если, глава 1 обязывает органы государства, следовать принципам законности (статья 5), личной ответственности (ст. 8), виновности (ст. 9), то статьи главы 2, создают дополнительные (факультативные) задачи для органов государства. То, что обычно обозначается общим термином «принцип законности», в действительности представляет собой достаточно широкий комплекс, включающий в себя принцип *nullum crimen sine lege* (нет преступления без предусматривающего его закона) и принцип *nulla poena sine lege* (нет наказания без предусматривающего его закона). В свою очередь, принцип *nullum crimen* выражается в требовании специфичности закона, запрете ретроактивности (обратной силы) закона и запрете применения уголовного закона по аналогии.

А к примеру, статья 12 (действие уголовного закона во времени), требует определению времени совершения преступления, не только в абсолютном смысле, то есть времени совершения противозаконного деяния, но и относительного времени, а именно, всегда возникает необходимость оценки совершения того или иного деяния относительно действующего законодательства. В купе со статьёй 14 УК РА, перед органами государства возникают чисто физические барьеры, а именно пространство, которое

как это ни странно может показаться, тоже относительно. Ведь помимо того, что необходимо определить место совершения деяния, нужно оценить её с точки зрения досягаемости её в правовом смысле, к примеру гражданин РА совершивший преступление на территории РА может найти прибежище в другом государстве, даже если он (другое государство) имеет договор с РА о выдаче преступников.

Механизмы уголовно-правовой защиты прав, основываются на статьях Конституции РА: Статьей 3 и 18. С точки зрения защиты конституционного строя данные положения имеют исключительное значение, так как фактически, являются основой утверждения, что на законодательном уровне в РА, гарантируется гражданину его права и безопасность, защищают его от произвола властей.

Однако для организации защиты конституционного строя, особо важное значение имеет понимание внутренних механизмов борьбы за власть и возникновения протестных настроений в обществе.

Факторы силы имели исключительно большое значение для формирования современного мироустройства и продолжают играть существенную роль в формировании современной политики государств. Так Иммануил Валлерстайн замечает, что современное мироустройство начало формироваться с 1640 года. «Ключевой факт состоял в том, что в северо-западной Европе изначально заданные лёгкие отличия совпали с интересами различных местных групп, приведя к развитию сильного государственного механизма, а в периферийных районах они остро разошлись, приведя к ослаблению государственного механизма».³ В результате как пишет Нобелевский лауреат М.Олсон: «Из исторической и политологической литературы следует, что в Великобритании, США и других странах автономное возникновение представительной демократии было связано с плюралистической распыленностью сил.

Вторым необходимым условием для спонтанного возникновения демократии является то, что силы, между которыми существует приблизительное равновесие, не могут быть отделены друг от друга так, чтобы стало возможным создание жизнеспособных мини-автократии.

Третье необходимое условие заключается в том, что территория, на которой зарожда-

ется демократический порядок, должна быть так или иначе избавлена от завоевания соседними режимами – будь то благодаря географическим преградам, городским стенам или иным благоприятным обстоятельствам».⁴ Исторический анализ показывает, что это происходило весьма сложно, Чарльз Тилли (американский социолог, политолог и историк, автор книг об отношении политики и общества), пишет: «Короли Англии вовсе не желали, чтобы парламент получил и все дальше расширял свою власть – они просто уступали требованиям баронов, а затем духовенства, джентри и буржуазии по мере того, как убеждали их давать им денег на войну».⁵ В результате, Великая хартия вольностей была результатом борьбы поданных английской короны за свои права, который стал возможным в следствии равновесия сил в английском обществе.

Сравнение содержания «Билля о правах» Великобритании и Конституции США показывает их идеологическую схожесть, «в странах относящихся к европейской цивилизации, «свобода» как политический принцип означает совсем не то, что означало бы это слово, если бы оно было действительно связано, как в Англии и США, с институтом habeas corpus или с первыми десятью поправками к американской Конституции»,⁶ которое выражается в превалировании двух элементов – требований экономической свободы и обеспечения безопасности. Вопрос только в том, как это обеспечивается. Первое, что бросается в глаза, это «право на ношение оружие» так называемая вторая поправка Конституции США и первый пункт в «Билля о правах» Англии. Вопрос тут состоит не в том, что граждане или поданные имеют право владеть оружием, а в том, что поданные и граждане имеют право на сопротивление власти в случае не надлежащего исполнения властями своих обязанностей или в случае, если какая-то группа или группировка, организация захватила власть, пытаясь стать легитимной, а оружие лишь уравнивает возможности сторон.

Как замечает Дуглас Норт, «В общества сталкиваются с проблемой насилия. Ни одно из обществ не решило эту проблему путем устранения насилия; в лучшем случае его можно сдерживать или пытаться им управлять».⁷

При этом, нужно признать, что с как говорит Чарльза Тилли, насилие — это движу-

шая сила политического и правового развития государства. Вот как это он описывает: «...На протяжении большей части европейской истории простые люди (здесь также важно подчеркнуть, что это были мужчины) обычно имели в своем распоряжении смертельное оружие. ...Изъятие оружия у гражданского населения осуществлялось очень постепенно: общее изъятие оружия по окончании мятежей, запрет дуэлей, контроль над производством оружия, введение лицензирования личного оружия, ограничения на демонстрацию вооружения. В то же время укрепление государством собственных вооруженных сил постепенно превосходило доступ к оружию внутренних соперников этого государства».⁸

На наш взгляд — это наиболее яркий исторический пример подтверждения правила баланса сил, но не в геополитике или в теории политического реализма. Хотя теоретически обычно ещё никто не доказал, что политический реализм не нужен во внутренней политике. Как видим, нарушение фактического равенства, ведёт к нарушению равенства формального, то есть самого права. Как говорит В.С.Нерессянц «право — это формальное равенство, право — это всеобщая и необходимая форма свободы в общественных отношениях людей, право — это всеобщая справедливость и т. д. Ведь формальное равенство так же предполагает свободу и справедливость, как последние — первое и друг друга».⁹

По этому поводу Чарльз Тилли замечает «мы утверждаем, что, исходя из опыта Европы, люди, которые контролировали средства принуждения (армию, флот, полицию, оружие и их эквиваленты), обычно стремились использовать эти средства для увеличения массы населения и ресурсов, находившихся в их власти».¹⁰ Следовательно, с точки зрения защиты конституционного строя, защиты внутренней безопасности государства одной из задач должно являться, прежде всего контроль групп, которые располагают эквивалентами силы.

Данное положение особенно актуальным становится в настоящее время, в связи с распространением идей «бархатных» «цветных» и других так называемых революций. Польский политолог Томаш Жиро, замечает, что исторически вопросы, связанные с правом вообще, на сопротивление в частности, на Западе рассматривались, начиная

с апостолов. В некотором роде любой народ, считающий правление несправедливым, сам виноват в своих бедах, если он не сопротивляется несправедливости. Дальнейшее развитие этой мысли, приводит к необходимости сопротивления несправедливому правлению: «Наиболее впечатляющее движение сопротивления власти в новейшее время — это революция. Революции — это одновременно наиболее знаменательный в эпоху Нового времени акт делигитимации, вытекающий из права на сопротивление подданных несправедливой политической власти. Современная теория сопротивления политической власти приобретает форму гражданского неповиновения».¹¹

Как пишет Енгибарян Р.В. «Тот факт, что в большинстве даже демократических стран, неизменно провозглашающих народный суверенитет, указанное право специально не закрепляется, объясняется, по-видимому, тем, что, во-первых, оно подразумевается включенным в суверенитет народа, производным от него, а во-вторых, это право весьма непросто юридически отграничить от опасности попыток политических экстремистов насильственно захватить власть».¹²

Это право является отражением важнейшего универсального конституционного принципа - принципа народного (национального) суверенитета и народовластия, заключающийся в том, что государственная власть исходит от народа, принадлежит ему и осуществляется им как через своих представителей, так и непосредственно (выборы, референдум, плебисцит, народная инициатива). Принцип народного (национального) суверенитета и народовластия в ряде стран поставлен под особую конституционную защиту, что находит отражение в двоякого рода положениях основных законов.¹³

Вопросы защиты ценностей общества всегда лежали в плоскости интересов уголовного права, правда в различных формациях ценности были разные, но суверенитет был и остаётся главной ценностью в государстве. К примеру, статья 300.1 УК РА Свержение Конституционного строя устанавливает ответственность за свержение конституционного строя, то есть за фактическую ликвидацию какой-либо нормы статьёй с 1-ого по 5-ую и 1 части статьи 6 Конституции РА, которая выражается в прекращении действия в правовой системе данной нормы.¹⁴

Таким образом, можно констатировать, что уголовное право возникло в результате спора о контроле над насилием. Без применения уголовно-правового инструментария и государственных органов, которые были инструментом насилия власти не могло состояться государство. Уголовное право позволило установить равновесие между институтами государства, и наиболее ярко, это проявилось в системе защите суверенитета, как основного признака национального государства.

Без государственных органов, которые были инструментом насилия власти не могло состояться государство. В тоже время, государственные органы сами нуждались в средстве регулирования своей деятельности, каковым явилось уголовное право. Оно позволило установить равновесие между институтами государства, и наиболее ярко, это проявилось в системе защите суверенитета, которое органически распадается на 2 направления:

* защита суверенитета от внешних угроз

* защита от суверенитета от внутренних угроз.

В странах Западной Европы, как в странах континентального права, так и англосаксонского, система обеспечения конституционной безопасности, является стержнем обеспечения национальной безопасности, о чём свидетельствует структура законодательства этих стран. В частности, в странах континентального права, к примеру:

во Франции вопросы уголовно-правовой политики обеспечения безопасности отражены в Законе о национальной безопасности 1964г.¹⁵ и Раздел I «О посягательствах на основополагающие интересы нации» книги IV Уголовного кодекса Французской Республики в «Ст. 410-1. - Под основополагающими интересами нации понимаются, по смыслу настоящего раздела, ее независимость, неприкосновенность ее территории, ее безопасность, республиканская форма организации ее институтов, средства ее обороны и дипломатии, защита ее населения во Франции и за границей, сохранение ее природной и окружающей среды, основные элементы ее научного и экономического потенциала, а также ее культурное достояние».¹⁶

В ФРГ Уголовно-правовая политика Германии в сфере национальной безопасности, предусмотрела защиту от преступных деяний против государства и его интересов.

Итак, Особенная часть УК Германии включает в себя: раздел I «Подрыв мира, государственная измена, создание угрозы демократическому правовому государству»; раздел IV «Преступные деяния против конституционных органов, а также связанные с выборами и голосованием»; раздел VI «Сопrotивление государственной власти»; раздел VII «Преступные деяния против общественного порядка». Как замечает Жалинский А.Э. уголовная политика в ФРГ, осуществляется, достаточно последовательно, под жестким контролем со стороны политических партий, общественных движений, средств массовой информации, специалистов.¹⁷ Уголовный кодекс в соответствии §5 в целях охраны правовых благ страны действует за границей и в отношении угрозы демократическому правовому государству.¹⁸

В странах англосаксонского права, система защиты конституционного строя, построена несколько по-другому, Так, по свидетельству такого авторитетного издателя, как лорд Хэлсбери, наиболее древним из действующих уголовных актов является Закон об измене 1351г.¹⁹ Закон об измене, был принят на парламентской сессии 1351–1352 гг. (Treason Act, 25 Edw. III, Stat. 5, c. 2), в нём определяется понятие «великой измены» (high treason).²⁰

В Великобритании действующие нормы уголовного права находятся в томе II «Собрания законов Англии». К числу преступлений против государства они относят прежде всего преступления против Суверена (различные формы измены, нападение на Суверена и т.п.), а также тяжкие государственные преступления: шпионаж, терроризм, разглашение государственной тайны и др.

В США: К уголовно-правовой политики в сфере защиты внутренней безопасности, с некоторыми оговорками можно отнести гл. 115 «Измена, призыв к мятежу, подрывная деятельность», которая предусматривает ответственность за: измену (ст. 2381), сокрытие измены (ст. 2382), мятеж или восстание (ст. 2383), мятежный сговор (ст. 2384), пропаганду с целью свержения правительства (ст. 2385), отказ от регистрации определенных организаций (ст. 2386).

Как констатирует Козочкин И.Д. Особняком стоят преступления как мятеж (бунт) или восстание и пропаганда с целью свержения правительства. ...Пропаганда идеи свержения правительства США и сговор с этой

Уголовное право

целью считаются преступления более опасными, чем участие в бунте (мятеже) или восстании²¹.

Таким образом, защита конституционного строя является приоритетной для системы защиты национальной безопасности любого государства.

Национальная безопасность — это интегративное понятие, которое включает в себя вопросы не только узкопрофессиональные, связанные скажем с разведкой или контрразведкой, но и такие составляющие, как экономика и её безопасность, гражданское общество и её безопасность, военную сферу и её безопасность, а также все другие сферы жизнедеятельности государства, которые присущи двум составляющим этого понятия — нации и безопасности. В этом отношении оно коррелируется с задачами уголовного права, которое по сути в настоящем правопонимании обеспечивает правовую базу для карательных мер против посягательства на национальную безопасность. В тоже время, обеспечение национальной безопасности воспринимается как борьба в сфере политике, несколько отстранённой от каждодневных вопросов управления жизнью отдельного гражданина. Уголовное право в отличие от сферы национальной безопасности, в большей своей части направлено не только на регулирование отношений между субъектами политики, но и на регулирование отношений между гражданами, даже между членами семьи и т.д. Однако, в настоящее время, уголовное право, как бы самоустранилась от конкретных задач обеспечения национальной безопасности, что выражается в уход в нормативизм. Фактически, из оборота изъяты такой мощный инструмент уголовного права, как идеология, её воспитательное воздействие, её просветительская функция. Это всё то, что на современном западном языке называется термином «мягкая сила», действие которого мы наблюдаем теперь в той Украине, Грузии и т.д. Основным элементом идеологии этой «мягкой силы» служит правовая пропаганда, которая имея под собой реальные фактические основания, оказывает деструктивное воздействие на сознание населения, которое угрожает национальной безопасности.

Население в большинстве своём находится в состоянии, которое характеризуется как правовой нигилизм. Понятие правового нигилизма отражает явления, выступающие

антиподом правовой культуры. Правовой нигилизм — это отрицание правовой регуляции в пользу иных способов социальной регуляции, отрицание ценности права, неприятие правовой свободы и правового равенства, правовой культуры.

Для правового нигилизма характерны: 1) неспособность носителей этой субкультуры понять смысл правовой свободы, осознать смысл прав и свобод личности, юридическая некомпетентность (отсутствие правовых знаний); 2) негативное отношение к праву и государству; 3) распространённость навыков и стереотипов неправового и противоправного поведения.²²

Правовой нигилизм находится в прямой взаимосвязи с эффективностью деятельности правоохранительных органов, а специальных служб в особенности, потому что, одним из основных принципов деятельности всех служб является законность и принцип опоры на население.

Выводы статьи:

1. С целью ограничения влияния иностранных неправительственных организаций на внутренние механизмы формирования политики, в частности, на протестные настроения внутри армянского общества необходимо проводить целенаправленную, активную просветительскую и пропагандистскую работу формирования у населения правовых установок, которая бы показывала, что с точки зрения правовых механизмов Республика Армения, правовое государство, и если гражданин, становится объектом неправового воздействия, то главным механизмом его защиты является сотрудничество с органами национальной безопасности, как легитимного механизма обеспечивающего его гражданские и другие права.

2. С целью предотвращения концентрации чрезмерной власти в руках частных лиц, законодательно ограничить организациям и лицам, участвующим в хозяйственной деятельности, право на создание охранных структур и служб безопасности, в частности, количество охранников и лиц, задействованных в службах безопасности, пересмотрев положения Закона «О частной охранной деятельности» от 09.02.2012г.

3. С связи с вышеуказанным, несмотря на надзор осуществляемой полицией, предусмотреть мероприятия по мониторингу численности подобных структур.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА

1. Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона. <https://ru.wikisource.org/wiki/ЭСБЕ/Безопасность>
2. **Лист Ф.** Задачи уголовной политики. Преступление как социально-патологическое явление. Сост. и предисл. В.С. Овчинского. М., ИНФРА-М, 2004, с. 110.
3. **Валлерстайн И.** Анализ мировых систем и ситуация в современном мире. Пер. с англ. П. М. Куджжина. Пол общей редакцией канд. полит. наук Б. Ю. Кагарлицкий. СПб. Из-во «Университетская книга», 2001, с. 416.
4. **Олсон М.** Власть и процветание; Перерастая коммунистические и капиталистические диктатуры. М., Новое издательство, 2012, (Библиотеке Фонда «Либеральная миссия»), с. 210.
5. **Чарльз Тилли** Принуждение, капитал и европейские государства. 1990-1992 гг., Пер. с англ. Менской Т. Б. М., Издательский дом «Территория будущего», 2009. (Серия «Университетская библиотека Александра Погорельского»), с. 328.
6. **Бруно Леони** Свобода и закон. Пер. с англ. В. Кошкина под ред. А. Куряева. М., ИРИСЭН, 2008. (Серия «Право»), с. 308.
7. **Норт Д., Уоллис Д., Вайнгайт Б.** Насилие и социальные порядки. Концептуальные рамки для интерпретации письменной истории человечества [Текст] / пер. с англ. Д. Узланера, М. Маркова, Д. Раскова, А. Расковой. М., Изд. Института Гайдара, 2011, с. 480.
8. **Нерсесянц В. С.** Философия права. Учебник для вузов. М., Издательская группа ИНФРА, М., НОРМА, 1997, с. 652.
9. **Жиро Т.** Политология Пер. с польск. Х.: Изд-во Гуманитарный Центр. 2006, с. 426.
10. **Енгибарян Р.В., Тадевосян Э.В.** Конституци- онное право: Учебник. М: Юристь, 2000, с. 492.
11. **Енгибарян Р.В.** Конституционное развитие в современном мире. Основные тенденции. М.: Норма, 2007, с. 496.
12. **Казинян Г.С.** Уголовное право Республики Армения. Особая часть (четвёртое издание, с изменениями и дополнениями). Ереванский Гос.Ун. Ере.: Из-во ЕрГУ, 2009, с. 1048.
13. **Шаваев А. Г.** Система борьбы с экономической разведкой. М., Правовое просвещение 2000, с. 236.
14. Уголовный кодекс Франции / Науч. редак- тирование канд. юрид. наук, доц. Л. В. Головки, канд. юрид. наук, доц. Н. Е. Крыловой; перевод с французского и предисловие канд. юрид. наук, доц. Н. Е. Крыловой. СПб. Издательство «Юриди- ческий центр Пресс», 2002, с. 650.
15. **Жалинский А. Э.** Современное немецкое уголовное право. М., ТК Вел-би, Изд-во Проспект, 2004, с. 560.
16. **Малиновский А.А.** Уголовное право зару- бежных государств. М., Новый Юрист, 1998, с. 128.
17. **Козочкин И.Д.** Уголовное право зарубежных государств. Общая часть: Учебное пособие. М., Омега-Л, Институт международного права и эконо- мики им. А.С. Грибоедова, 2003, с. 1056.
18. **Есаков Г. А., Крылова Н. Е., Серебренникова А. В.** Уголовное право зарубежных стран. М., Проспект, 2009, с. 336.
19. **Козочкин И. Д.** Уголовное право США: успе- хи и проблемы реформирования. СПб. Изда- тельство Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2007, с. 478.
20. **Четвернин В.Л.** Введение в курс общей те- ории права и государства. Учебное пособие. М., Институт государства и права РАН, 2003, с. 204.
1. Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона С.304. <https://ru.wikisource.org/wiki/ЭСБЕ/Безопасность>.
2. **Лист Ф.** Задачи уголовной политики. Преступление как социально-патологическое явление. Сост. и предисл. В.С. Овчинского. М., ИНФРА-М, 2004, с. 78.
3. **Валлерстайн И.** Анализ мировых систем и ситуация в современном мире. Пер. с англ. П. М. Куджжина. Пол общей редакцией канд. полит. наук Б. Ю. Кагарлицкий. СПб. Из-во «Университетская книга», 2001, с. 38.
4. **Олсон М.** Власть и процветание; Перерастая коммуни- стические и капиталистические диктатуры. М., Новое издатель- ство, 2012г., (Библиотеке Фонда «Либеральная миссия»), с.58- 60.
5. **Чарльз Тилли** Принуждение, капитал и европейские го- сударства. 990-1992 гг., Пер. с англ. Менской Т. Б. М.: Изда- тельский дом «Территория будущего», 2009. (Серия «Универси- тетская библиотека Александра Погорельского»), с. 106.
6. **Бруно Леони** Свобода и закон. Пер. с англ. В. Кошкина под ред. А. Куряева. М., ИРИСЭН, 2008. (Серия «Право»), с.52.
7. **Норт Д., Уоллис Д., Вайнгайт Б.** Насилие и социальные порядки. Концептуальные рамки для интерпретации письмен- ной истории человечества [Текст] / пер. с англ. Д. Узланера, М. Маркова, Д. Раскова, А. Расковой. М., Изд. Института Гайда- ра, 2011, с. 56.
8. **Чарльз Тилли** Принуждение, капитал и европейские го- сударства.1990-1992 гг., Пер. с англ. Менской Т. Б. М., Изда- тельский дом «Территория будущего», 2009. (Серия «Универси- тетская библиотека Александра Погорельского»), с.112-114.
9. **Нерсесянц В. С.** Философия права. Учебник для вузов., М.: Издательская группа ИНФРА, М., НОРМА, 1997, с.18.
10. **Чарльз Тилли** Принуждение, капитал и европейские го- сударства. 1990-1992 гг., Пер. с англ. Менской Т. Б. М., Изда- тельский дом «Территория будущего», 2009. (Серия «Универси- тетская библиотека Александра Погорельского»), с. 28.
11. **Жиро Т.** Политология., Пер. с польск. Х., Изд-во Гу- манитарный Центр, 2006, с. 117.
12. **Енгибарян Р.В., Тадевосян Э.В.** Конституционное пра- во: Учебник. М: Юристь, 2000, с. 102.
13. **Енгибарян Р.В.** Конституционное развитие в современ- ном мире. Основные тенденции. М.: Норма, 2007, с. 156.
14. **Казинян Г.С.** Уголовное право Республики Арме- ния. Особая часть (четвёртое издание, с изменениями и до- полнениями). Ереванский Гос.Ун. Ере.: Из-во ЕрГУ, 2009, с. 790-793.
15. **Шаваев А. Г.** Система борьбы с экономической развед- кой / М. Правовое просвещение 2000, с. 116.
16. Уголовный кодекс Франции, с. 337-338.
17. **Жалинский А. Э.** Современное немецкое уголовное право. М., ТК Вел- би, Изд-во Проспект, 2004, с. 351.
18. **Малиновский А.А.** Уголовное право зарубежных госу- дарств. М., Новый Юрист, 1998, с. 42.
19. **Козочкин И.Д.** Уголовное право зарубежных госу- дарств. Общая часть: Учебное пособие. М., Омега-Л, Институт международного права и экономики им. А.С. Грибоедова, 2003, с. 13.
20. **Есаков Г. А., Крылова Н. Е., Серебренникова А. В.** Уго- ловное право зарубежных стран., М., Проспект, 2009, с. 90.
21. **Козочкин И. Д.** Уголовное право США: успехи и проб- лемы реформирования. СПб. Издательство Р. Асланова «Юри- дический центр Пресс», 2007, с. 448-449.
22. **Четвернин В.Л.** Введение в курс общей теории права и государства. Учебное пособие. М., Институт государства и пра- ва РАН, 2003, с. 140.

Արտաշես ՋԱՎԱԴՅԱՆ

Բժշկական գիտությունների թեկնածու,

ՀՀ ԳԱԱ «Փորձաքննությունների ազգային բյուրո» ՊՈԱԿ-ի տնօրեն

Էմիլյա ՏԻՏԱՆՅԱՆ

ՀՀ ԳԱԱ «Փորձաքննությունների ազգային բյուրո»

ՊՈԱԿ-ի իրավախորհրդատու

ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ ՓՈՐՁԱԳԻՏԱԿԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻ ԶԵՎԱՎՈՐՄԱՆ

ՆԱԽԱԳՐՅԱԼՆԵՐԸ ՄԻՋՆԱԴԱՐՈՒՄ (X-XIII դարերում):

ՊԱՏՄԱԻՐԱՎԱԿԱՆ, ԶԱՂԱԶՄԱԿԱՆ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆ

Հայաստանը X-XIII դարերում չգտնվում էր «գարգացած ավատատիրության ժամանակաշրջանում» [1]: Քաղաքական պատմության տեսանկյունից այն բնութագրվում էր անկայուն քաղաքական վիճակով. շատ էին և՛ անկումները, և՛ վերելքները, և՛ ծաղկումն ու բարգավաճումը, և՛ պետականության անկումը: Հենց այստեղ է բացվում հայոց պատմության ցավալի էջերից մեկը՝ Բագրատունյաց թագավորության կործանումը, արաբական նվաճումները, ավատատիրական հասարակարգի զարգացումը, ինչը հանգեցնում է արմատական փոփոխությունների՝ սկսվում են ներքին պառակտություններ, և, ի վերջո, պետականության վերացում [2]: Քաղաքական անկայուն վիճակ էր տիրում նաև հարևան Վրաստանում, որտեղ Գևորգ III թագավորը պատերազմում էր սելջուկների դեմ: Հայ ժողովորդը մեծ օգնություն էր ցուցաբերում Վրաստանին, ինչի արդյունքում սելջուկներն սկսեցին հարձակում գործել Հայաստանի վրա [3]: Բնականաբար, թե՛ քաղաքական վիճակը, թե՛

հարևան պետությունները, թե՛ արաբների և սելջուկների արշավները չէին կարող անհետևանք անցնել և առանց փոփոխությունների թողնել նաև այդ ժամանակաշրջանի դատական համակարգը [4]: X-XIII դարերը պատմության մեջ հիշատակվեցին նաև այնպիսի իրավունքի աղբյուրներով, ինչպիսիք են՝

1. Եղեցական կանոնագրքերը - «Կանոնագիրք» - եկեղեցական կանոնների ժողովածու, որն ստեղծվել էր 8-րդ դարում Հովհաննես Օձնեցու կողմից: Այն պարունակում էր 24 խումբ կանոններ, որոնք բաժանված էին եկեղեցական կանոնների և հայ ու արտաքին եկեղեցական հայրերի ստեղծած կանոններից (դրանց մեջ մտնում էին տարբեր ժողովների ընթացքում ընդունած կանոնները): Հարկ է նշել, որ «Կանոնագիրքը» մեկ հրատարկությամբ չսահմանափակվեց և X, XI, XIII դարերում ստեղծվեցին նոր «Կանոնագրքեր» [5] :

2. Դավիթ Ալավկատրդու կանոնները - 97 կանոններից կազմված ժողովածուն, որը մեծ նշանակություն ուներ, քանի որ պարունակում էր ոչ մի-

ՀՈՒՆԻՍ 2016 6 (204)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

այն եկեղեցական կանոններ, այլ նաև քրեական, քաղաքացիական իրավունքին վերաբերող որոշ կանոններ: Գավիթ Ալավկատորին իր ժամանակաշրջանի համար բավական առաջադեմ իրավական նորմեր էր սահմանել, որոնց մի մասը հետագայում ներառվեցին Մխիթար Գոշի «Դատաստանագրքում»: Եկեղեցական կանոնագրքերի թվին կարելի է դասել նաև **Ն. Շնորհալու «Թուղթ ընդհանրականը»** և **Միս քաղաքի ժողովի կանոնները** [6]:

3. Բննարկվող ժամանակաշրջանում **Մ. Գոշի «Գիրք դատաստանին»** կամ **«Դատաստանագիրքը»** հայկական իրավունքի, իրավական և հասարակաքաղաքական մտքի ամենահայտնի և արժեքավոր հուշարձաններից մեկն է: Չնայած այն պաշտոնապես չի հաստատվել ազգային լիազոր իշխանությունների կողմից, սակայն հայ իրականության մեջ գործել է շուրջ 700 տարի: Մ. Գոշը «Դատաստանագիրքը» գրել է 1134-ին: Այն բաղկացած է «Նախադասությունից» (նախաբան), եկեղեցական կանոններից և աշխարհական-քաղաքացիական կանոններից: Գոշն ուներ շատ դրդապատճառներ «Դատաստանագիրքը» գրելու համար, որոնց նա անդրադարձել է նախաբանում: Հարկ է նշել, որ «Դատաստանագրքում» դատողություններ անելով իրավունքի մասին Գոշը տարբերակում է իրավունքի զարգացման մի քանի փուլ. 1) բնական իրավունք, 2) աստվածային իրավունք, 3) սովորութային իրավունք, 4) կանոնական իրավունք, 5) աշխարհիկ իրավունք [7]:

Մ. Գոշի «Դատաստանագիրքը» ունի մի քանի հայկական և օտարա-

լեզու հրատարակություններ և թարգմանություններ: Հայտնի է, որ կա «Դատաստանագրքի» 3 տարբեր հրատարակություն, որոնք իրարից տարբերվում են ինչպես որոշակի բովանդակային, այնպես էլ ծավալային ասպեկտներով:

4. **Մնբատ Սպարապետի (Գունդատարլի) «Դատաստանագիրքը»:** Մինչև «Դատաստանագրքին» անցնելը, արժանահիշատակ է անդրադառնալ իրավունքի ևս մի աղբյուր «Անտիոքի ասիզներին»: Դա Անտիոքի իշխանության «Դատաստանագիրքն» էր: Ժողովածուն որոշ ժամանակ հանդիսանում էր Կիլիկյան Հայաստանի «Դատաստանագիրքը», սակայն այն չէր կարող երկար ժամանակ կիրառվել այնտեղ, քանի որ գրված էր ֆրանկների սովորույթներին, ապրելակերպին, իրավունքին համահունչ: Անհրաժեշտ էր ստեղծել ազգային օրենքների ժողովածու, և այդ գործն էլ ստանձնեց Մնբատ Սպարապետը: Մի շարք հեղինակներ պնդում էին, որ Մ. Սպարապետի «Դատաստանագիրքը» ոչ այլ ինչ է, եթե ոչ Մ. Գոշի «Դատաստանագրքի» թարգմանություն: Սակայն Ժ. Կարստն ապացուցեց, որ դա այդպես չէ. բնականաբար նմանություններ պետք է լինեին, քանի որ խոսքը գնում է միևնույն դարաշրջանի մասին, սակայն Մ. Սպարապետի «Դատաստանագիրքն» ինքնուրույն և Գոշի «Դատաստանագրքից» տարբերվող, նորմերի և կանոնների ժողովածու է: Այն կազմված էր 202 հոդվածից, որոնք դասակարգված էին հետևյալ կերպ՝ պետական իրավունք, եկեղեցական իրավունք, քաղաքացիական իրավունք, ընտանեկան իրավունք, ժառանգական իրա-

վունք, հարկային իրավունք և ստրկատիրության-ճորտատիրության իրավունք [8]:

Սմբատ Սպարապետի «Դատաստանագրքի» ստեղծումը պայմանավորված էր ոչ միայն անհրաժեշտության, այլ նաև Կիլիկյան Հայաստանում ծագած պայմանների թելադրանքով: Հետևաբար, Կիլիկյան Հայաստանի անկումից հետո, «Դատաստանագիրքը» դադարեց կիրառվել և մատնվեց մոռացության, մինչդեռ Գոշի «Դատաստանագիրքը» շարունակում էր գործել ինչպես Հայաստանում, այնպես էլ դրա սահմաններից դուրս [9]:

Այսպիսով ակնհայտ է, որ Հայաստանը X-XIII դարերում ունեցել է բավականին զարգացած իրավական համակարգ. Հայաստանում գործում էր Մ. Գոշի «Դատաստանագիրքը», Կիլիկյան Հայաստանում՝ Սմբատ Սպարապետի «Դատաստանագիրքը»:

Հետաքրքրական է այն փաստը, որ Գոշը տարանջատում է եկեղեցական իշխանությունը հասարակականից, դիտավորյալ սպանությունը՝ պատահարից: Նա մանրամասն նկարագրում է սպանության բոլոր տեսակները, նշում համապատասխան սանկցիաներ: Բնականաբար, մահվան պատճառները, հանգամանքները պարզելու համար անհրաժեշտ էր համապատասխան «գիտականձանց» (ովքեր այդ ժամանակաշրջանում, հիմնականում, բժիշկներ էին) օգնությունը:

Հատկանշական է, որ Գոշը պատիժ է սահմանում նաև այն բժիշկների համար, ովքեր անփութորեն կամ դիտավորությամբ վնաս էին պատճառել հիվանդին, ինչի հետևանքով

վերջինս կարող էր մահանալ: Ն. Ավագյանի և Ե. Մակարյանի կարծիքով Գոշը բավականին խորը գիտելիքներ ուներ բժշկության ոլորտում: Իրոք, եթե ուսումնասիրենք «Դատաստանագրքի» 119-րդ հոդվածը, ապա պարզ է դառնում, որ Մ. Գոշը ոչ միայն տիրապետում էր իրավաբանական գիտելիքներին, այլև որոշակի պատկերացում ուներ նաև բժշկությունից:

«Դատաստանագրքի» VI գլխում Գոշը նշում է. «...Եպիսկոպոսը՝ որպես հիմնական դատավոր, պետք է ունենա երկու կամ երեք խորհրդատու, ովքեր պետք է լինեն արդարության և օրենքի հմուտ պաշտպաններ...»: Ինչպես տեսնում ենք, Գոշը դատավորի դերը վերապահում էր եպիսկոպոսին, իսկ նրան օգնում էին «գիտակ, հմուտ անձինք»: Ստացվում է, որ «Դատաստանագրքում» ի հայտ է գալիս մասնագետների ինստիտուտը: «Իմաստուն տղամարդիկ», ինչպես նրանց անվանում է Մ. Գոշը, անձիք են, ովքեր ունեն հատուկ գիտելիքներ, ունեն համապատասխան որակավորում և, անհրաժեշտության դեպքում, օգնում են դատարանին՝ օգտագործելով իրենց գիտելիքները, իմաստությունը և փորձը: Հետաքրքրություն է ներկայացնում այն հանգամանքը, որ Ն. Ավագյանը և Ե. Մակարյանը կարծում են, որ Գոշը «գիտակներ» է համարում միայն տղամարդկանց [10], սակայն Խ. Թորոսյանն իր «Դատարանը և դատավարությունը Հայաստանում X-XIII դարերում» աշխատությունում անդրադառնում է Գոշի «Դատաստանագրքի» հոդվածներից մեկին, որի համաձայն, եթե ամուսինը ամուսնությունից հետո կասկածի

տակ է դնում կնոջ կուսության հարցը և պահանջում է բաժանում, ապա այդ փաստի վերաբերյալ վկայություն պետք է տա մի քանի կին: Ստացվում է, որ այստեղ որպես «գիտակ» **հանդես են գալիս կանայք** [11]:

Հարկ է նշել, որ Մմբատ Սպարապետի «Դատաստանագրքի» փորձաքննությանը վերաբերող հոդվածները շատ նման են Գոշի «Դատաստանագրքի» համանման հոդվածներին: Մասնավորապես, նմանություն կա բժշկական սխալներին վերաբերող հոդվածներում. ինչպես Գոշը, այնպես էլ Ս. Սպարապետը բժշկական սխալները տարանջատում են երկու խմբի՝ անփութության և դիտավորության: Սպարապետը նշում է, որ անփութության դեպքում բժիշկը պետք է գոջա, ընդունի իր սխալը, իսկ դիտավորության դեպքում գործը պետք է քննի դատարանը: Տրամաբանական է, որ բժշկական սխալի առկայությունը կարող է պարզել միայն մեկ ուրիշ բժիշկ. ստացվում է, որ անհրաժեշտ է դատաբժշկական փորձաքննություն:

Շատ աղբյուրներ վկայում են այն մասին, որ դատարանը, անհրաժեշտության դեպքում, կարող էր դիմել մասնագետներին և օգտագործել նրանց տրված եզրակացությունը որպես դատական ապացույց [12]: Սակայն դա վերաբերում էր միայն բժշկական փորձաքննությանը, իսկ «գիտակ անձինք», բնականաբար, բժիշկներն էին: Որոշ աղբյուրներում տվյալներ կան նաև միջին դարերում անցկացվող էքսզումացիայի (լատ. քարգմ., ex-միջից, humus-հող) մասին:

Արտաշիրիմման մասին հիշատակումներ կան նաև մինչ օրս հասած

աղբյուրներում, որտեղ որպես օրինակ է բերվում Գագիկ թագավորի արտաշիրիմումը, որի վերլուծությունը հնարավորություն տվեց հանգել այն եզրակացության, որ արտաշիրիմում, հավանաբար, մինչ այդ դեպքն անցկացված է եղել, քանի որ նման բարդ գործընթացն առաջին անգամ չէր կարող անցկացվել թագավորի դիակի հետ:

Հարկ է նշել, որ միջին դարերում դիակի արտաշիրիմումը հազվադեպ հանդիպող դեպք էր: Դա կարող էր կատարվել որպես պատիժ՝ ի ծաղրում հանգուցյալի և նրա մտերիմների, սակայն արտաշիրիմումը փորձաքննության անցկացման նպատակով, իրոք, առանձնահատուկ դեպք էր [13]:

Սակայն հատկանշական է այն փաստը, որ, ինչպես ցույց են տալիս հասանելի աղբյուրները, ամենայն հավանականությամբ X-XIII դարերում հայ բժիշկներն արդեն կարողանում էին որոշել, թե մարդը կենդանի է թաղվել, թե մահացած է եղել. եթե կենդանի է թաղված եղել, ապա գիտակցությունը տեղում է եղել, թե ոչ, արդյոք եղել է քնաբերի նման դեղամիջոցների ազդեցության տակ, թե ոչ:

Արտաշիրիմված և հյուծված դիակի ուսումնասիրությամբ մահվան պատճառները պարզելու համար այդ ժամանակաշրջանի բժիշկները պետք է շատ խորը գիտելիքներ ունենային անատոմիայից: Լ.Ս. Խաչիկյանը, անցկացնելով Լեոյի, Հ. Իմաստասերի և Հ. Եզնկացու աշխատությունները, պնդում էր, որ XIII դարում Հայաստանում անցկացվում էր վիվիսեկցիա (vivisectio)՝ կենդանի մարդկանց հերձում: Գիտակցելով բժշկության զարգացման անհրաժեշ-

տությունը՝ պետական իշխանությունը, շրջանցելով այդ ժամանակաշրջանին հատուկ սնահավատությունները և կրոնական նախապաշարմունքները, ոչ պաշտոնական կերպով, թույլատրում էր մահապատժի դատապարտվածների նկատմամբ փորձերը, որոնք իրականացվում էին կամ հերձման, կամ անդամահատման ճանապարհով [14]:

Լ.Ս. Խաչիկյանն իր աշխատության վերջում գալիս է այն եզրակացության, որ ինչպես Հայաստանում, այնպես էլ Կիլիկիայում կային բժշկական դպրոցներ, որտեղ ուսուցումը և պրակտիկան անցկացվում էին գուգահեռ. ընդ որում բժիշկները, գիտական կամ ուսումնական նպատակով, վիվիսեկցիա էին անցակցնում այն մարդկանց հանդեպ, ովքեր դատապարտված էին մահվան՝ «վնասելով մեկին՝ նրանք օգուտ էին տալիս շատերին»:

Նման տեղեկություններ կարելի է հանդիպել նաև Ն. Ավագյանի, Խ. Թորոսյանի և այլ հեղինակների աշխատություններում: Չնայած վիվիսեկցիան իր ողջ էությանը հակասում է մարդասիրական սկզբունքներին, այնուամենայնիվ, այն օգնեց բժշկության զարգացմանը:

Ստացվում է, որ այդ ժամանակաշրջանում Հայաստանում դիսհերձումը չէր համարվում տարօրինակ, գերբնական երևույթ: Հերձում էին ոչ միայն հանցագործներին, այլ նաև թագավորների դիակները:

Այսպես, Ն. Ավագյանն իր աշխատությունում հղում է կատարում Կիրակոս Գանձակեցու խոսքերին. ըստ վերջինիս՝ «Հայոց պատմության» Լևոն թագավորի մահից հետո (1219թ.) ժողովուրդը պահանջում էր,

որպեսզի թագավորի դին թաղվի Սիս մայրաքաղաքում՝ բոլոր ծիսակատարություններն ավարտելուց հետո, սակայն Լևոնը մահից առաջ հրամայել էր, որ իր դիակը թաղվի Ակներ վանքում: Հաշվի առնելով այն փաստը, որ Ակները գտնվում էր սահմանի մոտ, և թագավորի դին կարող էր գողացվել և պղծվել, որոշում էր կայացվել նրան այնտեղ չթաղել: Սակայն այս դեպքում էլ ստացվում էր, որ Լևոնի վերջին հրամանը և ցանկությունն ի կատար չէր ածվում: Այդ իսկ պատճառով կայացվեց բավականին յուրօրինակ որոշում. թագավորի սիրտը և մյուս ներքին օրգանները թաղվելու էին Ակներ վանքում, իսկ հերձված դին՝ Սիս մայրաքաղաքում:

Այսպիսով՝ հիմնվելով վեր նշվածների վրա, կարելի է եզրակացնել, որ Հայաստանում XIII դարի սկզբին անցկացվում էր ոչ միայն դիսհերձում, այլ նաև վիվիսեկցիա, և դա չէր համարվում «Աստծո դեմ գործած հանցանք», ինչպես, օրինակ, դա կհամարվեր Արևելքում [15]:

Որոշակի հետաքրքրություն են ներկայացնում հայերեն ձեռագիր հիշատակարանները, որոնք իրականացվում էին գրիչների կողմից: «Գրիչ» անվանում էին այն անձանց, ովքեր արտագրում էին մատյաններ, գիտության տարբեր բնագավառների ստեղծագործություններ, թարգմանություններ: Այդ ժամանակաշրջանում տարածված էր գրագողությունը, այդ իսկ պատճառով որոշ գրիչներ թողնում էին իրենց անունները՝ ուղղակի կամ ծածկագրված: Սակայն ձեռագրերի հետազոտություն (պարզել իրական հեղինակի աշխատանքն է, թե ոչ) փորձագիտական չէր, այլ բանասիրական էր [16]:

Այսպիսով՝ կարելի է ասել, որ փորձաքննության անցկացման, «զիտակների» ինստիտուտի առկայության մասին բազմաթիվ տվյալներ կան մաս շատ այլ պատմական աշ-

խատանքներում, ստեղծագործություններում, ձեռագրերում, որոնց վերաբերյալ ուսումնասիրությունները դեռ շարունակվում են:

[1] X-XIII դարերն ընդունված է անվանել մաս «զարգացած միջնադար»: **Казинян Г. С.** История развития уголовного процесса в Армении | Монография, Изд. Ереванского Университета, Ереван, 1999, с. 160, 22.

[2] **Պողոսյան Է.Վ.** Հայաստանի պետության և իրավունքի պատմություն (դասախոսություններ), Երևան, 2005, էջ 146-148:

[3] **Գրասխանակերտցի Հ.** Պատմություն (ինֆ. աղբ. <http://www.twirpx.com/files/law/igr/>):

[4] **Казинян Г. С.** История развития уголовного процесса в Армении | Монография, Изд. Ереванского Университета, Ереван, 1999, с. 160, 22.

[5] **Торосян Х. А.** Суд и процесс в Армении X-XIII вв., Ереван, 1985, с. 28-31.

[6] **Պողոսյան Է.Վ.** Հայաստանի պետության և իրավունքի պատմություն (դասախոսություններ), Երևան, 2005, էջ 191-194:

[7] **Պողոսյան Է.Վ.** Հայաստանի պետության և իրավունքի պատմություն (դասախոսություններ), Երևան, 2005, էջ 194-204: **Торосян Х. А.** Судостроительство и судопроизводство в средневековой Армении по судебнику Мхитара Гоша (Автореферат), Ереван, 1966; его же Суд и процесс в Армении X-XIII вв., Ереван, 1985, с. 33-39. **Ստրիասյան Ա.Գ.** Մխիթար

Գոշը և Հայոց դատաստանագիրքը, Երևան, 1965:

[8] **Абраамян А.Г.** Судебник Смбата Спарапета (Гундстабля) 1265, Ереван, 1971, с. 9-11.

[9] **Торосян Х. А.** Суд и процесс в Армении X-XIII вв., Ереван, 1985, с. 40-43.

[10] **Авакян Н., Макарян Е., Торосян А.** Очерки истории судебной медицины Армении, Ереван, 1970 с. 53.

[11] **Торосян Х. А.** Суд и процесс в Армении X-XIII вв., Ереван, 1985, с. 251-252.

[12] **Авакян Н., Макарян Е., Торосян А.** Очерки истории судебной медицины Армении, Ереван, 1970; **Оганесян Л.А.** История медицины в Армении (ч. 1), Ереван, 1946.

[13] **Авакян Н., Макарян Е., Торосян А.** Очерки истории судебной медицины Армении, Ереван, 1970, с. 60-61; **Торосян Х. А.** Суд и процесс в Армении X-XIII вв., Ереван, 1985, с. 248.

[14] **Хачикян Л.С.** Вскрытие трупов в древней Армении, Изв. АН Арм. ССР, N4. 1947; **Авакян Н., Макарян Е., Торосян А.** Очерки истории судебной медицины Армении, Ереван, 1970, с. 62-64.

[15] **Авакян Н., Макарян Е., Торосян А.** Очерки истории судебной медицины Армении, Ереван, 1970, с. 65-66.

Դատական պրակտիկա

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ
ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ
Ո Ր Ո Շ ՈՒ Մ
ՀԱՆՈՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՀՀ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՍԱԶ
(ԱՅՍՈՒՇԵՏ՝ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ)

2016 թվականի մարտի 30-ին

ք.Երևանում

դրնրաց դատական նիստում, քննության առնելով ամբաստանյալներ Սահակ Սամսոնի Սահակյանի վերաբերյալ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 112-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 6-րդ, 14-րդ կետերով և 258-րդ հոդվածի 4-րդ մասով, Գևորգ Հակոբի Թոսունյանի վերաբերյալ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 112-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 6-րդ, 14-րդ կետերով և 258-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետով, Վիլեն Սեյրանի Գրիգորյանի վերաբերյալ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 112-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 6-րդ, 14-րդ կետերով ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի՝ 2015 թվականի ապրիլի 27-ի որոշման դեմ ՀՀ գլխավոր դատախազի տեղակալ Հր.Բաղայանի վճռաբեկ բողոքը,

Պ Ա Ր Ձ Ե Ց

Գործի դատավարական նախապատմությունը.

1. 2010 թվականի օգոստոսի 29-ին ՀՀ ոստիկանության քննչական գլխավոր վարչության Սյունիքի մարզի քննչական բաժնում ՀՀ քրեական օրենսգրքի 112-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 14-րդ կետով հարուցվել է թիվ 41101412 քրեական գործը:

2010 թվականի օգոստոսի 30-ին Սահակ Սամսոնի Սահակյանը ձերբակալվել է Գրիգոր Պապյանի սպանության կասկածանքով: 2010 թվականի դեկտեմբերի 9-ին վերջինիս մեղադրանք է առաջադրվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 258-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետով, 104-րդ հոդվածի 1-ին մասով և 188-րդ հոդվածի 1-ին մասով: 2010 թվականի դեկտեմբերի 22-ին քրեական գործը՝ մեղադրական եզրակացությամբ, ուղարկվել է Սյունիքի մարզի ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարան: Դատարանի՝ 2011 թվականի մարտի 4-ի դատավճռով Ս.Սահակյանը մեղավոր է ճանաչվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 258-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետով, 104-րդ հոդվածի 1-ին մասով և 188-րդ հոդվածի 1-ին մասով ու դատապարտվել ազատազրկման՝ 11 (տասնմեկ) տարի 6 (վեց) ամիս ժամկետով: ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի՝ 2011 թվականի հունիսի 27-ի որոշմամբ վերոնշյալ դատավճիռը բեկանվել և քրեական գործն ուղարկվել է նույն դատարան՝ այլ կազմով նոր քննության:

Դատաքննությամբ նոր ի հայտ եկած հանգամանքներով Սյունիքի մարզի դատախազի տեղակալի՝ 2012 թվականի փետրվարի 20-ի որոշմամբ Գևորգ Հակոբի Թոսունյանի և մյուսների կողմից խուլիգանություն կատարելու դեպքի առթիվ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 258-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետով հարուցվել

ՀՈՒՆԻՍ 2016 6 (204)

ԴԱՍԱԿԱՆ
Իշխանություն

է քրեական գործ, և նախաքննության կատարումը հանձնարարվել է նստիկանության ԶԳՎ Սյունիքի մարզի քննչական բաժնին:

2012 թվականի մարտի 7-ին որոշում է կայացվել Գ.Թոսունյանին ՀՀ քրեական օրենսգրքի 258-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետով որպես մեղադրյալ ներգրավելու, նրա նկատմամբ որպես խափանման միջոց կալանավորում ընտրելու և հետախուզում հայտարարելու մասին:

2012 թվականի ապրիլի 20-ին քրեական գործով վարույթը ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 31-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետով կասեցվել է:

2012 թվականի օգոստոսի 21-ին հետախուզվող Գ.Թոսունյանը ներկայացել է վարույթն իրականացնող մարմին, և նրան մեղադրանք է առաջադրվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 258-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետով:

2012 թվականի օգոստոսի 22-ին Գ.Թոսունյանի նկատմամբ ընտրված խափանման միջոց կալանավորումը փոփոխվել է, և վերջինիս նկատմամբ որպես խափանման միջոց է ընտրվել չհեռանալու մասին ստորագրությունը:

2012 թվականի սեպտեմբերի 6-ին Սյունիքի մարզի ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանում ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 309.1-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասերով սահմանված հիմքերով Ս.Սահակյանի վերաբերյալ թիվ ՍԳ/0319/01/10 քրեական գործի դատաքննությունը՝ ըստ մեղադրանքի ՀՀ քրեական օրենսգրքի 258-րդ հոդվածի 4-րդ մասով և 104-րդ հոդվածի 1-ին մասով, հետաձգվել է՝ Գ.Պապյանի սպանության հանգամանքները պարզելու նպատակով անհրաժեշտ քննչական և այլ դատավարական գործողություններ կատարելու համար: Արդյունքում Ս.Սահակյանին մեղադրանք է առաջադրվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 104-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 7-րդ կետով և 258-րդ հոդվածի 4-րդ մասով, ձեռք բերված նյութերն առանձնացվել են առանձին վարույթում և ուղարկվել ՀՀ Սյունիքի մարզի ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարան:

2. 2012 թվականի սեպտեմբերի 8-ին Գ.Թոսունյանին ՀՀ քրեական օրենսգրքի 258-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետով առաջադրված մեղադրանքը փոփոխվել է, և նոր մեղադրանք է առաջադրվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 258-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետով, 258-րդ հոդվածի 4-րդ մասով: Վերջինիս նկատմամբ որպես խափանման միջոց ընտրվել է կալանավորումը:

2013 թվականի փետրվարի 8-ին Գ.Թոսունյանին ՀՀ քրեական օրենսգրքի 258-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետով և 258-րդ հոդվածի 4-րդ մասով առաջադրված մեղադրանքը լրացվել է, և նոր մեղադրանք է առաջադրվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 104-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 7-րդ կետով և 258-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետով:

2013 թվականի մայիսի 2-ին Գ.Թոսունյանին ՀՀ քրեական օրենսգրքի 104-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 7-րդ կետով և 258-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետով առաջադրված մեղադրանքը լրացվել է, և նոր մեղադրանք է առաջադրվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 104-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 7-րդ կետով, 258-րդ հոդվածի 4-րդ մասով և 258-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետով:

2.1. 2012 թվականի սեպտեմբերի 9-ին Վիլեն Սեյրանի Գրիգորյանին մեղադրանք է առաջադրվել 258-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետով, և նրա նկատմամբ

Դատական պրակտիկա

որպես խափանման միջոց կիրառվել է կալանավորումը:

2013 թվականի փետրվարի 6-ին Վ.Գրիգորյանին ՀՀ քրեական օրենսգրքի 258-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետով առաջադրված մեղադրանքը լրացվել է, և նոր մեղադրանք է առաջադրվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 104-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 7-րդ կետով և 258-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետով:

3. 2013 թվականի հունիսի 20-ին քրեական գործն ըստ մեղադրանքի Գ.Թոսունյանի՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 104-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 7-րդ կետով, 258-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետով և 258-րդ հոդվածի 4-րդ մասով, Վ.Գրիգորյանի՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 104-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 7-րդ կետով և 258-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետով, Ջորջ Թոսունյանի՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 258-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետով և Կարապետ Թոսունյանի՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 258-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետով մեղադրական եզրակացությամբ ուղարկվել է Սյունիքի մարզի ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարան (այսուհետ՝ նաև Առաջին ատյանի դատարան):

Առաջին ատյանի դատարանի՝ 2013 թվականի հուլիսի 4-ի որոշմամբ թիվ ՍԳ-3/0068/01/13 և ՍԳ/0319/01/10 քրեական գործերը միացվել են մեկ վարույթում:

Առաջին ատյանի դատարանի՝ 2014 թվականի դեկտեմբերի 22-ի որոշմամբ Կարապետ Թոսունյանի նկատմամբ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 258-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետով քրեական հետապնդումը դադարեցվել է՝ ՀՀ Ազգային ժողովի կողմից 2013 թվականի հոկտեմբերի 3-ին ընդունված «Հայաստանի Հանրապետության անկախության հռչակման 22-րդ տարեդարձի կապակցությամբ համաներում հայտարարելու մասին» որոշման 5-րդ կետի 3-րդ ենթակետի հիմքով:

3.1. Առաջին ատյանի դատարանի՝ 2014 թվականի դեկտեմբերի 22-ի դատավճռով Գ.Թոսունյանը մեղավոր է ճանաչվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 104-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 7-րդ կետով և 258-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետով: ՀՀ քրեական օրենսգրքի 104-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 7-րդ կետով դատապարտվել է ազատազրկման՝ 11 (տասնմեկ) տարի ժամկետով, 258-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետով՝ ազատազրկման՝ 2 (երկու) տարի ժամկետով, ՀՀ քրեական օրենսգրքի 66-րդ հոդվածի կիրառմամբ՝ պատիժները մասնակիորեն գումարելու միջոցով, վերջնական դատապարտվել է ազատազրկման՝ 12 (տասներկու) տարի ժամկետով:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 258-րդ հոդվածի 4-րդ մասով ճանաչվել և հռչակվել է Գ.Թոսունյանի անմեղությունը, և նա այդ մեղադրանքով արդարացվել է հանցակազմի բացակայության պատճառաբանությամբ:

Ս.Սահակյանը մեղավոր է ճանաչվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 104-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 7-րդ կետով և 258-րդ հոդվածի 4-րդ մասով: ՀՀ քրեական օրենսգրքի 104-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 7-րդ կետով դատապարտվել է ազատազրկման՝ 11 (տասնմեկ) տարի ժամկետով, 258-րդ հոդվածի 4-րդ մասով՝ ազատազրկման՝ 4 (չորս) տարի ժամկետով, ՀՀ քրեական օրենսգրքի 66-րդ հոդվածի կիրառմամբ՝ պատիժները մասնակիորեն գումարելու միջոցով, վերջնական դատապարտվել է ազատազրկման՝ 13 (տասներեք) տարի ժամկետով:

Վ.Գրիգորյանը մեղավոր է ճանաչվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 104-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 7-րդ կետով և դատապարտվել ազատազրկման՝ 10 (տասը) տարի ժամկետով:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 258-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետով ճանաչվել և հռչակվել է Վ.Գրիգորյանի անմեղությունը, և նա այդ մեղադրանքով արդարացվել է հանցակազմի բացակայության պատճառաբանությամբ:

Գատավճռով ճանաչվել և հռչակվել է ամբաստանյալ Ջորջ Թոսունյանի անմեղությունը ՀՀ քրեական օրենսգրքի 258-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետով նախատեսված հանցանքը կատարելու մեջ, և նա այդ մեղադրանքով արդարացվել է՝ հանցակազմի բացակայության պատճառաբանությամբ:

4. Ամբաստանյալներ Գ.Թոսունյանի, Ս.Սահակյանի և Վ.Գրիգորյանի պաշտպանների վերաքննիչ բողոքների քննության արդյունքում ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանը (այսուհետ՝ նաև Վերաքննիչ դատարան) 2015 թվականի ապրիլի 27-ի որոշմամբ վերաքննիչ բողոքները բավարարել է մասնակիորեն և Առաջին ատյանի դատարանի դատավճիռը ՀՀ քրեական օրենսգրքի 104-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 7-րդ կետով բեկանել է:

Ս.Սահակյանը մեղավոր է ճանաչվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 112-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 6-րդ, 14-րդ կետերով և դատապարտվել ազատազրկման՝ 9 (ինը) տարի ժամկետով, ՀՀ քրեական օրենսգրքի 66-րդ հոդվածով սահմանված կարգով ՀՀ քրեական օրենսգրքի 258-րդ հոդվածի 4-րդ մասով նշանակված պատժից գումարվել է 1 (մեկ) տարի ժամկետով ազատազրկումը, և վերջնական պատիժ է նշանակվել ազատազրկում՝ 10 (տասը) տարի ժամկետով:

Գ.Թոսունյանը մեղավոր է ճանաչվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 112-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 6-րդ, 14-րդ կետերով և դատապարտվել ազատազրկման՝ 8 (ութ) տարի ժամկետով, ՀՀ քրեական օրենսգրքի 66-րդ հոդվածով սահմանված կարգով ՀՀ քրեական օրենսգրքի 258-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետով նշանակված պատժից գումարվել է 1 (մեկ) տարի ժամկետով ազատազրկումը, և վերջնական պատիժ է նշանակվել ազատազրկում՝ 9 (ինը) տարի ժամկետով:

Վ.Գրիգորյանը մեղավոր է ճանաչվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 112-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 6-րդ, 14-րդ կետերով և դատապարտվել ազատազրկման՝ 8 (ութ) տարի ժամկետով:

Գատավճիռը մնացած մասով թողնվել է անփոփոխ:

5. Վերաքննիչ դատարանի՝ 2015 թվականի ապրիլի 27-ի որոշման դեմ վճռաբեկ բողոք է ներկայացրել ՀՀ գլխավոր դատախազի տեղակալ Հր.Բաղայանը, որը Վճռաբեկ դատարանի՝ 2015 թվականի օգոստոսի 20-ի որոշմամբ ընդունվել է վարույթ:

Գատավարության մասնակիցների կողմից վճռաբեկ բողոքի պատասխան չի ներկայացվել:

Վճռաբեկ բողոքի քննության համար էական նշանակություն ունեցող փաստերը.

6. Ս.Սահակյանին՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 104-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 7-րդ կետով և 258-րդ հոդվածի 4-րդ մասով, Գ.Թոսունյանին՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի

Դատական պրակտիկա

քի 104-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 7-րդ կետով, 258-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետով և 258-րդ հոդվածի 4-րդ մասով, Վ.Գրիգորյանին՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 104-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 7-րդ կետով և 258-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետով մեղադրանքներ են առաջադրվել այն բանի համար, որ Ս.Սահակյանը և Գ.Թոսունյանը մյուսների հետ 2010 թվականի օգոստոսի 28-ին՝ ժամը 20:00-ի սահմաններում, հասարակական վայր հանդիսացող Սյունիքի մարզի Քաջարան քաղաքի մշակույթի տան մոտ գործող սրճարանի բացօթյա հատվածում, վրդովվելով նույն սրճարանի հաճախորդ Գ.Պապյանի անհասցե հայհոյանքներից, դրանք վերագրել են իրենց՝ սեփական անձը գերադասելով և արհամարհական վերաբերմունք դրսևորելով հասարակության նկատմամբ, վիճարանել են Գ.Պապյանի հետ և դիտավորությամբ կոպիտ կերպով խախտելով հասարակական կարգը, սրճարանի հաճախորդների և զբոսայգում գտնվող անձանց նկատմամբ բացահայտ անհարգալից վերաբերմունք դրսևորելով՝ տևական ժամանակ փոխադարձ հայհոյանքներ են տվել միմյանց նկատմամբ, դուրս գալով փողոցի բանուկ մաս՝ խոչընդոտել են երթևեկության բնականոն ընթացքը, որի ժամանակ Գ.Պապյանի նկատմամբ գործադրելով բռնություն՝ ձեռքերով և ոտքերով, իսկ Ս.Սահակյանը նաև որպես զենք օգտագործվող առարկայով՝ բանալիով, հարվածներ են հասցրել նրան:

Այնուհետև Գ.Պապյանը Ս.Սահակյանից և Գ.Թոսունյանից պարզաբանումներ ստանալու նպատակով նույն օրը՝ ժամը 22:30-ի սահմաններում, վերադարձել է հասարակական վայր հանդիսացող Քաջարանի կենտրոնում բազմաբնակարան շենքերի հարևանությամբ գտնվող, քաջարանցիների հիմնական զբոսանքի վայր հանդիսացող այգի, որտեղ Գ.Թոսունյանի, Ս.Սահակյանի, Վ.Գրիգորյանի և մյուսների ու Գ.Պապյանի միջև առաջացել է վիճաբանություն, որի ժամանակ վիճաբանության կողմերը, իրենց անձը գերադասելով և արհամարհական վերաբերմունք դրսևորելով հասարակության այգում իրենց հանգիստն անցկացնող բազմաթիվ համաքաղաքացիների նկատմամբ, ինչպես նաև դիտավորությամբ կոպիտ կերպով խախտելով հասարակական կարգը, միմյանց նկատմամբ բռնություն գործադրելով, տևական ժամանակ կռվել և տվել են փոխադարձ հայհոյանքներ:

Այգում տեղի ունեցած խուլիգանության ընթացքում Ս.Սահակյանը, Գ.Թոսունյանն ու Վ.Գրիգորյանը Գ.Պապյանին սպանելու դիտավորությամբ, գիտակցելով վերջինիս կյանքի համար իրենց գործողությունների վտանգավոր բնույթը, նախատեսելով դրա հետևանքը, միաժամանակ գիտակցելով մեկը մյուսի գործողությունները և մեկը մյուսի գործողությունները լրացնելով, ընդհանուր միասնական դիտավորությամբ, Ս.Սահակյանը որպես զենք օգտագործող առարկայով՝ դանակի բռնակով, ձեռքերով և ոտքերով, իսկ Գ.Թոսունյանը և՛ ձեռքերով, և՛ ոտքերով բազմաթիվ հարվածներ են հասցրել Գ.Պապյանի կյանքի համար կենսական նշանակություն ունեցող օրգանին՝ գլխին: Այդ ընթացքում Գ.Թոսունյանը, վերը նշված սրճարանից վերցրած դանակը թափահարելով, տվել է Գ.Պապյանին հարվածելու սպառնալիքներ, ինչը կանխվել է եղբոր՝ Ջորջ Թոսունյանի կողմից՝ դանակը ձեռքից վերցնելու եղանակով: Վ.Գրիգորյանն էլ, գիտակցելով Գ.Պապյանի կյանքի համար ինչպես Ս.Սահակյանի և Գ.Թոսունյանի

յանի, այնպես էլ իր գործողությունների վտանգավոր բնույթը, և լրացնելով վերջիններիս գործողությունները, բռունցքներով ուժգին հարվածել է գլխի շրջանում արդեն իսկ բազմաթիվ ծանր վնասվածքներ ստացած Գ.Պասյանի դեմքին, ինչի հետևանքով վերջինս վայր է ընկել՝ գրկվելով դիմադրելու և պաշտպանվելու հնարավորությունից, իսկ Գ.Թոսունյանն ու Ս.Սահակյանը շարունակել են ձեռքերով և ոտքերով հարվածել վերջինիս կյանքի համար կենսական նշանակություն ունեցող օրգան հանդիսացող գլխին, ինչը կանխվել է միայն ներկաների միջամտությամբ:

Գ.Պասյանի սպանության հանցավոր մտադրությունը մինչև վերջ իրագործելու դիտավորությամբ Ս.Սահակյանն արգելել է օգնություն ցույց տալ անգիտակից վիճակում գետնին ընկած տուժողին՝ բղավելով «թողեք թող մեռնի», իսկ այնուհետև խոչընդոտել, կանգնեցրել է Գ.Պասյանին հիվանդանոց տեղափոխող ավտոմեքենայի ընթացքը: Այնուամենայնիվ, ներկաներին հաջողվել է Ս.Սահակյանին մի կողմ հեռացնել և Գ.Պասյանին ավտոմեքենայով տեղափոխել հիվանդանոց, որտեղ ժամեր անց վերջինս, գիտակցության չզալով, մահացել է Ս.Սահակյանի, Գ.Թոսունյանի և Վ.Գրիգորյանի հարվածների հետևանքով ստացած, կյանքի համար վտանգավոր բազմաթիվ ծանր վնասվածքներից (տես քրեական գործ, հատոր 33, թերթ 59, հատոր 27, թերթեր 231-234):

6.1. Կրկնակի դատաբժշկական հանձնաժողովային փորձաքննության եզրակացության համաձայն՝ Գ.Պասյանի մոտ եղել են հետևյալ մարմնական վնասվածքները. «[Ծ]անր բաց բութ գանգուղեղային վնասվածք՝ գլխի աջ ճակատ-գագաթային շրջանի, ճակատի վերին միջին հատվածի, ձախից ճակատային մազածածկ շրջանի մեկական սալջարդ վերքերի, աջից ճակատային թմբկության պրոյեկցիայով մաշկի ամբողջականության ոչ լրիվ խախտումով սալջարդ վերքի, աջից ծոծրակագագաթային շրջանի արյունահավաքի, ձախից ճակատ-գագաթային շրջանի արյունազեղման, նշված շրջաններում գլխի ծածկույթային հյուսվածքների տակ արյունազեղումների, աջ ակնակապճի դրսային անկյան շրջանի սալջարդ վերքի՝ շրջակա արյունազեղման, ձախ ստորակնակապճային շրջանի միջային կեսի և քթի ձախ կողմնային շրջանի արյունազեղման, ձախից քիթ-այտային ծալքի շրջանի ծակած վերքի, գույգ ակնագնդերի սպիտակուցաթաղանթի արյունազեղումների, ձախ աչքի ցանցաթաղանթի տրավմատիկ շերտազատման, աջ քունքամկանի արյունազեղման, գանգի թաղի ոսկրերի՝ աջից գագաթոսկրի հետին կեսի շրջանի պատուհանաձև կլորավուն ներիրված կոտրվածքի, վերջինիս կենտրոնից կոտրվածքի գծի դեպի վար շարունակմամբ ծոծրակոսկրի վրա, անցումով գանգի հիմ՝ աջից հետին գանգափոս, աջից գագաթ-ծոծրակային կարանի անջատմամբ և ևս մեկ կոտրվածքի գծի շարունակմամբ աջից հետին գանգափոս, քունքոսկրի ապառաժի հետին հատվածով մինչև թրքական թամբի աջակողմյան շրջան, գանգի թաղի ոսկրերի՝ աջից ճակատ-գագաթային շրջանի գծային կոտրվածքի՝ աջից անցումով գանգի հիմ՝ առաջային գանգափոս, շարունակվելով լայնաձիգ՝ մաղոսկրի հետին հատվածով դեպի ձախից առաջային գանգափոս, աջից քունքոսկրի խրթեշի առաջային և վերին հատվածների հարակից ոսկրերի հետ կարանի անջատման, աջից ճակատային թմբկության շրջանի անկանոն օվալ ձևի ներիրված կոտր-

Դատական պրակտիկա

վածքի, ճախից ճակատոսկրի արտաքին թիթեղի անկյունաձև գծային կոտրվածքի, կոտրվածքների եզրագծերով և դրանց շրջակա արյունազեղումների, գլխուղեղի ծանր աստիճանի սալջարդի՝ ենթակարծրենային տարածուն արյունահավաքների, աջ ծոծրակային և զագաթային շրջաններում փափուկ թաղանթի արյունազեղումների, ծոծրակային և զագաթային շրջաններում ուղեղանյութի արյունազեղումների ձևով՝ ներզանգային արյունահավաքների, արյան մակարդուկների, գլխուղեղի ծոցերում և հավելյալ խոռոչներում արյունալեցումների առաջացմամբ, որոնք պատճառվել են հիմնականում սահմանափակ ազդեցության մակերեսներ ունեցող բուժ կոշտ առարկաների ներգործություններով (...): Գլխի շրջանի թվարկված վնասվածքների ծանրության աստիճանը միմյանցից տարանջատել հնարավոր չէ, քանի որ դրանք առաջացրած բոլոր վնասող ներգործությունները կարող էին բերել Գրիգոր Պապյանի գլխուղեղի ծանր վնասման, ուստի նշված բոլոր վնասվածքները նրա առողջությանը պատճառել են ծանր վնաս՝ կյանքի համար վտանգավորության հատկանիշով, որոնք էլ տվյալ դեպքում առաջացնելով գլխուղեղի կենսական կարևոր ֆունկցիաների սուր խանգարում՝ հանգեցրել են մահվան (...):» (տե՛ս քրեական գործ, հատոր 33, թերթեր 126-127):

7. Առաջին ատյանի դատարանն իր դատավճռում արձանագրել է. «(...) [Հ]ետագոտված ապացույցներով հիմնավորվել է, որ ծեծկռտուքի ընթացքում Սահակ Սահակյանը ձեռքերով, ոտքերով և դանակի բռնակով, իսկ Գևորգ Թոսունյանը և Վիլեն Գրիգորյանը ձեռքերով և ոտքերով բազմաթիվ հարվածներ են Գրիգոր Պապյանի կենսականորեն կարևոր օրգան հանդիսացող՝ գլխի շրջանին, նույնիսկ հիշյալ գործողությունները շարունակել են Գ. Պապյանի կողմից վայր ընկնելուց և անօգնական վիճակում (գլխով եզրաքարին հարվածվելուց) գետնին հայտնվելուց հետո, իսկ նրանց գործողությունները դադարել են Նվեր Նիկողոսյանի և մյուսների միջամտության արդյունքում, սպա Ս. Սահակյանը շուրջ երկու րոպե խոչընդոտել է Գ. Պապյանին հիվանդանոց տեղափոխող մեքենային, թույլ չի տվել, որ այն տեղից շարժվի՝ միաժամանակ բառացիորեն ասել է. «Ավտոն թող մնա, թողեք թող մեռնի», որից հետո հայիռյել և վարորդին իջեցրել է մեքենայից:

Բացի այդ, կրկնակի դատաբժշկական հանձնաժողովային փորձաքննության եզրակացության համաձայն՝ Գրիգոր Պապյանի մահը վրա է հասել պատճառված գլխի շրջանի՝ եզրակացությամբ թվարկված 15 մարմնական վնասվածքների հանրագումարից, այսինքն՝ տվյալ բոլոր մարմնական վնասվածքները, անմիջական պատճառական կապի մեջ են գտնվում Գրիգոր Պապյանի մահվան հետ:

Այսպիսով, (...) Դատարանը հաստատված է համարում, որ Սահակ Սահակյանը, Գևորգ Թոսունյանն և Վիլեն Գրիգորյանը Գրիգոր Պապյանին սպանելու դիտավորությամբ՝ գիտակցելով վերջինիս կյանքի համար իրենց գործողությունների վտանգավոր բնույթը, նախատեսելով նրա մահը վրա հասնելու հնարավորությունը, միաժամանակ գիտակցելով մեկը մյուսի գործողությունները և մեկը մյուսի գործողությունները լրացնելով, գիտակցաբար թույլ են տվել դրանք և ընդհանուր միասնական դիտավորությամբ Գ. Պապյանին ապօրինաբար զրկել են կյանքից (...):» (տե՛ս քրեական գործ, հատոր 33, թերթեր 143-144):

8. Վերաքննիչ դատարանն իր որոշման շրջանակներում փաստել է. «(...) [Գ]ործի փաստական հանգամանքները չեն համապատասխանում դատական

ակտում շարադրված հետևություններին, ամբաստանյալների կողմից՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 104-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 7-րդ կետով կատարված արարքին տրվել է սխալ քրեաիրավական գնահատական, նրանց արարքն ըստ գործով ձեռք բերված փաստական հանգամանքների ճիշտ չի որակված, այն համապատասխանում է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 112-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 6-րդ և 14-րդ կետերով նախատեսված հանցակազմին:

(...)

Վերաքննիչ դատարանն ամբաստանյալների դիտավորության ուղղվածության վերաբերյալ հետևության է գալիս՝ հիմք ընդունելով նրանց կողմից կատարված հանցագործության հանգամանքները, գնահատելով տվյալ գործով ձեռք բերված ապացույցները, մասնավորապես այն հանգամանքը, որ դեպքի օրը երկու միջադեպերի առաջացման պատճառը հանդիսացել է տուժողը, նրա վարքագիծը:

Առաջին միջադեպն ավարտվելուց հետո, երբ բոլորը հեռացել են դեպքի վայրից, ժամեր անց գտնվելով ոգելից խմիչքի ազդեցության տակ նա վերադարձել է պարզաբանում ստանալու և ճշտելու իրեն հարված հասցնողի ինքնությունը, որից հետո առաջացել է երկկողմանի քաշքշուկ, փոխադարձ հայհոյանքներ և դրա արդյունքում ամբաստանյալները ծեծի են ենթարկել Գ. Պապյանին:

Ընդ որում՝ Սահակ Սահակյանը, նրա գլխին հարվածել է նաև իր դանակի բռնակով, այն դեպքում, երբ սպանելու դիտավորություն ունենալով կարող էր հարվածել դանակի շեղբով, որը չի արել:

Դեպքի պահին ամբաստանյալներ Գ.Թոսունյանի և Վ.Գրիգորյանի կատարված գործողությունները՝ տուժողին ծեծի ենթարկելու պահին բավարար չեն՝ գալու եզրահանգման, որ նրանք սպանության դիտավորություն են ունեցել, Դատարանը, վերլուծելով ամբաստանյալների ցուցմունքները, չի մատնանշել և արձանագրել նրանց կողմից սպանություն կատարելու դրդապատճառը, նման դիտավորության ծագման հիմքը և ժամանակը: Գործով ձեռք չեն բերվել տվյալներ հիմնավորելու, որ մինչև դեպքի օրը տուժողը և ամբաստանյալները գտնվել են այնպիսի հարաբերությունների մեջ, որը կարող էր հանգեցնել սպանությանը: Ավելին՝ գործով ձեռք բերված տվյալներով հիմնավորված է, որ առաջին միջադեպի ժամանակ ամբաստանյալները ծեծի են ենթարկել տուժողին, ինչից հետո տուժողը ժամեր անց վերադարձել է, ինչը նույնպես բերում է այն հետևության, որ ամբաստանյալները սպանելու նախատրամադրվածություն չեն ունեցել: Անդրադառնալով բուն դեպքի ժամանակ ամբաստանյալների դրսևորած վարքագծին, հարկ է նկատել, որ Սահակ Սահակյանը տուժողին հարվածել է դանակի բռնակով: Ընդ որում՝ ըստ գործով ձեռք բերված տվյալների՝ Սահակ Սահակյանն իր մոտ մշտապես դանակ է պահել: Այսինքն՝ դանակը վերցված չի եղել հատուկ տուժողին վնաս պատճառելու համար: Իսկ Սահակ Սահակյանն ազատ գործելու հնարավորություն ունեցել է, և, սպանության դիտավորություն ունենալու պարագայում, կարող էր հանգիստ բացել դանակը և հարվածներ հասցնել ոչ թե դանակի բռնակով, այլ՝ շեղբով:

Տվյալ դեպքում հարկ է հիշատակել նաև գործով հիմնական վկա Նվեր Նիկողոսյանի ցուցմունքն այն մասին, որ Սահակ Սահակյանը Գրիգոր Պապյանի գլխին դանակով հարվածել է կովի սկզբում, երբ նա դեռ եղել է կանգնած, իսկ երբ

Դատական պրակտիկա

վերջինը Վիլենի հարվածից ընկել է, Սահակը ևս մեկ կամ երկու անգամ է հարվածել:

Ինչ վերաբերում է Սահակ Սահակյանի կողմից մեքենայի ընթացքը խոչընդոտելուն և արտահայտությանը, որ թողեք մահանա, ապա հարկ է նկատել, որ այդ ժամանակ, եթե Սահակ Սահակյանը կարողացել է մեքենան կանգնեցնել, ապա հնարավորություն է ունեցել նաև տուժողին մոտենալու իր սպանության դիտավորությունն իրագործելու համար, սակայն այդ ուղղությամբ որևէ իրական գործողություն չի իրականացրել, այդ թվում՝ օգնություն ցուցաբերողներին վնաս տալու ձևով: Ավելին՝ «թողեք մահանա» արտահայտությունը վկայում է այն մասին, որ Սահակ Սահակյանը գիտակցել է, որ տուժողը կենդանի է:

Ուստի Դատարանի գնահատմամբ Սահակ Սահակյանի նշված գործողությունը և արտահայտությունը ոչ այլ ինչ են, քան կռվով պայմանավորված չարդարացված վրդովմունքի դրսևորումներ, որոնք վերը նշված հանգամանքների համատեքստում բավարար չեն սպանության դիտավորության մասին միանշանակ հետևության գալու համար:

Հարկ է նկատել նաև, որ «մեռավ, չի դիմացել» արտահայտությունից հետո տուժողին ոչ ոք չի հարվածել, իսկ տուժողի ընկերները հնարավորություն են ունեցել նրան օգնություն ցույց տալու՝ վրան ջուր շփելու, մեքենան նստեցնելու, իսկ այնուհետև նաև հիվանդանոց տեղափոխելու միջոցով:

Ինչ վերաբերում է տուժողի վնասվածքներին, ապա պետք է փաստել, որ տեղի է ունեցել փոխադարձ կռիվ, որի ժամանակ տուժողը և նրա ընկերները նույնպես հարվածներ են հասցրել և քաշքշել են «հակառակ» կողմին, ուստի վնասվածքների մի մասը տուժողը կարող էր ստանալ ոչ թե ընկած, այլ՝ կանգնած վիճակում: Իսկ սպանության դիտավորության մասին իրատեսական կլինել խոսել, եթե տուժողն այդ վնասվածքներն ստանար ընկած՝ անօգնական վիճակում:

Սպանության դիտավորության բացակայության մասին է վկայում նաև ամբաստանյալների հետագա վարքագիծը, որ դեպքից հետո անմիջապես փախուստի չեն դիմել կամ չեն հեռացել: Այսինքն՝ ամբաստանյալների գիտակցմամբ եղել է կռիվ, որի ժամանակ նրանք մյուս կողմին ծեծի են ենթարկել: Հակառակ՝ արհամարհական, պատասխանատվության ենթարկվելու վախ չունենալու մոտեցումը՝ հատկապես սպանության դիտավորություն ունենալու պարագայում, քիչ իրատեսական է:

Միաժամանակ քիչ իրատեսական է, որ ամբաստանյալները, սպանության դիտավորությամբ մարմնական վնասվածքներ հասցնելուց անմիջապես հետո, իմանալով, գիտակցելով, որ տուժողը կենդանի է, իրենց դիտավորությունն ավարտին չեն հասցրել (ընդ որում՝ գործով ձեռք չի բերվել հիմնավոր տվյալ, որ ամբաստանյալներն այդ հնարավորությունը չեն ունեցել) (...)) (տե՛ս քրեական գործ, հատոր 35, թերթեր 93, 97-98):

Վճռաբեկ բողոքի հիմքերը, հիմնավորումները և պահանջը.

9. Վճռաբեկ բողոքը քննվում է հետևյալ հիմքերի սահմաններում ներքոհիշյալ հիմնավորումներով.

Բողոքաբերի կարծիքով՝ Առաջին աստիճանի դատարանի՝ 2014 թվականի դեկ-

տեմբերի 22-ի դատավճռի դեմ ներկայացված բողոքները մասնակիորեն բավարարելով և դատական ակտը ՀՀ քրեական օրենսգրքի 104-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 7-րդ կետով բեկանելով ու ՀՀ քրեական օրենսգրքի 112-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 6-րդ ու 14-րդ կետերով վերադարձնելով՝ Վերաքննիչ դատարանը թույլ է տվել դատական սխալ, որն ազդել է գործի ելքի վրա, այն է՝ կիրառվել է քրեական օրենսգրքի այն հոդվածը, որը ենթակա չէր կիրառման: Բացի այդ, Վերաքննիչ դատարանի կողմից խախտվել են ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 127-րդ հոդվածի 2-րդ մասի պահանջները, մասնավորապես՝ գործով ապացույցները գնահատվել են թերի և միակողմանի:

Այսպես՝ բողոքի հեղինակը Վերաքննիչ դատարանի այն փաստարկների կապակցությամբ, որ դատավճռում չեն մատնանշվել և արձանագրվել ամբաստանյալներ Ս.Սահակյանի, Գ.Թոսունյանի և Վ.Գրիգորյանի կողմից սպանություն կատարելու դրդապատճառները, նման դիտավորության ծագման հիմքը և ժամանակը, արձանագրել է, որ Առաջին ատյանի դատարանում հետազոտված ապացույցներով հաստատվել է, որ սպանության դրդապատճառը Գ.Պապյանի կողմից դրսևորված անհարգալից վերաբերմունքի հետևանքով առաջացած վրեժի շարժառիթն է եղել: Ինչ վերաբերում է Վերաքննիչ դատարանի դատական ակտում առկա այն դատողություններին, որ Ս.Սահակյանն իր մոտ մշտապես դանակ է պահել, այն հատուկ տուժողին վնաս պատճառելու համար չի վերցրել, ունեցել է ազատ գործելու հնարավորություն, հետևաբար տուժողին սպանելու դիտավորություն ունենալու պարագայում կարող էր հանգիստ հարվածել ոչ թե դանակի բռնակով, այլ շեղքով, իսկ նրա կողմից վիճաբանությունից հետո տուժողին տեղափոխող մեքենայի ընթացքը խոչընդոտելը և հնչեցված՝ «թողե՛ք, թող մեռնի» արտահայտությունը ոչ այլ ինչ են, քան կռվով պայմանավորված չարդարացված վրդովմունքի դրսևորումներ, սպա բողոքաբերն ընդգծել է, որ Ս.Սահակյանը, համատեղ գործելով Վ.Գրիգորյանի և Գ.Թոսունյանի հետ, ընկալելով նրանցից յուրաքանչյուրի կողմից կատարվող գործողությունների բնույթը, գիտակցել և նախատեսել է, որ դանակի շեղքով չհարվածելու դեպքում էլ, միևնույն է, իրենց հարվածների արդյունքում տուժողի մահն առաջանալու է:

Վերաքննիչ դատարանն իր դատական ակտում արձանագրել է նաև, որ տեղի ունեցած փոխադարձ կռվի ընթացքում տուժողը և նրա ընկերները նույնպես հարվածներ են հասցրել և քաշքշել «հակառակ» կողմին, հետևաբար վնասվածքների մի մասը Գ.Պապյանը կարող էր ստանալ ոչ թե ընկած, այլ կանգնած վիճակում, մինչդեռ սպանության դիտավորության մասին իրատեսական կլիներ խոսել այն պարագայում, երբ տուժողն այդ վնասվածքներն ստանար ընկած՝ անօգնական վիճակում: Վերոնշյալի կապակցությամբ բողոքի հեղինակը նշել է, որ մարմնական վնասվածքներ ստանալու դիրքը որևէ նշանակություն չունի հանցավորների մոտ Գ.Պապյանին սպանելու դիտավորության առկայությունը կամ բացակայությունը փաստելու հարցում, թեպետ դատաքննության ընթացքում հաստատվել է, որ գլխի շրջանում ստացած և մահվան հետ անմիջական պատճառական կապի մեջ գտնվող շատ վնասվածքներ տուժողն ստացել է հենց ընկած վիճակում:

10. Վերոշարադրյալ փաստերը գնահատելով Վճռաբեկ դատարանի՝ *Ս.Հունիկյանի* գործով արտահայտված իրավական դիրքորոշումների լույսի ներքո՝ բո-

Դատական պրակտիկա

դրաբերն արձանագրել է, որ Առաջին ատյանի դատարանում տեղի ունեցած դատաքննությամբ հիմնավորվել է, որ Գ.Պասայանի մահը վրա է հասել գլխի շրջանում ստացած բազմաթիվ մարմնական վնասվածքների հանրագումարից, որոնցից յուրաքանչյուրն անմիջական պատճառական կապի մեջ է գտնվել վերջինիս մահվան հետ: Հետևաբար Գ.Պասայանի մահվան նկատմամբ ամբաստանյալների մեղքը չէր կարող անգոյություն կրող արտահայտվել, քանի որ տուժողի գլխին բազմաթիվ հարվածներ հասցնելով և վերը նշված վնասվածքները պատճառելով՝ ամբաստանյալները չէին կարող չնախատեսել իրենց գործողությունների արդյունքում Գ.Պասայանին կյանքից զրկելու անխուսափելիությունը կամ իրական հնարավորությունը:

11. Վերոշարադրյալի հիման վրա բողոքի հեղինակը խնդրել է բողոքն ընդունել վարույթ, բեկանել Վերաքննիչ դատարանի՝ 2015 թվականի ապրիլի 27-ի որոշումը և օրինական ուժ տալ Առաջին ատյանի դատարանի՝ 2014 թվականի դեկտեմբերի 22-ի դատավճռին:

Վճռաբեկ դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումը.

12. Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ *անուղղակի դիտավորությամբ* սպանության (ՀՀ քրեական օրենսգրքի 104-րդ հոդված) և *հանցավոր ինքնավատահոսությամբ* տուժողի մահն առաջացրած ՀՀ քրեական օրենսգրքի 112-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 14-րդ կետով նախատեսված հանցակազմերի մեկնաբանման կապակցությամբ առկա է օրենքի միատեսակ կիրառություն ապահովելու խնդիր: Ուստի Վճռաբեկ դատարանն անհրաժեշտ է համարում արտահայտել իրավական դիրքորոշումներ, որոնք կարող են ուղղորդող նշանակություն ունենալ նման գործերով դատական պրակտիկան ճիշտ ձևավորելու համար:

13. Սույն գործով Վճռաբեկ դատարանի առջև բարձրացված իրավական հարցը հետևյալն է. հիմնավոր են արդյոք Ս.Սահակյանի, Գ.Թոսունյանի և Վ.Գրիգորյանի արարքներում սպանության հանցակազմի բացակայության և ՀՀ քրեական օրենսգրքի 112-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 14-րդ կետով նախատեսված հանցակազմի առկայության վերաբերյալ Վերաքննիչ դատարանի հետևությունները:

14. ՀՀ քրեական օրենսգրքի 29-րդ հոդվածի համաձայն. *«1. Դիտավորությամբ կատարված հանցանքը կարող է դրսևորվել ուղղակի կամ անուղղակի դիտավորությամբ:*

2. *Հանցանքը համարվում է ուղղակի դիտավորությամբ կատարված, եթե անձը գիտակցել է իր գործողության (անգործության)՝ հանրության համար վտանգավոր բնույթը, նախատեսել է հանրության համար դրա վտանգավոր հետևանքները և ցանկացել է դրանց վրա հասնելը:*

3. *Հանցանքը համարվում է անուղղակի դիտավորությամբ կատարված, եթե անձը գիտակցել է իր գործողության (անգործության)՝ հանրության համար վտանգավոր բնույթը, նախատեսել է հանրության համար վտանգավոր հետևանքների առաջացման հնարավորությունը, չի ցանկացել այդ հետևանքները, բայց գիտակցաբար թույլ է տվել դրանք:*

(...):»:

Դիտավորության ուղղակի և անուղղակի տեսակները միմյանցից սահմանա-

զատվում են գիտակցական (ինտելեկտուալ) և կամային չափանիշներով: Ընդ որում, թե՛ ուղղակի, թե՛ անուղղակի դիտավորության դեպքում գիտակցական չափանիշն օրենքում բնութագրվում է «գիտակցել» և «նախատեսել» արտահայտություններով: Այսպես՝ մեղքի դիտավորյալ ձևն առկա է, եթե հանցավորը գիտակցում է իր արարքի հանրային վտանգավորությունը, այսինքն՝ դրա ունակությունը վնաս պատճառելու գոյություն ունեցող հասարակական հարաբերություններին, նախատեսում է հետևանքների առաջացման «անխուսափելիությունը» կամ «իրական հնարավորությունը»՝ ուղղակի դիտավորության, և «իրական հնարավորությունը»՝ անուղղակի դիտավորության դեպքում: Ակնհայտ է, որ ուղղակի դիտավորության պարագայում հանրորեն վտանգավոր հետևանքները նախատեսելու հավանականության աստիճանը շատ ավելի բարձր է, քան անուղղակի դիտավորության դեպքում:

Ուղղակի և անուղղակի դիտավորություններն առավել հստակ տարբերակվում են կամային չափանիշով: Մասնավորապես, եթե ուղղակի դիտավորության պարագայում հանցավորը ցանկանում է համապատասխան հետևանքների առաջացումը, ապա անուղղակի դիտավորության դեպքում թեև չի ցանկանում, սակայն գիտակցաբար թույլ է տալիս՝ հույսը դնելով կանխապես պատահականության՝ վերացական, գոյություն չունեցող հանգամանքների վրա, որոնք իբրև կարող են կանխել հետևանքների առաջացումը, կանխապես դրսևորելով անտարբերություն դրանց առաջացման նկատմամբ: Այսինքն՝ անուղղակի դիտավորության դեպքում հանցավորը թեպետ չի ցանկանում հետևանքների առաջացումը, սակայն միևնույն ժամանակ դա թույլ չտալու համար չի դիմում ակտիվ գործողությունների:

15. ՀՀ քրեական օրենսգրքի 30-րդ հոդվածի համաձայն. «1. Անզգուշությամբ կատարված հանցանքը կարող է դրսևորվել ինքնավստահությամբ կամ անփութությամբ:

2. Հանցանքը համարվում է ինքնավստահությամբ կատարված, եթե անձը նախատեսել է իր գործողության (անգործության)՝ հանրության համար վտանգավոր հետևանքների առաջացման հնարավորությունը, սակայն առանց բավարար հիմքերի՝ ինքնավստահորեն հույս է ունեցել, որ դրանք կկանխվեն:

3. Հանցանքը համարվում է անփութությամբ կատարված, եթե անձը չի նախատեսել իր գործողության (անգործության)՝ հանրության համար վտանգավոր հետևանքների առաջացման հնարավորությունը, թեև տվյալ իրադրությունում պարտավոր էր և կարող էր նախատեսել դրանք»:

Մեջբերված նորմերի վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ անզգուշության տեսակների տարբերակման հիմքում ընկած է վտանգավոր հետևանքները նախատեսելու հանգամանքը: Մասնավորապես, հանցավոր ինքնավստահության դեպքում անձը նախատեսում է հետևանքների առաջացման հնարավորությունը, սակայն հույսը դնելով իր հմտությունների, այլ անձանց, սարքավորումների և այլնի վրա՝ առանց բավարար հիմքերի հույս է ունենում, որ դրանք կկանխվեն: Հարկ է նկատել, որ հանցավոր ինքնավստահության դեպքում անձը նախատեսում է հետևանքների առաջացման ոչ թե իրական, այլ վերացական հնարավորությունը, գիտակցում է, որ նման արարքներն ընդհանրապես կարող են վտանգավոր հետևանքներ առաջացնել, սակայն համոզված է՝ ոչ տվյալ դեպքում և իրադրու-

Դատական պրակտիկա

թյան մեջ: Կամային չափանիշով հանցավոր ինքնավստահությունը բնութագրվում է ոչ միայն համապատասխան հետևանքների առաջանալը չցանկանալով, այլև դրանք կանխելու ձգտումով՝ դրսևորելով ակտիվ վարքագիծ:

Հանցավոր անփութության օրենսդրական բնորոշումը ցույց է տալիս, որ անգ-գուշության այս տեսակը բնութագրվում է վտանգավոր հետևանքների առաջաց-ման հնարավորությունը չնախատեսելով: Այլ խոսքով՝ անփութությամբ գործող անձը, իրական հնարավորություն և պարտավորվածություն ունենալով նախատե-սելու վտանգավոր հետևանքների առաջացման հնարավորությունը, բավարար շրջահայացություն, ուշադրություն և հոգատարություն չի ցուցաբերում այդ հետևանքների առաջացումը թույլ չտալու համար (անգուշ մեղքի վերաբերյալ տե՛ս, mutatis mutandis, *Է.Ասատրյանի* գործով Վճռաբեկ դատարանի՝ 2012 թվա-կանի օգոստոսի 24-ի թիվ ԵԷԴ/0201/01/11 որոշման 16-րդ կետը):

16. ՀՀ քրեական օրենսգրքի 32-րդ հոդվածի համաձայն. «Եթե օրենքն ավելի խիստ պատասխանատվություն է նախատեսում անգուշությամբ ծանր հետևանքներ առաջացրած դիտավորյալ հանցագործության համար, սպա անձն այդ հետևանքների համար պատասխանատվություն է կրում միայն այն դեպքում, եթե նա նախատեսել է իր գործողության (անգործության)՝ հանրության համար վտանգավոր հետևանքների առաջացման հնարավորությունը, սակայն առանց բավարար հիմքերի՝ ինքնավստահորեն հույս է ունեցել, որ դրանք կկանխվեն, կամ չի նախատեսել իր գործողության (անգործության)՝ հանրության համար վտան-գավոր հետևանքների առաջացման հնարավորությունը, թեև տվյալ իրադրությու-նում պարտավոր էր և կարող էր նախատեսել դրանք: Այդպիսի հանցանքը հա-մարվում է դիտավորությամբ կատարված»:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 112-րդ հոդվածի համաձայն. «1. Դիտավորությամբ մեկ ուրիշին մարմնական վնասվածք պատճառելը կամ առողջությանն այլ ծանր վնաս պատճառելը, որը վտանգավոր է կյանքի համար կամ առաջացրել է տես-ողության, խոսքի, լսողության կամ որևէ օրգանի կամ օրգանի ֆունկցիայի կորուստ կամ արտահայտվել է դեմքի անջնջելի այլանդակմամբ, ինչպես նաև կյանքի հա-մար վտանգավոր այլ վնաս է պատճառել առողջությանը կամ առաջացրել է դրա քայքայում՝ գուցորդված ընդհանուր աշխատունակության ոչ պակաս, քան մեկ երրորդի կայուն կորստով կամ հանցավորի համար ակնհայտ մասնագիտական աշխատունակության լրիվ կորստով կամ առաջացրել է հոիության ընդհատում, հոգեկան հիվանդություն, թմրամոլությամբ կամ թունամոլությամբ հիվանդացում՝ պատժվում է ազատազրկմամբ՝ երեքից յոթ տարի ժամկետով:

2. Նույն արարքը, որը կատարվել է՝

(...)

14) անգուշությամբ առաջացնելով տուժողի մահ՝

պատժվում է ազատազրկմամբ՝ հինգից տասը տարի ժամկետով»:

Մեղքի երկու ձևով կատարվող հանցագործությունների առանձնահատկու-թյունն այն է, որ հանցավորի դիտավորության մեջ ընդգրկված և նրա համար ցան-կալի հանցանքի նկատմամբ դրսևորվում է դիտավորություն (ուղղակի կամ անուղ-ղակի), մինչդեռ դրա արդյունքում առաջացող ոչ անմիջական, առավել ծանր հետևանքի նկատմամբ՝ անգուշություն՝ հանցավոր ինքնավստահության կամ

անփութության տեսքով, որն էլ հիմնական հանցակազմը վեր է ածում ծանրացնող հանգամանքով հանցակազմի: Հետևաբար հետևանքի նկատմամբ անձի սուբյեկտիվ վերաբերմունքի բացահայտումն էական նշանակություն ունի մեղքի երկու ձևով կատարվող հանցանքները բացառապես դիտավորությամբ կամ բացառապես անզուշտությամբ կատարվող հանցագործություններից սահմանազատելու և արարքը ճիշտ որակելու հարցում:

Մեղքի երկու ձևով կատարվող հանցագործություններից է դիտավորությամբ առողջությանը ծանր վնաս պատճառելը, որն անզուշտությամբ առաջացրել է տուժողի մահ: Ակնհայտ է, որ արարքը քննարկվող հանցակազմով որակվում է բացառապես այն դեպքում, երբ առաջնային հետևանքի՝ ծանր վնաս պատճառելու նկատմամբ անձը դրսևորում է դիտավորություն (ուղղակի կամ անուղղակի), իսկ երկրորդական և առավել ծանր հետևանքի՝ մահվան նկատմամբ՝ անզուշտություն (հանցավոր ինքնավստահություն կամ անփութություն):

17. ՀՀ քրեական օրենսգրքի 104-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն. «1. *Սպանությունը՝ սպորինաբար մեկ ուրիշին դիտավորությամբ կյանքից զրկել[ն է] (...)*»:

Սուբյեկտիվ կողմից սպանության հանցակազմը բնութագրվում է միայն դիտավորյալ մեղքի ձևով, որը կարող է լինել ինչպես ուղղակի, այնպես էլ անուղղակի: Ուղղակի դիտավորության դեպքում հանցավորը գիտակցում է, որ ուրիշի կյանքի համար վտանգավոր արարք է կատարում, նախատեսում է մարդուն կյանքից զրկելու հնարավորությունը կամ անխուսափելիությունը և ցանկանում տուժողին մահ պատճառել: Անուղղակի դիտավորության դեպքում անձը գիտակցում է, որ ուրիշի կյանքի համար վտանգավոր արարք է կատարում, նախատեսում է մարդուն կյանքից զրկելու հնարավորությունը, չի ցանկանում, բայց գիտակցաբար թույլ է տալիս տուժողի մահվան առաջացումը կամ անտարբերություն է դրսևորում այդ հետևանքի առաջացման նկատմամբ (տե՛ս *Ս.Բարդասարյանի* գործով Վճռաբեկ դատարանի՝ 2011 թվականի դեկտեմբերի 22-ի թիվ ԵԷԴ/0168/01/10 որոշման 14-րդ կետը):

18. Սույն որոշման 14-17-րդ կետերում արտահայտված իրավական դիրքորոշումների լույսի ներքո Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարում ընդգծել, որ որոշակի դժվարություններ կարող են առաջանալ *հանցավոր ինքնավստահությամբ* տուժողի մահն առաջացրած ՀՀ քրեական օրենսգրքի 112-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 14-րդ կետով նախատեսված հանցակազմն *անուղղակի դիտավորությամբ սպանությունից* տարանջատելիս, քանի որ երկու դեպքում էլ անձը թեև նախատեսում է վտանգավոր հետևանքների առաջացման հնարավորությունը, սակայն չի ցանկանում դրանք:

Այդ առնչությամբ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ անուղղակի դիտավորությունը հանցավոր ինքնավստահությունից տարբերվում է վտանգավոր հետևանքները նախատեսելու աստիճանով և այդ հետևանքները «չցանկանալու» նկատմամբ դրսևորվող հոգեբանական վերաբերմունքով: Մասնավորապես՝ անուղղակի դիտավորության դեպքում հանցավորը՝

- նախատեսում է հետևանքների առաջացման *իրական հնարավորությունը* կոնկրետ իրադրության մեջ, գիտակցում է, որ եթե դրանք առաջանան, սպա միանշանակորեն բխելու են իր արարքից (գիտակցական չափանիշ),

Դատական պրակտիկա

- թեպետ չի ցանկանում հետևանքների առաջացումը, սակայն միևնույն ժամանակ դա թույլ չտալու համար չի դիմում ակտիվ գործողությունների: Այլ կերպ՝ հետևանքների առաջացման նկատմամբ դրսևորում է *պասիվ հոգեբանական վերաբերմունք* (կամային չափանիշ):

Հանցավոր ինքնավստահության դեպքում անձը՝

- նախատեսում է հետևանքների առաջացման ոչ թե *իրական*, այլ *վերացական հնարավորությունը*, ընդհանուր գծերով պատկերացնում է, որ այդպիսի արարքներն *ընդհանրապես* կարող են նման հետևանքներ առաջացնել, սակայն համոզված է, որ *ոչ տվյալ դեպքում և տվյալ իրադրության մեջ* (գիտակցական չափանիշ),

- ոչ միայն չի ցանկանում վտանգավոր հետևանքների առաջացումը, այլ նաև *ակտիվ վարքագիծ* է դրսևորում դրանց կանխարգելման ուղղությամբ: Այսպես՝ հանցավոր ինքնավստահության դեպքում անձը չի բավարարվում պարզապես չցանկանալով, հույսը չի դնում պատահականության վրա, այլ փորձում է *իրական (ռեալ)* գործողություններ կատարել հանրորեն վտանգավոր հետևանքները կանխելու համար (կամային չափանիշ):

19. Նախորդ կետում ձևավորած դիրքորոշումների համատեքստում Վճռաբեկ դատարանն անհրաժեշտ է համարում նշել, որ հանրորեն վտանգավոր հետևանքի (մահվան) նկատմամբ անձի դրսևորած սուբյեկտիվ վերաբերմունքը պարզելու և արարքին ճիշտ քրեաիրավական գնահատական տալու հարցում կարևոր է գործի փաստական հանգամանքների համակողմանի վերլուծությունը՝ հատկապես ուշադրություն դարձնելով արարքի կատարման եղանակին և օգտագործվող գործիքներին, մարմնական վնասվածքների քանակին, բնույթին և տեղակայմանը (օրինակ՝ մարդու կենսականորեն կարևոր օրգանների վնասումը), ինչպես նաև հանցավորի և տուժողի վարքագծին հանցագործությանը նախորդող և հաջորդող պահերին, նրանց փոխհարաբերություններին, հանցավորի կողմից հանցավոր գործողությունների դադարեցման պատճառներին և այլն (տե՛ս, *mutatis mutandis*, *Ս.Հունիկյանի* գործով Վճռաբեկ դատարանի՝ 2008 թվականի փետրվարի 29-ի թիվ ՎԲ-11/08 որոշումը):

Այսպես՝ կոնկրետ իրադրությունում հասցված մարմնական վնասվածքների քանակը, բնույթն ու տեղակայումը, օրինակ, կենսական կարևոր օրգանների շրջանում բազմաթիվ մարմնական վնասվածքների առկայությունը, հարվածների ուժգնությունը և ինտենսիվությունը, համակատարողների առկայությունն ու քանակը, նրանցից յուրաքանչյուրի գործողությունների բնույթը, ինչպես նաև տուժողի մահը կանխելու ուղղությամբ քայլեր չձեռնարկելը, նման հետևանքի առաջացման նկատմամբ անտարբերություն դրսևորելը կարող են վկայել այն մասին, որ հանցավորը տուժողին մահ պատճառելու իրական հնարավորությունն առնվազն նախատեսում է, գիտակցում է, որ եթե մահն առաջանա, ապա բխելու է իր արարքներից, միևնույն ժամանակ անտարբերություն է դրսևորում դրա առաջացման նկատմամբ կամ հույսը դնում է գոյություն չունեցող, վերացական հանգամանքների վրա, այսինքն՝ գործում է անուղղակի դիտավորությամբ: Հետևաբար նման դեպքերում անձի արարքը պետք է որակվի ՀՀ քրեական օրենսգրքի 104-րդ հոդվածի համապատասխան մասով՝ որպես սպանություն:

Մինչդեռ բոլոր այն դեպքերում, երբ մահը վրա է հասնում կենսական ոչ կարևոր կամ թեկուզ կենսականորեն կարևոր օրգաններին, բայց այնպիսի գործիքով կամ եղանակով վնաս հասցնելու արդյունքում, որոնք չեն վկայում մահ պատճառելու իրական հնարավորությունը նախատեսելու մասին, ինչպես նաև եթե համապատասխան արարքը կատարելուց հետո հնարավոր մահը կանխելու նպատակով հանցավորի կողմից ակտիվ գործողություններ են ձեռնարկվում, վկայում են հանցավորի մոտ տուժողին սպանելու դիտավորության բացակայության մասին, հետևաբար արարքը պետք է որակվի ՀՀ քրեական օրենսգրքի 112-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 14-րդ կետով՝ որպես առողջությանը դիտավորությամբ ծանր վնասի պատճառում, որն անզուգույնությամբ առաջացրել է տուժողի մահ:

20. Սույն գործի նյութերի ուսումնասիրությունից երևում է, որ 2010 թվականի օգոստոսի 28-ին՝ ժամը 22:30-ի սահմաններում, առաջացած վիճաբանության ընթացքում ամբաստանյալներ Ս.Սահակյանը, Գ.Թոսունյանն ու Վ.Գրիգորյանը ձեռքերով և ոտքերով, Ս.Սահակյանը նաև որպես գենք օգտագործվող առարկայով՝ դանակի բռնակով, բազմաթիվ հարվածներ են հասցրել Գ.Պապյանի՝ կյանքի համար կենսական նշանակություն ունեցող օրգանի՝ գլխի շրջանում: Հանցավորները շարունակել են հարվածներ հասցնել նույնիսկ տուժողի վայր ընկնելուց և անօգնական վիճակում հայտնվելուց հետո, որոնց հետևանքով գլխի շրջանում ստացած բազմաթիվ մարմնական վնասվածքներից Գ.Պապյանը, գիտակցության չգալով, մահացել է (տե՛ս սույն որոշման 6-6.1-րդ կետերը):

Առաջին ատյանի դատարանը, հիմք ընդունելով կրկնակի դատաբժշկական հանձնաժողովային փորձաքննության եզրակացությունը (տե՛ս սույն որոշման 6.1-րդ կետը) և արձանագրելով, որ Գ.Պապյանի մահը վրա է հասել եզրակացությամբ թվարկված 15 մարմնական վնասվածքների հանրագումարից, որոնք անմիջական պատճառական կապի մեջ են գտնվել տուժողի մահվան հետ, Ս.Սահակյանին, Գ.Թոսունյանին ու Վ.Գրիգորյանին մեղավոր է ճանաչել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 104-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 7-րդ կետով: Դատաքննությամբ հետազոտված ապացույցների հիման վրա Առաջին ատյանի դատարանը հիմնավորված է համարել, որ Ս.Սահակյանը ձեռքերով, ոտքերով և դանակի բռնակով, իսկ Գ.Թոսունյանն ու Վ.Գրիգորյանը ձեռքերով և ոտքերով բազմաթիվ հարվածներ են հասցրել Գ.Պապյանի կենսականորեն կարևոր օրգան հանդիսացող գլխի շրջանում, այդ գործողությունները շարունակել են նույնիսկ Գ.Պապյանի կողմից վայր ընկնելուց և անօգնական վիճակում (գլխով եզրաքարին հարվածվելուց) հայտնվելուց հետո, սպա Ս.Սահակյանը շուրջ երկու ընդամենը խոչընդոտել է Գ.Պապյանին հիվանդանոց տեղափոխող մեքենային (տե՛ս սույն որոշման 7-րդ կետը):

Վերաքննիչ դատարանն արձանագրել է, որ Առաջին ատյանի դատարանը սխալ եզրահանգման է եկել Ս.Սահակյանի, Գ.Թոսունյանի և Վ.Գրիգորյանի արարքներին քրեաիրավական գնահատական տալու հարցում: Մասնավորապես՝ ըստ Վերաքննիչ դատարանի՝ Առաջին ատյանի դատարանը չի մատնանշել ամբաստանյալների կողմից սպանություն կատարելու դրդապատճառը, նման դիտավորության ծագման հիմքը և ժամանակը, ինչպես նաև գործով ձեռք չեն բերվել տվյալներ՝ հիմնավորելու, որ տուժողը և ամբաստանյալները գտնվել են այնպիսի

Դատական պրակտիկա

հարաբերությունների մեջ, որը կարող էր հանգեցնել սպանության: Վերաքննիչ դատարանը նշել է նաև, որ Ս.Սահակյանն ազատ գործելու հնարավորություն է ունեցել և եթե ցանկանար սպանել Գ.Պապյանին, կարող էր հարվածները հասցնել ոչ թե դանակի բռնակով, այլ շեղքով: Բացի այդ, գիտակցելով, որ տուժողը դեռևս կենդանի է՝ Ս.Սահակյանը հնարավորություն է ունեցել նրան մոտենալու և սպանելու դիտավորությունն իրագործելու համար, սակայն այդ ուղղությամբ որևէ գործողություն չի իրականացրել, իսկ նրա կողմից Գ.Պապյանին տեղափոխող մեքենայի ընթացքը խոչընդոտելը և «թողե՛ք մահանա» արտահայտությունը եղել են կռվով պայմանավորված չարդարացված վրդովմունքի դրսևորումներ, որոնք բավարար չեն սպանության դիտավորության մասին միանշանակ հետևության գալու համար: Վերաքննիչ դատարանը փաստել է նաև, որ վնասվածքների մի մասը տուժողը ստացել է ոչ թե ընկած, այլ կանգնած վիճակում, մինչդեռ սպանության դիտավորության մասին իրատեսական կլիներ խոսել, եթե տուժողն այդ վնասվածքներն ստանար ընկած՝ անօգնական վիճակում: Ըստ Վերաքննիչ դատարանի՝ սպանության դիտավորության բացակայության մասին է վկայում նաև ամբաստանյալների հետագա վարքագիծը՝ այն, որ դեպքից հետո վերջիններս անմիջապես փախուստի չեն դիմել կամ չեն հեռացել: Վերոգրյալի հիման վրա Վերաքննիչ դատարանը բեկանել է Առաջին ատյանի դատարանի դատավճիռը և ամբաստանյալներին մեղավոր ճանաչել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 112-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 14-րդ կետով (տե՛ս սույն որոշման 8-րդ կետը):

21. Սույն որոշման նախորդ կետում մեջբերված փաստական հանգամանքները գնահատելով սույն որոշման 14-19-րդ կետերում արտահայտված իրավական դիրքորոշումների լույսի ներքո՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ Վերաքննիչ դատարանը պատշաճ գնահատման չի ենթարկել գործի փաստական հանգամանքները, մասնավորապես՝ հանցագործության կատարման եղանակը, հասցված հարվածների ուժգնությունը և ինտենսիվությունը, հանցագործության օբյեկտիվ կողմը մեկից ավելի անձանց՝ համակատարողների կողմից իրականացնելը, նրանցից յուրաքանչյուրի գործողությունների բնույթը, պատճառված մարմնական վնասվածքների քանակը, բնույթը և տեղակայումը, ինչպես նաև հանցագործությունից հետո հանցավորների դրսևորած վարքագիծը:

Այսպես՝ Վերաքննիչ դատարանի կողմից անտեսվել է, որ երեք անձինք ձեռքերով և ոտքերով, իսկ ամբաստանյալ Ս.Սահակյանը՝ նաև դանակի բռնակով, մի շարք ուժգին հարվածներ են հասցրել Գ.Պապյանի կյանքի համար կարևոր հատվածի՝ գլխի շրջանում, որոնց արդյունքում, ըստ դատաբժշկական եզրակացության, պատճառվել են տուժողի մահվան հետ անմիջական պատճառական կապի մեջ գտնվող բազմաթիվ մարմնական վնասվածքներ, մասնավորապես՝ ծանր, բաց, բութ գանգոտեղային վնասվածք՝ գլխի աջ ճակատ-գագաթային շրջանի, ճակատի վերին միջին հատվածի, ձախից ճակատային մազածածկ շրջանի մեկական սալջարդ վերքերի, աջից ճակատային թմբկության պրոյեկցիայով մաշկի ամբողջականության ոչ լրիվ խախտումով սալջարդ վերքի, աջից ծոծրակագագաթային շրջանի արյունահավաքի, ձախից ճակատ-գագաթային շրջանի արյունազեղման, նշված շրջաններում գլխի ծածկույթային հյուսվածքների տակ արյունազեղումների, աջ ակնակապճի դրսային անկյան շրջանի սալջարդ վերքի՝ շրջակա

արյունագեղման, ձախ ստորակնակապճային շրջանի միջային կեսի և քթի ձախ կողմնային շրջանի արյունագեղման, ձախից քիթ-այտային ծալքի շրջանի ծակած վերքի, զույգ ակնագնդերի սպիտակուցաթաղանթի արյունագեղումների, ձախ աչքի ցանցաթաղանթի տրավմատիկ շերտազատման, աջ քունքամկանի արյունագեղման, գանգի թաղի ոսկրերի՝ աջից գագաթոսկրի հետին կեսի շրջանի պատուհանաձև կտրավուն ներհրված կոտրվածքի, վերջինիս կենտրոնից կոտրվածքի գծի դեպի վար շարունակմամբ ծոծրակոսկրի վրա, անցումով գանգի հիմն՝ աջից հետին գանգափոս, աջից գագաթ-ծոծրակային կարանի անջատմամբ և ևս մեկ կոտրվածքի գծի շարունակմամբ աջից հետին գանգափոս, քունքոսկրի ապառաժի հետին հատվածով մինչև թրքական թամբի աջակողմյան շրջան, գանգի թաղի ոսկրերի՝ աջից ճակատ-գագաթային շրջանի գծային կոտրվածքի՝ աջից անցումով գանգի հիմն՝ առաջային գանգափոս, շարունակվելով լայնաձիգ մաղոսկրի հետին հատվածով դեպի ձախից առաջային գանգափոս, աջից քունքոսկրի խրթեշի առաջային և վերին հատվածների հարակից ոսկրերի հետ կարանի անջատման, աջից ճակատային թմբկության շրջանի անկանոն օվալ ձևի ներհրված կոտրվածքի, ձախից ճակատոսկրի արտաքին թիթեղի անկյունաձև գծային կոտրվածքի, կոտրվածքների եզրագծերով և դրանց շրջակա արյունագեղումների, գլխուղեղի ծանր աստիճանի սալջարդի՝ ենթակարծրենային տարածուն արյունահավաքների, աջ ծոծրակային և գագաթային շրջաններում փափուկ թաղանթի արյունագեղումների, ծոծրակային և գագաթային շրջաններում ուղեղանյութի արյունագեղումների ձևով ներգանգային արյունահավաքների, արյան մակարդուկների, գլխուղեղի ծոցերում և հավելյալ խոռոչներում արյունալեցումների առաջացմամբ (տե՛ս սույն որոշման 6.1-րդ կետը): Բացի այդ, ամբաստանյալների գործողությունները եղել են ինտենսիվ և չեն դադարել նույնիսկ տուժողի վայր ընկնելուց ու անօգնական վիճակում հայտնվելուց հետո: Ինչ վերաբերում է հանցագործությունից հետո ամբաստանյալների դրսևորած վարքագծին, ապա գործի տվյալներից հետևում է, որ հանցավորները որևէ կերպ չեն փորձել օգնություն ցուցաբերել տուժողին, ավելին՝ ամբաստանյալ Ս.Սահակյանն արգելել է մյուսներին օգնել անգիտակից վիճակում գտնվող Գ.Պապյանին՝ բղավելով «թողե՛ք թող մեռնի», ապա շուրջ երկու թույե խոչընդոտել է հիվանդանոց տեղափոխող մեքենայի ընթացքը (տե՛ս սույն որոշման 7-րդ կետը):

22. Սույն որոշման 20-րդ կետում մեջբերված փաստերը համադրելով սույն որոշման 18-19-րդ կետերում արտահայտված իրավական դիրքորոշումների հետ՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ ամբաստանյալները, տուժողի գլխի շրջանում անընդմեջ և ուժեղ հարվածներ հասցնելով, գիտակցել են իրենցից յուրաքանչյուրի գործողությունների բնույթն ու վտանգավորությունը, նախատեսել են դրանց արդյունքում մահ պատճառելու իրական հնարավորությունը և հետևանքի կանխման ուղղությամբ որևէ գործողություն չձեռնարկելով ու անտարբեր մնալով՝ գիտակցաբար թույլ են տվել տուժողի մահը, ինչը վկայում է վերջիններիս մոտ սպանության անողորակի դիտավորության առկայության մասին:

Հետևաբար Վերաքննիչ դատարանի հետևությունն այն մասին, որ Գ.Պապյանի մահվան նկատմամբ հանցավորները դրսևորել են անզուրկություն, չի բխում գործի փաստական հագանամքներից: Վճռաբեկ դատարանը փաստում է, որ

Դատական պրակտիկա

անզգույշ մեղքի ձևը կոնկրետ դեպքում չէր կարող արտահայտվել ո՛չ հանցավոր ինքնավաստահության, ո՛չ էլ անփութության տեսակներով. հանցավոր ինքնավաստահության դեպքում անձը, չցանկանալով համապատասխան հետևանքների առաջացումը, կոնկրետ քայլեր է ձեռնարկում դրանք կանխելու ուղղությամբ, մինչդեռ սույն գործով ամբաստանյալներ Գ.Թոսունյանը, Ս.Սահակյանը և Վ.Գրիգորյանը որևէ կերպ չեն օգնել տուժողին, այլ, ընդհակառակը, ամբաստանյալ Ս.Սահակյանը թույլ չի տվել ներկաներին օգնելու տուժողին՝ բղավելով «թողե՛ք թող մեռնի», ապա շուրջ երկու րոպե խոչընդոտել է հիվանդանոց տեղափոխող մեքենայի ընթացքը, ինչն արդեն իսկ բացառում է հանցավոր ինքնավաստահությունը: Ինչ վերաբերում է անփութությանը, ապա այն բնութագրվում է արարքի պոտենցիալ վտանգավորությունը չգիտակցելով և վտանգավոր հետևանքների առաջացման հնարավորությունը չնախատեսելով, որը սույն գործով բացակայում է:

Վճռաբեկ դատարանն իր անհամաձայնությունն է հայտնում Վերաքննիչ դատարանի այն փաստարկների կապակցությամբ, որ ամբաստանյալները և տուժողը չեն գտնվել այնպիսի հարաբերությունների մեջ, որը կարող էր հանգեցնել սպանության, եթե նրանք ցանկանային սպանել Գ.Պապյանին, ապա ունեին ազատ գործելու հնարավորություն և դիտավորությունն այդ պահին մինչև վերջ կհասցնեին, Ս.Սահակյանը կհարվածեր ոչ թե դանակի բռնակով, այլ շեղբով, նրա կողմից հնչեցրած «թողե՛ք թող մեռնի» արտահայտությունը և իրականացրած գործողությունները եղել են կռվով պայմանավորված չարդարացված վրդովմունքի դրսևորումներ, այլ ոչ թե սպանության դիտավորության վկայություն: Վճռաբեկ դատարանն ընդգծում է, որ սպանության դիտավորության մասին է վկայում ոչ միայն համապատասխան հետևանքի առաջացումը ցանկանալը և այդ ուղղությամբ որոշակի գործողություններ կատարելը (ուղղակի դիտավորություն), այլև նման հետևանքի առաջացումը գիտակցաբար թույլ տալը, դրա նկատմամբ անտարբերություն դրսևորելը (անուղղակի դիտավորություն), ինչն էլ արտահայտվել է սույն գործում:

23. Հիմք ընդունելով վերոգրյալը՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ Առաջին ատյանի դատարանը, պատշաճ իրավական ընթացակարգի շրջանակներում հետազոտելով և գնահատելով գործում առկա ապացույցները, ՀՀ քրեական օրենսգրքի 104-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 7-րդ կետի կիրառման վերաբերյալ հանգել է ճիշտ եզրակացության:

Հետևաբար Ս.Սահակյանի, Գ.Թոսունյանի և Վ.Գրիգորյանի արարքներում սպանության հանցակազմի բացակայության և ՀՀ քրեական օրենսգրքի 112-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 14-րդ կետով նախատեսված հանցակազմի առկայության վերաբերյալ Վերաքննիչ դատարանի հետևությունները հիմնավոր չեն:

24. Այսպիսով, ամփոփելով վերոշարադրյալը՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ Վերաքննիչ դատարանը, բեկանելով և փոփոխելով Առաջին ատյանի դատարանի կողմից կայացված դատական ակտը, թույլ է տվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 104-րդ, 112-րդ հոդվածների ոչ ճիշտ կիրառում: Այսինքն՝ թույլ է տրվել ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 397-րդ հոդվածով նախատեսված նյութական իրավունքի խախտում, ինչը հիմք է ՀՀ քրեական դատավարության

Դատական պրակտիկա

օրենսգրքի 419-րդ հոդվածի հիման վրա Վերաքննիչ դատարանի դատական ակտը բեկանելու և Առաջին ատյանի դատարանի դատական ակտին օրինական ուժ տալու համար:

Ելնելով վերոգրյալից և ղեկավարվելով Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 91-րդ, 92-րդ հոդվածներով (2005 թվականի փոփոխություններով), Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգրքի 16-րդ, 39-րդ, 43-րդ, 361¹-րդ, 419-րդ, 422-423-րդ հոդվածներով և Հայաստանի Հանրապետության դատական օրենսգրքի 20-րդ հոդվածով՝ Վճռաբեկ դատարանը

Ո Ր Ո Շ Ե Ց

1. Վճռաբեկ բողոքը բավարարել: Ամբաստանյալներ Գևորգ Հակոբի Թոսունյանի, Սահակ Սամսոնի Սահակյանի, Վիլեն Սեյրանի Գրիգորյանի վերաբերյալ ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի՝ 2015 թվականի ապրիլի 27-ի որոշումը բեկանել և օրինական ուժ տալ ամբաստանյալներ Գևորգ Հակոբի Թոսունյանի վերաբերյալ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 104-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 7-րդ կետով և 258-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետով, Սահակ Սամսոնի Սահակյանի վերաբերյալ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 104-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 7-րդ կետով և 258-րդ հոդվածի 4-րդ մասով, Վիլեն Սեյրանի Գրիգորյանի վերաբերյալ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 104-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 7-րդ կետով Սյունիքի մարզի ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի՝ 2014 թվականի դեկտեմբերի 22-ի դատավճռին՝ հիմք ընդունելով Վճռաբեկ դատարանի որոշմամբ արտահայտված իրավական դիրքորոշումները:

2. Որոշումն օրինական ուժի մեջ է մտնում դատական նիստերի դահլիճում հրապարակման պահից, վերջնական է և ենթակա չէ բողոքարկման:

ՀՈՒՆԻՍ 2016 6 (204)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

67

RESUME - PEZÜME

APPLICATION OF SCIENTISTS-MADE LAW IN TRIAL: PERSPECTIVES OF LEGAL REGULATION

ARTHUR GHAMBARYAN
DEPUTY CHAIRMAN OF THE
INVESTIGATIVE COMMITTEE OF THE RA,
HEAD OF CHAIR OF THEORY OF STATE AND LAW
OF THE RUSSIAN-ARMENIAN (SLAVONIC) UNIVERSITY,
DOCTOR OF LAW, DOCENT

LILIT DALLAKYAN
SENIOR LECTURER OF THE CHAIR OF THEORY OF STATE AND LAW
OF THE RUSSIAN-ARMENIAN (SLAVONIC) UNIVERSITY

The role of legal science escalates in the circumstances of contemporary legal reality and, consequently, the legal doctrine gains more and more significance in processes such as lawmaking and enforcement of law. The objective of this article is to provide with an analysis of the adjusting function of legal doctrine in the scope of enforcement of law and to elaborate practical proposals aimed at the legalization of legal doctrine in the formation of contemporary legal system of the Republic of Armenia.

Keywords: legal science, legal doctrine, court practice, the place of legal doctrine in legal order

ПРИМЕНЕНИЕ «ПРАВА УЧЕНЫХ» В СУДЕБНОМ ПРОИЗВОДСТВЕ: ПЕРСПЕКТИВЫ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ

АРТУР ГАМБАРЯН
ЗАМЕСТИТЕЛЬ ПРЕДСЕДАТЕЛЬ СЛЕДСТВЕННОГО КОМИТЕТА РА,
ДОКТОР ЮРИДИЧЕСКИХ НАУК,
ЗАВЕДУЮЩИЙ КАФЕДРОЙ ТЕОРИИ ГОСУДАРСТВА И ПРАВА
РОССИЙСКО-АРМЯНСКОГО (СЛАВЯНСКОГО) УНИВЕРСИТЕТА,
ДОКТОР ЮРИДИЧЕСКИХ НАУК, ДОЦЕНТ

ЛИЛИТ ДАЛЛАКЯН
СТАРШИЙ ПРЕПОДАВАТЕЛЬ КАФЕДРЫ ТЕОРИИ
ГОСУДАРСТВА И ПРАВА РОССИЙСКО-АРМЯНСКОГО
(СЛАВЯНСКОГО) УНИВЕРСИТЕТА

В условиях современной правовой реальности возрастает роль юридической науки, и, соответственно, все более важное значение в процессах правообразования и правоприменения приобретает правовая доктрина. Целью данной научной статьи является анализ регулятивной роли правовой доктрины в правоприменительной сфере и выработка практических предложений, направленных на легализацию участия правовой доктрины в формировании современной правовой системы Республики Армения.

Ключевые слова: юридическая наука, источник права, правовая доктрина, судебная практика, доктринальная правовая позиция

Բանալի բառեր - իրավաբանական գիտություն, իրավունքի աղբյուր, իրավական դոկտրին, դատական պրակտիկա, դոկտրինալ իրավական դիրքորոշում

RESUME - PEZIOME

THE ISSUE OF LAWFUL RESTRICTIONS ON FREEDOM OF SPEECH IN CASE OF ESTABLISHING CRIMINAL PUNISHMENT FOR “BARE” DENIAL OF GENOCIDE

ARAM ARAMYAN

**POST-GRADUATE STUDENT OF THE DEPARTMENT OF THE
INTERNATIONAL AND EUROPEAN LAW OF THE RUSSIAN-
ARMENIAN (SLAVONIC) UNIVERSITY**

The article reviews the problem of imposing lawful restrictions on freedom of speech in case of establishing criminal punishment for “bare” denial of genocide. In particular, the article analyzes the issue of requirement for denier’s intent to be proven in case of implementing criminal punishment for bare denial of genocide.

Keywords: freedom of speech, genocide denial, criminal punishment, mal intent

К ВОПРОСУ О ПРАВОМЕРНОМ ОГРАНИЧЕНИИ ПРАВА НА СВОБОДУ СЛОВА ПРИ УСТАНОВЛЕНИИ УГОЛОВНОГО НАКАЗАНИЯ ЗА «ПРОСТОЕ» ОТРИЦАНИЕ ГЕНОЦИДА

АРАМ АРАМЯН

**АСПИРАНТ КАФЕДРЫ МЕЖДУНАРОДНОГО
И ЕВРОПЕЙСКОГО ПРАВА
РОССИЙСКО-АРМЯНСКОГО (СЛАВЯНСКОГО) УНИВЕРСИТЕТА**

Данная статья посвящена проблеме правомерного ограничения права на свободу слова при установлении уголовного наказания за «простое» отрицание геноцида. В частности, исследована проблема необходимости наличия элемента намерения у отрицающего при применении уголовного наказания за простое отрицание геноцида.

Ключевые слова: свобода слова, отрицание геноцида, уголовное наказание, недобросовестное намерение

Բանալի բառեր - խոսքի ազատություն, ցեղասպանության ժխտում, քրեական պատիժ, անբարեխիղճ նպատակներ

ՀՈՒՆԻՍ 2016 6 (204)

ՀԱՏԱԿԱՆ
Ինչխանութուն

69

RESUME - ՔԵՅՈՄԵ

THE COMPENSATION OF DAMAGE CAUSED BY APPLICATION OF THE LEGAL ACT INCASE OF THE REVERSE ACTION OF THE JUDICIAL ACT WHICH RECOGNIZES THE LEGAL ACT AS INVALID

PARGEV SAROYAN

**PHD STUDENT OF THE CHAIR OF CONSTITUTIONAL LAW
OF THE YSU**

The RA Administrative Procedure Code regulates the question as to based on what procedure the administrative acts, passed by the application of a legal act, can be reviewed in case of a reverse action of a RA Administrative court decision on annulment of the legal act. The Code, though, does not contain any provision as to according to what procedure does the compensation of a damage incurred by a person have to be implemented in those case of a reverse action of a RA Administrative court decision on annulment of the legal act when the damage is not a result of the application of the voided legal act but a result of the realization of the legal act by that person's own actions. This article discusses the question of compensation of damage caused by realization of the voided legal act, and according to us it offers a targeted solving of the mentioned question.

Keywords: application of a legal act, realization of a legal act, checking of lawfulness of a legal act, reverse action of a court decision on annulment of a legal act, reviewing of administrative acts based on new circumstances

ՀՈՒՆԻՍ 2016 6 (204)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

70

RESUME - РЕЗЮМЕ

ВОЗМЕЩЕНИЕ УЩЕРБА ПРИЧИНЕННОГО РЕАЛИЗАЦИЕЙ НОРМАТИВНОГО ПРАВОВОГО АКТА В СЛУЧАЕ ОБРАТНОГО ДЕЙСТВИЯ СУДЕБНОГО АКТА О ПРИЗНАНИИ НОРМАТИВНОГО ПРАВОВОГО АКТА НЕДЕЙСТВИТЕЛЬНЫМ

ПАРГЕВ САРОЯН
АСПИРАНТ КАФЕДРЫ КОНСТИТУЦИОННОГО ПРАВА ЕГУ

Административным процессуальным кодексом РА урегулирован вопрос о том, в каком порядке могут быть пересмотрены административные акты, принятые с применением нормативного акта в случае придания обратного действия решению административного суда РА о признании недействительным нормативного правового акта: Кодекс, однако, не содержит какого-либо положения о том, каким механизмом должно осуществляться возмещение, понесенного лицом ущерба в тех случаях придания обратной силы решению административного суда РА о признании недействительным нормативного правового акта, когда возникновение ущерба является последствием не применения признанного недействительным нормативного правового акта, а собственными действиями лица по реализации:

В настоящей статье рассматривается вопрос возмещения ущерба причиненного реализацией признанного недействительным нормативного акта, и, на наш взгляд, производится предложение, направленное на целевое решение этого вопроса.

Ключевые слова - применение нормативного правового акта, реализация нормативного правового акта, проверка правомерности нормативного правового акта, обратное действие судебного акта о признании недействительным нормативного правового акта, пересмотр административного акта на основании нового обстоятельства

Բանալի բառեր - նորմատիվ իրավական ակտի կիրառում, նորմատիվ իրավական ակտի իրացում, նորմատիվ իրավական ակտի իրավաչափության ստուգում, նորմատիվ իրավական ակտն անվավեր ճանաչելու մասին դատական ակտի հետադարձ գործողություն, վարչական ակտի վերանայում նոր հանգամանքի հիմքով

ՀՈՒՆԻՍ 2016 6 (204)

ԴԱՏԱԿԱՆ
ԻՆՏԵԼԵԿՏՈՒԹՅՈՒՆ

RESUME - PEՅՅՈՒՄԵ

MODERN TRENDS IN THE PERCEPTION OF THE BORDERS OF ADMINISTRATIVE DISCRETION AND METHODOLOGICAL ISSUES

VAGHARSHAK SARGSYAN

PHD STUDENT OF THE PUBLIC ADMINISTRATION ACADEMY OF THE RA

The article is devoted to the study of the boundaries of administrative discretion, to different scientific approaches of this problematic issues, specifying assumptions , based on which it will be possible to regulate the exercise of discretionary powers by administrative authorities; to eliminate corruption, arbitrariness and discretion conversion potential danger.

Keywords: Administrative discretion, administrative discretion limits, public interest, administrative procedure

СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ В ВОСПРИЯТИИ ГРАНИЦ АДМИНИСТРАТИВНОГО УСМОТРЕНИЯ И МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ВОПРОСЫ

ՎԱԳԱՐՏՊԱԿ ՏԱՐԳՏՅԱՆ

АСПИРАНТ АКАДЕМИИ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ РА

Статья посвящена изучению границ административного усмотрения, выявление различных научных подходов этого проблемного вопроса, указывание тех начальных положений, на котором можно будет регулировать осуществление дискреционных полномочий административными органами в целях искоренения коррупции, возможный риск произвола и усмотрения преобразования...

Ключевые слова: административное усмотрение, пределы административного усмотрения, общественный интерес, административная процедура

Բանալի բառեր - վարչական հայեցողություն, վարչական հայեցողության սահմաններ, հանրային շահ, վարչական ընթացակարգ

ՀՈՒՆԻՍ 2016 6 (204)

ՊԱՏԱԿԱՆ
ԻՋԵՄԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

RESUME - ՔԵՅՈՒՄԵ

THE ASSET SECURITIZATION AND THE SPECIAL FEATURES OF ITS LEGAL REGULATION IN THE REPUBLIC OF ARMENIA

RAFIK GRIGORYAN

POST-GRADUATE STUDENT OF YEREVAN STATE UNIVERSITY

The asset securitization and asset-backed securities are new instruments for financial market of Armenia. The first issuance of asset-backed securities in Armenia in 2015 reveals the gaps that have the legislation of RA in this field. The article shows the problems concerning the definition of the asset securitization and the legal form of special purpose vehicle. The author discusses the transferring of the pool of assets from the originator to Special purpose vehicle, the state registration of that pool and the rights of bondholders to demand a duly fulfilment of the obligation. The article considers the ways of solving the legal problems concerning the process of securitization and formulates the changes that the author suggests.

Keywords: asset securitization, asset-backed security, special purpose vehicle, the pool of assets

СЕКЬЮРИТИЗАЦИЯ АКТИВОВ И ОСОБЕННОСТИ ЕЕ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ В РЕСПУБЛИКЕ АРМЕНИЯ

РАФИК ГРИГОРЯН

АСПИРАНТ ЕРЕВАНСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА

Секьюритизация активов и ценные бумаги обеспеченные активами являются новым инструментом для финансового рынка Армении. В 2015 году в Армении первый выпуск ценных бумаг обеспеченных активами выявил законодательные проблемы в этой области. В статье показаны проблемы, касающиеся определения секьюритизации активов и организационно-правовой формы специализированного механизма. Автор обсуждает передачу пула активов с originатора к Специализированному обществу, государственная регистрация этих активов и права владельцев облигации на требование выполнения долга. В статье рассматриваются пути решения правовых проблем, касающихся процесса секьюритизации и формулирует те изменения, которые предполагает автор.

Ключевые слова: секьюритизация активов, ценные бумаги обеспеченные активами, специализированное общество пул активов

Բանալի բառեր - ակտիվների արժեթղթավորում, ակտիվներով ապահովված արժեթղթեր, արժեթղթավորման հիմնադրամ, ակտիվների խումբ

ՀՈՒՆԻՍ 2016 6 (204)

ՀԱՍՏԱՎԱԾ
Ի շխանություն

73

RESUME - PEՅՈՒՄԵ

ABOUT FORCE FACTOR ROLE IN FORMATION OF A PARADIGM OF CRIMINAL AND LEGAL POLICY OF PROTECTION OF THE CONSTITUTIONAL SYSTEM

AVETIK KHACHATRYAN

POST-GRADUATE STUDENT OF THE DEPARTMENT OF CRIMINAL AND CRIMINAL PROCEDURE LAW OF THE RUSSIAN-ARMENIAN (SLAVIC) UNIVERSITY

Theoretical researches show that the factor of force has crucial importance in formation of paradigms of criminal and legal policy of the state in the sphere of national security. The analysis of the criminal legislation of the countries of the continental and Anglo-Saxon right, shows that protection of the constitutional system is a priority problem of protection of national security of the state. Educational legal promotion, for overcoming of legal nihilism, the legal measures for restriction of activity of private structures having force equivalents, monitoring of activity of such structures are among instruments of such protection.

Keywords: power factor, the constitutional system, paradigms criminal policies, criminal law, national security, legal education propaganda, monitoring

О РОЛИ ФАКТОРА СИЛЫ В ФОРМИРОВАНИИ ПАРАДИГМЫ УГОЛОВНО-ПРАВОВОЙ ПОЛИТИКИ ЗАЩИТЫ КОНСТИТУЦИОННОГО СТРОЯ

АВЕТИК ХАЧАТРЯН

АСПИРАНТ КАФЕДРЫ УГОЛОВНОГО И УГОЛОВНО-ПРОЦЕССУАЛЬНОГО ПРАВА РОССИЙСКО-АРМЯНСКОГО (СЛАВЯНСКОГО) УНИВЕРСИТЕТА

Теоретические исследования показывают, что фактор силы имеет решающее значение в формировании парадигм уголовно-правовой политики государства в сфере национальной безопасности. Анализ уголовного законодательства стран континентального и англосаксонского права, показывает, что защита конституционного строя является приоритетной задачей охраны национальной безопасности государства. К числу инструментов такой охраны относятся просветительская пропаганда, для преодоления правового нигилизма, правовые меры по ограничению деятельности частных структур, располагающие эквивалентами силы, мониторинг за деятельностью таких структур.

Ключевые слова: Фактор силы, парадигм уголовно-правовой политики, конституционный строй, уголовное законодательство, национальная безопасность, просветительская правовая пропаганда, мониторинг

Բանալի բառեր - ուժի գործոն, քրեաիրավական քաղաքականության հարացույց (պարահիզմ), սահմանադրական կարգ, քրեական օրենսդրություն, ազգային անվտանգություն, կրթող իրավական քարոզություն, դիտարկում

ՀՈՒՆԻՍ 2016 6 (204)

ՊԱՏԱՎԱՐ
Իշխանություն

RESUME - PEՅՅՈՒՄԵ

THE PRECONDITIONS OF EXPERT INSTITUTION FORMATION IN ARMENIA IN THE MIDDLE AGES (X-XIII CENTURIES) (HISTORICAL-LEGAL, POLITICAL ANALYSIS)

ARTASHES JAVADYAN
**PHD, DIRECTOR OF "NATIONAL
BUREAU OF EXPERTISES" SNPO, NAS RA**

EMILYA TITANYAN
**LEGAL ADVISOR OF "NATIONAL BUREAU
OF EXPERTISES" SNPO, NAS RA**

The article is devoted to the prerequisites of formation and development of expertise in the medieval Armenia. Mainly are analyzed the sources of law typical for this period of time, where a number of references on the expertise can be found.

Research and analysis of the outlined information material relating to some aspects of the expertise, in the absence of fundamental research of the formation and development of expertise, can cover the gap in legal literature.

Keywords: an expertise, source of law, forensic expertise, experts, "Kanonagirq", an exhumation

ПРЕДПОСЫЛКИ ОБРАЗОВАНИЯ ЭКСПЕРТНОГО ИНСТИТУТА В АРМЕНИИ В СРЕДНИЕ ВЕКА (X-XIII ВЕКА) (ИСТОРИКО-ПРАВОВОЙ, ПОЛИТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ)

АРТАШЕС ДЖАВАДЯН
**КАНДИДАТ МЕДИЦИНСКИХ НАУК,
ДИРЕКТОР "НАЦИОНАЛЬНОЕ БЮРО ЭКСПЕРТИЗ" ГНКО, НАН РА**

ЭМИЛИЯ ТИТАНЯН
**ЮРИСТ-КОНСУЛЬТАНТ "НАЦИОНАЛЬНОЕ БЮРО
ЭКСПЕРТИЗ" ГНКО, НАН РА**

Статья посвящена предпосылкам становления и развития института экспертизы в средневековой Армении. В основном проанализированы источники права типичные для данного периода времени, в которых можно встретить ряд упоминаний об экспертизах. Исследование и анализ изложенного информационного материала, относящегося к некоторым аспектам экспертизы, в условиях отсутствия фундаментальных исследований в формировании и развитии института экспертизы, позволит заполнить пробел в юридической литературе.

Ключевые слова: экспертиза, источник права, медицинская экспертиза, эксперты, «Канонагирк», эксгумация

Բանալի բառեր - փորձաքննություն, իրավունքի աղբյուր, բժշկական փորձաքննություն, փորձագետ, «Կանոնագիրք», արտաշիրիմոմ

ՀՈՒՆԻՍ 2016 6 (204)

ՀԱՍՏԱՎԱԾ
Իշխանություն

Ծերության տարիներին ավելի լավ սփոփանք չկա, քան այն բանի գիտակցումը, որ երիտասարդության տարիներին բոլորը ուժերը տրվել են այնպիսի գործի, որը չի ծերանում:

Ա. ՇՈՊԵՆՀԱՌԻԵՐ

Պատանեկության տարիներին ձեռք բեր այն, որը տարիների հետ քեզ կփոխհատուցի ծերության պատճառած վնասին: Եվ, հասկանալով, որ ծերության սնունդն իմաստությունն է, պատանեկությանդ ժամանակ վարվիր այնպես, որ ծերությունը չմնա առանց սննդի:

ԼԵՈՆԱՐԴՈ ԳԱ ՎԻՆՉԻ

Չափելությունը իմաստության յուրացման ժամանակն է, ծերությունը՝ այն կիրառելու ժամանակը:

Ժ.Ժ.ՌՈՒՍՈ

Ինչ որ ցանես պատանի ժամանակ, այն կհնձես հասուն ժամանակ:

Հ. ԻԲՍԵՆ

Մարդը պահպանում է իր ջախելությունը, քանի դեռ ընդունակ է որևէ բան սովորելու, նոր սովորություններ ձեռք բերելու և համբերատարությամբ ունկնդրելու հակաճառությունները:

Մ. ԷԲՆԵՐ-ԷՇԵՆԲԱԽ

ՀՈՒՆԻՍ 2016 6 (204)

ՂԱՏԱԿԱՆ
Ինչխանություն